

Abstract / Resume

This thesis has been derived from the EU-Commission's latest promise of mandatory human rights due diligence within the EU, based on the globally agreed minimum standard of responsible business conduct – the UNGPs.

At the time of writing, it focuses primarily on responsibility as pertains to the supply chains of the corporations, despite several examples of UNGPs not being followed by European corporations.

Based on research, four semi-structured interviews conducted with CSR-professionals, Heads of CSR and a CSR expert, and through the application of a foucauldian-inspired archeological and genealogical analysis, this thesis will attempt to investigate how the discourse concerning negative impacts on human rights primarily being a supply chain responsibility came to be, is maintained and its subsequent impact on CSR-practices.

Furthermore, this thesis will attempt to uncover how the internal balance of power plays out with a focus on danish corporations' and their work on responsibility within their own supply chains.

Based on the archeological analysis, it is concluded that the fall of the Berlin wall in 1989, coupled with technological development, forms the two central movements from which CSR-discourse arose in the 90s. Additionally, the analysis points to multinational corporations and their suppliers being instrumental in severe cases of human rights impacts during the close of the 1990s as having been fundamental in a re-evaluation and development of new CSR-initiatives, and the first Code of Conduct for Suppliers in history, which in turn truly homed in the focus on the impacts on human rights within corporate supply chains.

Going further, it is concluded the EU-parliament, OECD and amfori BSCI are considered authoritative and powerful actors, each influencing and promoting a CSR-practice focused on the impacts on human rights within corporate supply chains, but not the impacts caused or contributed to by corporations themselves through their internal activities.

amfori BSCI is furthermore considered an actor in the field of defining which human rights are considered relevant in terms of focus in the supply chains, and thus promotes a CSR-practice which does not live up to the UNGPs, due to a selective process among all universally recognized human rights contained in the International Bill of Human Rights.

Through the genealogical part of the analysis, it has been concluded that all interviewed corporations use amfori BSCI-membership as proof of their responsible business conduct, and

views corporate responsibility as monitoring, auditing and surveillance of their suppliers as outlined by the BSCI Code of Conduct.

This is an expression of *governmentality* wherein corporations through *pastoral power* in the form of dialogue and knowledge-sharing, as well as *disciplinary power* in the form of sanctions and ratings, attempts to steer their suppliers toward corporate responsibility.

This Code of Conduct-practice underlines and supports a “naming and shaming”-culture among corporations and can potentially drain the suppliers of economical and human resources, as these are frequently expected to adhere to multiple, and at times contradictory, requirements at the same time.

Furthermore, the Code of Conduct-practice can be instrumental in moving the corporations away from a “knowing-and-showing” – culture whereby all companies worldwide must *know* of their own impacts on all human rights and *show* how they identify, prevent or mitigate these.

Additionally, the analysis points to none of the interviewed corporations as compliant to the UNGPs, and are unable to demonstrate due diligence processes, despite forwarding a clear demand for the respect for human rights to their suppliers. This could be construed as the corporations having internalized the discourse about adverse impacts on human rights as being primarily an issue within the supply chains as opposed to the corporations themselves.

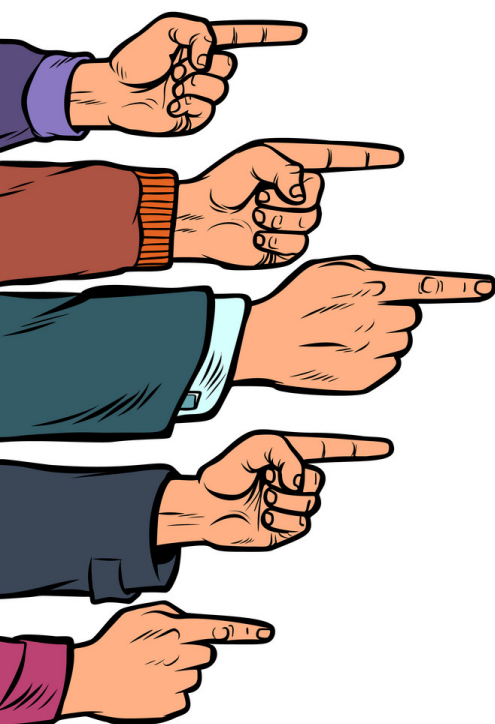
Lastly, the thesis will conclude with a discussion on current CSR-practices from a post-colonial perspective.

Læring og Forandringsprocesser ved Institut for Kultur og Læring

Aalborg Universitet, København

KANDIDATSPECIALE

- *et studie om danske virksomheders ansvar for at respektere menneskerettigheder*

www.vectorstock.com

Kandidatspeciale på 10. semester

Christina Melson Thor Larsen - 20191484

Vesta Pihl Hesselvig - 20191500

Vejleder: Mira C. Skadegård

Afleveringsdato: 31. maj 2021

Antal tegn med mellemrum: 218.881

Indholdsfortegnelse

LÆSEVEJLEDNING	5
INDLEDNING	7
PROBLEMFELT	8
PROBLEMFORMULERING	11
CENTRALE BEGREBER OG AKTØRER INDENFOR CSR-FELTET	11
FN	11
CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY - CSR	12
UN GUIDING PRINCIPLES - UNGPs	14
LEVERANDØRKÆDER I UDVIKLINGSLANDENE	14
JOHN RUGGIE	15
KOMMENDE LOVFORSLAG OM LOVPLIGTIG DUE DILIGENCE	15
VIDENSKABSTEORETISK STÅSTED OG TEORETISK AFSÆT	17
POSTSTRUKTURALISME	17
TEORETISK AFSÆT	20
<i>Arkæologi som analysestrategi</i>	21
<i>Diskurs og viden</i>	21
<i>Fremgangsmåde</i>	23
<i>Genealogi som supplement til arkæologien</i>	25
<i>Foucaults magtbegreb</i>	26
<i>Den disciplinære og den pastorale magt</i>	27
<i>Governmentality</i>	28
METODISKE OVERVEJELSER	30
DEN VIDENSKABELIGE KONSTRUKTION	30
<i>Egen position</i>	31
<i>Viden og oplevelser som medspiller i tilblivelsen af vores positioner</i>	32
<i>Forske i eget felt</i>	35
<i>Positioner som komplimentært samspil</i>	36
VIRKSOMHEDS- OG EKSPERTPERSPEKTIV I INTERVIEWENE	38
<i>Interview i et magtperspektiv</i>	39
<i>Feltrelationer og magt</i>	39
<i>Det semistrukturerede interview</i>	41
<i>Transskription</i>	44
FORSKNINGSETIK OG OVERVEJELSER	45
ANALYSE	47
1. DEL - ARKÆOLOGISK ANALYSE	48
<i>Murens fald og den teknologiske udvikling som diskursive begivenheder</i>	48
<i>Diskursive begivenheder eller symbolske sager</i>	53
<i>Authorities of delimitation</i>	56
<i>Hvad siger den globale minimumsstandard? Hvad siger the authorities of delimitation?</i>	57
<i>BSCI som medskabere af leverandørstyring</i>	63
<i>Grids of specification</i>	67
DELKONKLUSION AF ANALYSENS 1. DEL	70
2. DEL - GENEALOGISK ANALYSE	72
<i>Magtmekanismer i leverandørstyringen</i>	72

<i>Overvågning som styringsmekanisme</i>	77
<i>Men kan de ikke bare respektere menneskerettigheder?</i>	79
<i>Kaskadeeffekt i en forkert retning</i>	82
<i>Andre spilleregler i Vesten?</i>	84
<i>‘Level playing field’ som fata morgana?</i>	87
KONKLUSION	89
DISKUSSION	92
LITTERATURLISTE	95

Læsevejledning

I følgende afsnit ønsker vi at gennemgå specialets indhold i den rækkefølge kapitlerne optræder i specialet. Dermed ønsker vi kort at opsummere hvad der kan forventes af de efterfølgende kapitler.

Indledning

Dette afsnit danner en forståelsesramme om undersøgelsesfeltet og læseren bliver introduceret til CSR-universet og de dertilhørende initiativer.

Problemfelt

Dette afsnit har til formål at introducere til det problem som søges undersøgt og afdækket gennem specialet, hvilket fører til problemformuleringen, som dette speciale tager afsæt i.

Centrale begreber og aktører i CSR-feltet

I dette afsnit vil vi redegøre for samtlige begreber og aktører, som danner rammen for specialet samt introducere til CSR-feltet og hvilken bevægelse feltet har gennemgået gennem årene. Afsnittet indeholder begreber og centrale aktører, som bliver inddraget senere i analysen samt en kort redegørelse af den kommende EU-lovgivning om lovpligtig due diligence.

Videnskabsteoretisk ståsted og teoretisk afsæt

I dette afsnit vil vi se nærmere på poststrukturalisme som videnskabsteoretisk perspektiv, hvorfra vi taler, forstår og producerer viden. Da vi mener, at vores videnskabsteoretiske udgangspunkt i høj grad hører sammen og overlapper med Foucaults teoriapparat, som danner den teoretiske ramme for projektet, vil videnskabsteori og teori blive præsenteret i samme kapitel. Afsnittet indeholder desuden specialets analysestrategi.

Metodiske overvejelser

I dette afsnit vil vi redegøre for specialets metodiske fremgangsmåde, tilgang til produktion af det empiriske materiale, bearbejdningen af dette samt hvilke overvejelser vi har gjort os herom.

Analyse

Dette afsnit udgør specialets analyse. Analysen er struktureret således, at vi først indleder med den arkæologiske del, som klarlægger diskursens tilblivelse og opretholdelse gennem historien,

hvilket udgør analysens 1. del. Den genealogiske del vil fremgå som analysens 2. del og til at begribe denne, anvender vi begreberne om *disciplinær og pastoral magt* samt *governmentality*.

Konklusion

Dette afsnit forsøger at besvare specialets problemformulering, ved at inddrage fundene fra den arkæologiske samt den genealogiske analyse.

Diskussion

Specialets afsluttende afsnit har til formål at anskue den undersøgte problemstilling fra et postkolonialt perspektiv og rejse spørgsmål omkring den nuværende CSR-praksis.

Indledning

Igennem årene og i takt med globaliseringen, har erhvervslivet fået mere indflydelse på den verden, vi lever i. Virksomheder skaber jobs og indtægter, vækst og innovation, og er en nødvendig, hvis ikke afgørende mekanisme i hjulet, der får samfundet samt den globale økonomi til at køre rundt (Ruggie, 2013, s. 17). Med den store indflydelse, kommer et stort ansvar - et ansvar for at forebygge og afbøde negative indvirkninger på menneskerettigheder, som virksomhedernes aktiviteter forårsager, bidrager til eller er forbundet med. Et ansvar, som erhvervslivet i årevis har været kritiseret for ikke at leve op til eller tage seriøst. Året 2011 markerer et vigtigt skifte i hvordan der globalt blev set på virksomhedernes ansvar for at respektere menneskerettigheder. I 2011, udarbejdede Professor John Ruggie 'FN's Retningslinjer for Menneskerettigheder og Erhvervsliv', også kaldet UNGPs (UN Guiding Principles), som for første gang i historien *definerede*, hvad regeringer og virksomheder bør gøre for at undgå og håndtere virksomheders negative indvirkninger på menneskerettighederne (United Nations, 2011). Det var således første gang, at man på internationalt niveau med succes formåede at formulere et sæt forventninger til såvel stater som virksomheder. Med en helt ny opskrift på hvordan virksomheder respekterer menneskerettigheder, uanset deres lokation, sektor og størrelse, blev der skabt den globale standard for virksomhedernes forventede adfærd, hvad angår menneskerettigheder.

Retningslinjerne blev enstemmigt vedtaget af FN's Menneskerettighedsråd i 2011 med tilslutning fra både stater, civilsamfund og erhvervsliv. Retningslinjerne blev i 2012 efterfulgt af en fortolkningsvejledning 'An Interpretive Guide', der yderligere gav forklaring på de vejledende principper, der vedrører virksomhedernes ansvar for at respektere menneskerettighederne, med det formål, at hjælpe virksomhederne med at forstå den oprindelige betydning og hensigt med UNGPs (United Nations, 2012). Med disse redskaber i værktøjsskassen, stod den globale verden nu klar til at gribe menneskerettighedsarbejdet an og én gang for alle løsne den indviklede knude, ved at påtage sig ansvaret for den menneskelige værdighed.

I dag er der gået ti år siden retningslinjerne blev vedtaget af FN's Menneskerettighedsråd. I 2020 har det Danske Institut for Menneskerettigheder undersøgt hvordan 20 af Danmarks største virksomheder dokumenterer deres arbejde med menneskerettigheder. Resultatet viste, at ingen af de 20 virksomheder har været i stand til at dokumentere fuld efterlevelse af det virksomhedsansvar, som defineres i UNGPs. Undersøgelsen viste desuden, at de fleste

virksomheder demonstrerer hvordan de identificerer indvirkninger på menneskerettigheder, men begrænser dette arbejde til indvirkninger i leverandørkæder, uden at have fokus på indvirkninger, der forårsages af egne aktiviteter (The Danish Institute for Human Rights, 2020). Med en opskrift på hvordan virksomheder skal respektere menneskerettigheder og ti år til at implementere retningslinjerne, har de 20 største og mest indflydelsesrige danske virksomheder den dag i dag ikke formået at leve op til deres menneskeretlige forpligtelser. Undersøgelsen tyder desuden på, at virksomheder i højere grad forstår deres menneskerettighedsarbejde som leverandørkædestyring og ikke som en kontinuerlig proces, hvor de skal forebygge og afbøde negative indvirkninger, som virksomheden forårsager, bidrager til eller er forbundet med – som det ellers har været foreskrevet i FN's retningslinjer. Til trods for retningslinjernes lovende, dog vejledende og frivillige karakter, stod det nu klart, at disse ikke har skabt tilstrækkelige ændringer i virksomhedernes adfærd.

På baggrund af dette, offentliggjorde EU's kommissær, Didier Reynders, at EU-Kommissionen senest i 2021 vil introducere lovgivning om lovpligtig proces for nødvendig omhu for virksomheder i EU - også kaldet *due diligence proces*. Denne lovgivning har til formål at sikre, at virksomheder kan stilles juridisk til ansvar, såfremt de ikke har tilstrækkelige procedurer på plads til at identificere, forebygge og afbøde negative indvirkninger af deres forretningsaktiviteter (Business & Human Rights Resource Centre, 2020).

Problemfelt

Det er med tiden blevet tydeligt, at brugen af frivillige foranstaltninger ikke fungerer efter hensigten, og ej heller giver de ønskede resultater. EU-kommissæren har dog meldt klart ud, at lovgivningsinitiativet i høj grad vil basere sig på FN's retningslinjer for menneskerettigheder og erhverv, som til trods for sin vejledende karakter, hidtil har udgjort den globale minimumsstandard for ansvarlig virksomhedsadfærd (Business & Human Rights Resource Centre, 2020). Den nye EU-lovgivning har således et potentiale til at skabe et fælles regelsæt for at virksomheder fra alle EU-lande har samme vilkår, som følger samme procedure i arbejdet med menneskerettigheder. I starten af 2021 åbnede EU-Kommissionen op for en offentlig høringsproces, som gav relevante aktører mulighed for at byde ind med forslag samt bekymringer forbundet med den kommende lovgivning. Den offentlige høring bestod af en række fokuspunkter, som løftede sløret for den retning, som EU-Kommissionen arbejder hen

imod (European Commission, 2020). Et særligt fokuspunkt var tydeligt og ikke til at tage fejl af – EU-Kommissionen havde særligt fokus på virksomhedernes leverandørkæder. Høringen indikerede, at menneskerettighedsarbejdet primært skal betragtes som en aktivitet, der skal foregå i virksomhedernes leverandørkæder, til trods for at FN's retningslinjer tydeligt indikerer, at alle virksomheder, uanset hvor de opererer, skal respektere menneskerettigheder, og have bestemte procedurer på plads for at dokumentere dette.

Lovgivningen lyder umiddelbart som en eftertragtet og nødvendig løsning. I dette speciale er vi interesserede i at undersøge om denne kommende lovgivning, er i overhængende risiko for at placere den tunge byrde af lovpligtig dokumentation og efterlevelse af lovgivningen udelukkende på virksomhedernes leverandørkæder og hvad mulige konsekvenser dette kan medføre. Dette speciale udspringer af et ønske om at undersøge, hvorfor EU-Kommissionen, i sit ønske om at skabe lige vilkår for alle virksomheder, særligt fokuserer på virksomhedernes leverandørkæder. Denne tendens til at anskue menneskerettighedsarbejdet udelukkende som en del af leverandørkædestyring er særlig tydelig i undersøgelsen foretaget af Institut for Menneskerettigheder, hvilket peger på en herskende diskurs blandt virksomheder om, at de væsentligste negative indvirkninger på menneskerettigheder er til at finde i virksomhedernes leverandørkæder. Noget tyder på, at en lignende diskurs er til at få øje på i den kommende lovgivning, hvorfor dette speciale har til hensigt at undersøge, hvilke mekanismer der har været medvirkende i tilblivelsen af denne diskurs og hvilke konsekvenser denne diskurs har, såfremt den får lov til at dominere den kommende lovgivning på området.

Vi forholder os nysgerrigt til hvorfor der ses en tendens til at se på indvirkninger på menneskerettigheder som noget der typisk sker i leverandørkæderne i det Globale Syd, fremfor noget der i sjældne tilfælde forekommer i Vesten. Denne forestilling er vi interesserede i at kigge nærmere på, da vi undrer os over hvad der ligger til grund for dette, når der også forekommer negative indvirkninger på menneskerettigheder i Vesten, herunder eksempelvis i Danmark. For blot en måned siden publicerede Berlinske Tidende en artikel d. 10. april 2021, som offentliggjorde hvorledes det danske onlinesupermarked Nemlig.com, overvåger ansattes effektivitet ved at tælle sekunder pr. en udført opgave (Berlinske Tidende, 2021).

På baggrund af 14 nuværende og tidligere ansattes beretninger fremgik det, at de måtte droppe toiletbesøg, for at kunne nå at finde varer og pakke dem inden der var gået 9-14 sekunder. Lagermedarbejderne blev således overvåget ved, at der blev registreret sekunder for hvor lang tid de var om at ordne kundernes bestillinger og hvis dette tog for lang tid, kunne det have konsekvenser for deres ansættelse. Det høje tidspres fik de ansatte til at løbe mens de var i færd

med at pakke kundernes ordrer, hvorfor deres pauser blev undladt. Afsløringerne om de ringe arbejdsforhold medvirkede til, at 3F valgte at opsige deres lokalaftale med Nemlig.com, hvilket har resulteret i, at virksomheden ikke længere har mulighed for at ansætte deltidsansatte fremover, hvilket ellers udgør en stor del af de ansatte hos nemlig.com.

Et andet eksempel, som også endte i mediernes søgelys, var 'Padborg sagen' tilbage i 2018. Her afslørede Fagbladet 3F hvilke arbejdsforhold der gjorde sig gældende for vognmandsfirmaet Kurt Beier Transport A/S. Op til 200 filippinske og srilankanske lastbilchauffører boede på skift i kolde lastbilanhængere med plastpresenninger og i beskidte containere med fugt og mug på væggene.

Center mod Menneskehandel konkluderede, at chaufførerne, som boede i slumlejren tæt på den tyske grænse, var ofre for menneskehandel. Vognmandsfirmaet Kurt Beier Transport A/S blev ikke tiltalt for menneskehandel, men blev i stedet tiltalt for særlig grov beskaffenhed for udnyttelse af de filippinske og srilankanske lastbilchauffører, som havde lange arbejdsdage på Europas landeveje, med en timeløn svarende til ca. 15-20 kroner. Størstedelen af chaufførerne havde ikke mulighed for at rejse hjem, da de havde gældsat sig for en stor sum penge med henblik på at kunne rejse til Danmark og arbejde (Fagbladet 3F, 2020).

De to ovenstående eksempler vidner således om, at negative indvirkninger på menneskerettigheder også finder sted i en dansk kontekst og at negative indvirkninger på menneskerettigheder ikke kun er til at finde i virksomhedens leverandørkæder, men også i egen aktivitet, som virksomheden selv forårsager. På baggrund af blandt andet disse to sager, undrer vi os desuden over hvorfor lignende sager typisk bliver omtalt som sager, der vedrører 'dårlige arbejdsvilkår', når virksomhederne beviseligt har negative indvirkninger på flere menneskerettigheder. Selvom arbejdstagerrettigheder er en del af de 48 menneskerettigheder, der fremgår i The International Bill of Human Rights, bliver menneskerettigheder i sager som disse ofte sløret bag "dårlige arbejdsvilkår".

Problemformulering

På baggrund af ovenstående, tager dette speciale udgangspunkt i følgende problemformulering:

Hvilke udfordringer kan der være forbundet med diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder og hvordan udspiller magtforholdene sig i danske virksomheders arbejde med ansvarlighed i leverandørkæderne?

Da vores empiri er produceret i samarbejde med danske virksomheder og eksperter, har vi valgt at afgrænse vores undersøgelsesfelt til at fokusere på hvordan diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært foregår i leverandørkæder bliver praktiseret i en nordisk kontekst. Vi er dog opmærksomme på, at vores afgrænsning ikke udelukker at diskursen bliver eller ikke bliver praktiseret i andre dele af verden.

Centrale begreber og aktører indenfor CSR-feltet

I følgende afsnit vil vi redegøre for samtlige begreber og aktører, som danner rammen for nærværende opgave. Vi anser dette afsnit som en nødvendighed for læseren, da dette medvirker til specialets forståelsesramme også senere i analysen, hvor vi inddrager de forskellige begreber. Dette afsnit tjener desuden det formål at introducere til CSR-feltet og hvilken bevægelse det har gennemgået i løbet af årene. Vi har valgt at præsentere følgende: FN, Corporate Social Responsibility (CSR), UN Guiding Principles (UNGPs), leverandørkæder i udviklingslande. Vi afslutter afsnittet med kort at redegøre for lovforslaget om lovpligtig due diligence.

FN

Forenede Nationer (FN) er en verdensorganisation, som blev stiftet i 1945 efter 2. Verdenskrig. Organisationen udgør i alt 193 medlemslande, som arbejder sammen for verdensfred, sikkerhed samt økonomiske og sociale fremskridt (Forenede Nationer, u.d.). Organisationen arbejder desuden for at skabe et fællesskab, der kan styrke relationer mellem nationer og fordre internationalt samarbejde. Centralt for deres arbejde kan eksempelvis nævnes interesseområder såsom fremmelse af demokrati, bæredygtig udvikling, miljø, ligestilling mellem køn samt

menneskerettigheder (Forenede Nationer, u.d.). FN's generalforsamling vedtog i 1948 en Verdenserklæring omhandlende menneskerettigheder. I erklæringen beskrives det hvorledes:

Everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in this Declaration, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status. Furthermore, no distinction shall be made on the basis of the political, jurisdictional or international status of the country or territory to which a person belongs, whether it be independent, trust, non-self-governing or under any other limitation of sovereignty. (United Nations, Universal Declaration of Human Rights, u.d.)

Det er netop FN's Menneskerettighedsråd, der i juni 2011 vedtog FN's retningslinjer for menneskerettigheder og erhvervsliv (UNGPs), som danner den overordnede ramme for vores speciale. Staterne har siden da forpligtet sig til at sikre, at UNGPs bliver fulgt af virksomheder, der driver forretning i deres land.

Corporate Social Responsibility - CSR

For at forstå CSR-feltet tilstrækkeligt, er vi nødt til at forstå feltets historiske udvikling, der har ændret tilgangen til CSR. Globaliseringen af økonomien har uden tvivl haft indflydelse på måden der bliver drevet virksomhed på i dag. 90'erne kan betegnes for den gyldne tidsalder for globaliseringen af virksomheder, da det er netop i denne periode, at antallet af multinationale virksomheder voksede drastisk (Ruggie, 2013, s. 16). Dette indebar mere samhandel, stigende investeringer og samarbejde på tværs af landegrænser. Virksomheder indgik nu i såkaldte globale værdikæder, hvor produktion og salg blev organiseret på tværs af landegrænser. De virksomheder, der var i stand til at udnytte de muligheder, som blev skabt gennem globaliseringen, klarede sig godt og voksede i størrelse. Gennem tiden kom det dog frem, at dette i visse tilfælde skete på bekostning af menneskelig værdighed. Grusomme eksempler på negative indvirkninger på menneskerettigheder kom frem i lyset, hvilket indebar eksempler på tvunget arbejde under slavelignende forhold, oprindelige folks uddrivelse, for at gøre plads til olie- og gasfirmaer samt føde- og drikkevarerfirmaer og børnearbejde på eksempelvis plantager (Ruggie, 2013, s. 16).

Disse eksempler på negative indvirkninger på menneskerettigheder resulterede i en eksplosiv udvikling af civilsamfundsorganisationer der udtrykte klager og modstand. Menneskerettighedsdiskursen - diskursen om at enhver person besidder indre værdi og

værdighed, blev en fælles grund, hvorfra mennesker, ved hjælp af civilsamfundsorganisationer begyndte at udfordre de multinationale virksomheder, samt søge erstatning for de menneskelige omkostninger, som globaliseringen havde ført med sig (Ruggie, 2013, s. 17).

Som resultat af disse kampe mellem civilsamfundsorganisationer og virksomheder, opstod CSR initiativer i mange erhvervssektorer. Store virksomheder som Nike, Shell og Yahoo blev diskuteret omhyggeligt, grundet de retssager eller kampagner de havde været involveret i, hvilket medvirkede til at virksomhederne vedtog diverse CSR-politikker og Codes of Conducts (adfærdskodeks), der lovede at følge ansvarlig forretningspraksis. Disse sager og deres indflydelse på CSR-feltet bliver undersøgt nærmere i analysens arkæologiske del.

De frivillige CSR-initiativer blev i højere grad belønnet af staten, hvorfor filantropi blev mere strategisk over tid. Virksomheder begyndte at investere i lokalområder, bygge boliger til arbejdere, skoler og sundhedsklinikker og veje i lokalområder (Ruggie, 2013, s. 18-20).

Denne bølge af frivillighed medførte en ny CSR-praksis, nemlig en *Creating Shared Value* praksis, udviklet af Michael Porter i 2006, som advokerede for at virksomheder kunne skabe profit “*in a way that also creates value for society by addressing its needs and challenges*” (Porter & Kramer, 2006, s. 78-92). Denne praksis kan desuden afspejles i EU-Kommissionens definition af CSR, som definerer det samfundsmæssige ansvar, som virksomheder bliver pålagt:

The responsibility of enterprises for their impacts on society with the aim of - maximizing the creation of shared value for their owners/shareholders and for their other stakeholders and society at large; - identifying, preventing and mitigating their possible adverse impacts. (European Commission, 2011)

Definitionen afspejler tydeligt en *Creating Shared Value* tankegang, som har til formål at maksimere skabelsen af fælles værdi for selve virksomheden, aktionærer, interessenter samt samfundet ved hjælp af CSR. Definitionen har desuden en tilføjelse - *identifying, preventing and mitigating their possible adverse impacts*. Denne sætning er en direkte reference til UNGPs - retningslinjer, der for første gang i CSR-historien definerede en minimumsstandard for ansvarlig virksomhedsadfærd, som alle virksomheder i dag forventes at følge uanset sektor, størrelse eller geografisk placering. Den principbaserede tilgang til CSR udspringer netop af disse retningslinjer, og udgør en globalt anerkendt politisk ramme, som tilbyder en fælles ramme for sammenligning af virksomheder og gør det muligt, at samarbejde og skabe

partnerskaber mellem forskellige aktører med fælles værdier (Thorsen & Meisling, 2005). Det er denne principbaserede tilgang til CSR, som udspringer af UNGPs, som vores speciale tager afsæt i.

UN Guiding Principles - UNGPs

Ifølge UNGPs forventes enhver virksomhed i verden at respektere menneskerettighederne. Respekt for menneskerettigheder er defineret i retningslinjer og indebærer, at virksomheder:

- har en politikerklæring på plads, der opfylder kravene defineret i retningslinjerne
- har etableret en kontinuerlig due diligence proces for at identificere, forebygge eller afbøde potentielle negative indvirkninger på menneskerettighederne samt spore og kommunikere om denne indsats. Denne proces skal tage udgangspunkt i *alle* menneskerettigheder, som fremgår af International Bill of Human Rights.
- giver adgang til genoprejsning til berørte interessenter, der oplever indvirkninger, som virksomheden forårsager eller bidrager til
- sikrer, at deres forretningsrelationer også håndterer deres negative indvirkninger på menneskerettigheder, og hvis ikke de gør dette - bruger eller opbygger påvirkningskraft for at influere forretningsrelationerne til at leve op til ansvaret om at respektere menneskerettigheder (United Nations, 2011).

Leverandørkæder i udviklingslandene

I dette speciale fokuserer vi på leverandørkæderne i udviklingslandene. Dette skyldes, at de foreløbige rapporter, høringssvar og anbefalinger, der er blevet udarbejdet af EU-Parlamentet i forbindelse med den kommende lovgivning om lovpligtig due diligence, opfordrer til at lovgive om supply chain due diligence, hvor lovgivningen særligt skal gælde i leverandørkæderne i 'third countries' og 'developing countries' (European Parliament, 2020). Vi er derfor af den overbevisning, at EU-Parlamentet ønsker at sætte fokus på multinationale virksomheders indvirkninger på menneskerettigheder i leverandørkæderne i udviklingslandene. Der hersker derfor en implicit forståelse om at der primært er tale om leverandører i udviklingslandene, når EU-Parlamentet omtaler 'supply chains'. Det er dog væsentligt at pointere, at vi er opmærksomme på at leverandørkæderne ikke nødvendigvis behøver at være placeret i udviklingslandene og leverandører fra Europa lige så vel kan indgå i multinationale virksomheders leverandørkæder. Vi har af den grund i forbindelse med vores empiriindsamling valgt ikke at understrege, at vi er interesseret i at høre om virksomhedernes

arbejde med leverandørstyring i udviklingslandene, da vi ønskede, at det var op til virksomhederne selv at vurdere, hvilke dele af deres arbejde med leverandørerne de helst vil belyse.

John Ruggie

John Ruggie er ophavsmanden bag FN's Retningslinjer for Menneskerettigheder og Erhvervsliv (UNGPs), og i dette speciale anvender vi ham som vores forståelsesramme af CSR og virksomhedernes ansvar for respekt for menneskerettigheder. Ruggie optræder dog ikke som specialets teoretiker og hans principper anvendes heller ikke som vores metodiske fremgangsmåde. I stedet kan Ruggies værker og principper bidrage til specialet og hjælpe os med at navigere i CSR-feltet samt opbygge en faglig argumentation undervejs i specialet.

Kommende lovforslag om lovpligtig due diligence

På et webinar, afholdt den 29. april 2020 af EU-parlamentets arbejdsgruppe for ansvarlig virksomhedsadfærd, bekendtgjorde EU-Kommissæren Didier Reynders, at han vil arbejde for at fremsætte et lovforslag om lovpligtig due diligence på miljø og menneskerettigheder, som skal basere sig på UNGPs (Business & Human Rights Resource Centre, 2020). Da vi i vores speciale ikke beskæftiger os med virksomhedernes ansvar for at beskytte miljøet, vil vi ikke gå ind i det miljøspecifikke aspekt ved det kommende lovforslag, men bevare vores fokus på menneskerettighederne. Den 26. oktober 2020, indledte EU-Kommissionen en offentlig høring om lovforslaget, og inviterede dermed relevante interessenter til at afgive et høringssvar. Formålet med høringen var at indsamle information om hvordan EU kan regulere området samt sikre, at der skabes større samfundsansvar i virksomhederne og harmonisering af lovgivningen på tværs af EU-landene (Business & Human Rights Resource Centre, 2020). EU-Kommissionens initiativ om lovpligtig due diligence stammer fra en undersøgelse *Study on due diligence requirements through the supply chain* (2020), der konkluderer, at ud af en lang række virksomheder, er der for få virksomheder, der hævder at foretage en due diligence proces, der tager højde for alle menneskerettigheder (European Commission, 2020). EU-Kommissionen vurderede derfor, at frivillige initiativer ikke tilskynder tilstrækkelig forandring på området, hvorfor der er et behov for en fælles EU-regulering.

Et væsentligt punkt der diskuteres i forbindelse med lovforslaget, er virksomhedernes pligt til at fremme ansvarlig virksomhedsadfærd og gennemføre due diligence i værdikæderne (Erhvervsministeriet, 2021).

Da det endelige lovforslag ikke er udarbejdet og offentliggjort endnu, er det væsentligt at nævne, at vi ikke på forhånd kan vide, hvilke fokusområder og krav loven kommer til at indeholde. Vi kan dog på nuværende tidspunkt tyde en særlig tendens til at placere ansvaret for due diligence på virksomhedernes leverandørkæder. Dette ses ved blandt andet Europa Parlamentets rapport *Towards a mandatory EU-system of due diligence for supply chain*, hvor Parlamentet appellerer til at EU-Kommissionen udarbejder bindende lovgivning om lovpligtig due diligence i leverandørkæder. Som en del af anbefalinger til EU-Kommissionen, udtrykker Parlamentet at *“The European Parliament requests that the Commission submit without undue delay a legislative proposal on mandatory supply chain due diligence”* (Europa Parliament, 2021).

Derudover tyder selve høringen på at fokuset om lovpligtig due diligence i højere grad ligger på virksomhedernes leverandørkæder. Ved høringen blev interessenterne spurgt ind til følgende:

In the survey conducted in the context of the study on due diligence requirements through the supply chain, a broad range of respondents expressed their preference for a policy change, with an overall preference for establishing a mandatory duty at EU level.

Do you think that an EU legal framework for supply chain due diligence to address adverse impacts on human rights and environmental issues should be developed? (European Commission, 2021)

Udtrykket *supply chain due diligence* indikerer igen, at det foreløbige arbejde med lovforslaget kredser om leverandørstyringen, hvor ansvaret om due diligence bliver placeret hos leverandørkæder. Det er netop disse fokuspunkter, der vakte vores opmærksomhed og interessen for yderligere at undersøge dette særlige fokus på leverandørkæder, når der er utallige eksempler på europæiske sager om negative indvirkninger på menneskerettigheder i virksomhedernes egne aktiviteter. Den danske regering har i sit høringssvar bakket op om EU-Kommissionens initiativ for at skabe en fælles lovgivning om due diligence på tværs af EU-lande (Erhvervsministeriet, 2021).

Videnskabsteoretisk ståsted og teoretisk afsæt

I dette kapitel vil vi se nærmere på det videnskabsteoretiske perspektiv, hvorfra vi taler, forstår og producerer den viden, som vores projekt kommer frem til. Da vores hensigt er at fokusere på en konstruktion, bevægelse og tilblivelse af en bestemt diskurs, vælger vi at tage afsæt i poststrukturalismen. Denne videnskabsteoretiske retning har en indflydelse på de metodiske, teoretiske og analytiske valg vi har foretaget i specialet, som vi kommer til at redegøre for i nedenstående afsnit. Vi vil først redegøre for vores videnskabsteoretiske valg og hvordan denne videnskabsteoretiske retning bidrager til vores speciale, hvorefter vi vil præsentere de teoretiske begreber og perspektiver, som har en central betydning for dette speciale. Da vi mener, at vores videnskabsteoretiske udgangspunkt i høj grad hører sammen og overlapper med vores valgte teori, finder vi det ikke nødvendigt at adskille dem, hvorfor de vil blive præsenteret i samme kapitel.

Poststrukturalisme

Det kan være svært at indfange poststrukturalisme, da retningen udfordrer de filosofiske positioner, der har udgangspunkt i en ontologisk essentialisme (Stormhøj, 2006, s. 67). Dette betyder, at poststrukturalismen gør op med den forståelse, at noget er essentielt og universelt gældende. Alt er et udtryk for bestemte diskurser og historiske mulighedsbetingelser og virkeligheden er diskursivt konstitueret (Stormhøj, 2006, s. 67). Den poststrukturalistiske retning kan anses som værende et opgør med måden hvorpå vi opfatter, kategoriserer og taler om forskellige normative ting i samfundet. Poststrukturalismens strategi er at forholde sig kritisk ved at være undrende overfor hvornår og hvordan et felt eller område er blevet afgrænset, defineret og tematiseret (Wæver, 2021, s. 290-291). Den poststrukturalistiske tilgang tager afsæt i klassisk strukturalisme som indtraf i 1960'erne. Mens strukturalisme er optaget af strukturer som værende af mere statisk karakter, gør poststrukturalismen op med denne forestilling og anskuer derimod strukturer som værende af mere dynamisk karakter. Poststrukturalismen betragter diskurser som en kontinuerlig proces, der ændres over tid og som er til forhandling der kan lede til nye mønstre og diskurser (Wæver, 2021, s. 292-293). Et konkret eksempel på dette kunne være den franske filosof og idéhistoriker Michel Foucaults eget eksempel med diskursen om homoseksualitet, som engang var tabuiseret og ulovligt i Europa. Gennem årene har denne diskurs været forhandlet gentagende gange og ændret sig

markant, hvilket har ført til nye måder at forstå og tale om homoseksualitet (Foucault, 1998, s. 165).

I et forsøg på at fremme en nærmere forståelse af poststrukturalismen, har vi valgt at tage udgangspunkt i sociologen Christel Stormhøj, som i bogen *Poststrukturalismen* (2006), kommer med et bud på hvorledes denne relativt abstrakte forståelse af poststrukturalismen kan forklares:

(...) alt hvad der fremtræder for os, altid allerede er diskursiveret, eftersom enhver betegnelse af det virkelige for at være forståelig må referere til kollektive virkelighedsopfattelser eller til bestemte diskurser, altså bestemte menings- og handlingshorisonter. Dermed ikke sagt, at virkeligheden ikke findes. Den findes, men ikke som en selvberørende, selv-identisk og uforanderlig størrelse. (Stormhøj, 2006, s. 33)

Dette citat mener vi, indfanger essensen af det poststrukturalistiske perspektiv, hvor en gensidigt afhængig relation mellem det enkelte subjekt, sociale strukturer og diskurser er i fokus (Foucault, 2010). Denne forståelse, at både subjekter, strukturer og diskurser konstituerer hinanden, giver os mulighed for at antage, at de på samme måde kan dekonstrueres, rekonstrueres og pilles fra hinanden, således at vi kan tydeliggøre deres tilblivelse. Michel Foucault kan fremhæves som en af repræsentanterne for poststrukturalismen, selvom han ikke selv tilkendegiver sig indenfor en specifik videnskabsteoretisk retning. Det er netop Foucaults tanker om dekonstruktion og synliggørelse af normativiteter og selvfølgeligheder, magt og diskurs som produkt af historiske mulighedsbetingelser (Foucault, 2010), som bliver fremtrædende i dette speciale. Gennem bogen *The Archaeology of Knowledge* (1972), peger Foucault på endnu en forudsætning for poststrukturalismen, nemlig at diskurserne er historisk konstruerede, og at der altid er en sæt betingelser, som muliggør og former diskurser. Disse betingelser kalder han for mulighedsbetingelser, altså omstændigheder, der uden nødvendigvis at have en bestemt rækkefølge, har konstrueret en diskurs eller været medvirkende til dennes tilblivelse (Foucault, 1972).

I vores speciale, har vi til formål at dykke ned i diskursernes tilblivelsesprocesser og hvordan disse påvirker sociale strukturer, og ikke så meget hvordan disse diskurser påvirker det enkelte subjekt. Men holder vi fast i den antagelse, at mennesket er formet af diskurser, og diskurser er med til at forme mennesker, er det vores forhåbning, at vi – med det poststrukturalistiske

greb bag øret – igennem dette speciale, kan finde frem til disse diskurser, gennem vores informanternes beskrivelser og forklaringer.

Grundet vores videnskabsteoretiske retning, er det ikke muligt at komme frem til en sand og universel viden. Ifølge filosofen Gilles Deleuze, som også kan betegnes som en væsentlig frontfigur indenfor den poststrukturalistiske retning, er det ikke muligt at tale om den absolutte og essentielle viden, da alting er en konstruktionsproces og spor af den konstruerede viden skal findes i mangfoldigheden (Deleuze, 1990, s. 145). For at spotte denne konstruktionsproces, var det vores intention at gøre vores empiriindsamling så mangfoldig som muligt. Af denne årsag har vi besøgt og snakket med repræsentanter fra flere danske virksomheder i forskellige sektorer, CSR professionelle samt deltaget i forskellige webinar, hvor flere nordiske og internationale CSR-eksperter har været repræsenteret. Selvom vi er interesserede i at undersøge de historiske mulighedsbetingelser der har bidraget til tilblivelsen af diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder, er vi også interesserede i at indfange konstruktionsprocessen af disse diskurser lige hvor de er her og nu – ved lovgivningsprocesser, i virksomheder, på CSR-ansvarliges kontorer og blandt CSR-professionelle. Vi følger Foucault og Deleuzes fokus på konstruktionen af det aktuelle, og vores formål er derfor ikke at finde frem til en objektiv og endegyldig viden, som vil være ens og gælde alle dage, år og i alle sammenhænge. I stedet for at forsøge at efterstræbe en sand og objektiv viden, er det vores hensigt at undersøge hvilke betingelser der ligger til grund for, at noget viden kan opfattes som sand og legitim og hvordan nogle bestemte diskurser får lov at herske i samfundet og dermed influere samfundsstrukturer som eksempelvis regler og love, samt influere mennesker, der foreslår, vedtager og påvirker disse love.

Specialets poststrukturalistiske tilgang medvirker til, at vi anskuer vores problemfelt med en vis skepsis og stiller skarpt på veletablerede mønstre og toneangivende diskurser, som får en bestemt fremstilling til at virke uomgængelig (Wæver, 2021, s. 293). Ved at anvende Foucault som vores hovedteoretiker, kan vi undersøge hvorledes noget er blevet gjort legitimt og accepteret indenfor et felt, og hvilke historiske begivenheder der har været forbundet med denne udvælgelse fremfor noget andet. De teoretiske begreber, som kan have en forklaringskraft i dette speciale, bliver præsenteret i næste afsnit.

Teoretisk afsæt

I følgende afsnit vil vi redegøre for vores analysestrategi og teoretiske begreber, som senere vil blive anvendt i specialets analyse. I relation til vores poststrukturalistiske tilgang samt vores producerede empiri, har vi valgt at inddrage Michel Foucault som vores hovedteoretiker. Vi ser en klar forbindelse mellem vores valg af videnskabsteoretisk position og vores valg af teori som er forankret i Foucaults tanker og begrebsapparat, da vores speciale netop udspringer af en nysgerrighed og undren over diskursers tilblivelse indenfor CSR-området. Fra specialets opstart har vi ønsket at anvende et kritisk blik på vores problemstilling, hvorfor vi netop har valgt at anvende et poststrukturalistisk blik. I forlængelse af vores valgte videnskabsteoretiske tilgang, finder vi det nærliggende at forfølge dette kritiske og undersøgende spor ved at anvende Foucault som stiller skarpt på diskursers tilblivelse og hvilke magtmekanismer og historiske begivenheder der har været forbundet med dette.

Da Foucault har skrevet utallige værker og opererer med samtlige forståelser og begreber, har vi valgt at udvælge nogle af hans centrale begreber, som vi finder relevante i forhold til vores speciale og til at forstå og analysere vores producerede empiri. Det er dog væsentligt at nævne, at dette afsnit viser vores fortolkning af Foucaults arbejde og begreber. Vi mener ikke, at det er muligt at lave en ensidig udlægning af Foucaults værker, da hverken hans tekster eller ham selv gør krav på en ensidig sandhed. Vi gør derfor heller ikke krav på den mest korrekte og sandfærdige læsning af Foucault, og anerkender, at vores egen fortolkning spiller ind i hvordan vi forstår og anvender hans teoretiske begreber.

Vi indleder afsnittet med at redegøre for specialets analysestrategi. Dette valg skyldes, at vores analysestrategi også fungerer som en introduktion af vores teoretiske begreber. Dette hænger sammen med at Foucaults teoretiske begreber ikke kan ses uafhængigt af hans arkæologiske metode (1969), som senere udviklede sig til genealogien (1980) (Jørgensen, 2006, s. 6). For at forfølge Foucaults forfatterskab, opbygger vi nedenstående afsnit således, at vi starter med *arkæologien* hvor vi redegør for *diskursbegrebet*, hvorefter vi bevæger os over i *genealogien*, for til sidst at redegøre for begreberne *magt* og *governmentality*. Dette afspejler vores ønske om at synliggøre udgangspunktet som magtbegrebet bygger på, samt få en tilstrækkelig forståelse af de udvalgte teoretiske begreber, med henblik på at udføre en kvalificeret analyse.

Arkæologi som analysestrategi

Omdrejningspunktet for dette speciale er at undersøge diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært er til at finde i virksomhedernes leverandørkæder. For at undersøge denne diskurs nærmere, er vi interesserede i at afdække betingelserne for, hvordan denne diskurs opstod, hvad og hvem der gjorde den mulig og hvorfor, og hvordan denne har forandret sig gennem tiden. For at gøre dette, er vi inspirerede af Foucaults arkæologiske analyse, som netop anvendes for at rette kritisk blik mod diskursens operation (Jørgensen, 2006, s. 10).

Vi er nødt til at dykke ned i historien, da diskursen ikke kan forstås uafhængigt af hvad der er sagt og sket tidligere (Jørgensen, 2006, s. 7). Denne diskurs kan efterfølgende være med til at gennemstrømme praksissen og have indflydelse på den kommende lovgivning på området. Hvad der her er vigtigt at bemærke er, at diskursen kunne have udformet sig anderledes, da andre hændelser kunne have fundet sted på det tidspunkt, hvor diskursen ikke har været formet endnu. Forandring bliver af Foucault derfor opfattet som vilkårlig og ikke kausal (Foucault, 2010, s. 123), og netop denne pointe legitimerer hele vores projekt. Ved at stille spørgsmålstegn ved den eksisterende diskurs, håber vi på at åbne op for en mere nuanceret fortælling, som muligvis kan være den vilkårlige pil i en anden retning, som kan initiere en forandringsproces. I forbindelse med vores videnskabsteoretiske ståsted, er det vores formål at tydeliggøre, at bestemte holdninger, praksisser og udtalelser er betingede af tidligere begivenheder og hverken er opstået ud af den blå luft eller er udtryk for en universel sandhed.

Diskurs og viden

Eftersom diskursbegrebet spiller en afgørende rolle i vores speciale, anser vi det som en nødvendighed at redegøre for hvordan vi forstår og anvender begrebet.

Selve ordet *diskurs* betyder at 'tale' eller 'samtale' og refererer til måden hvorpå man taler og omtaler forskellige ting i samfundet (Jørgensen & Phillips, 1999, s. 9). Foucault sætter lighedstegn mellem diskurs og magt, da diskurs dækker over en bestemt opfattelse af sandhed og rettighed (Jørgensen, 2006, s. 6). Diskurs er centralt for Foucaults tankegang, da han er optaget af at kigge på hvordan en bestemt diskurs er opstået og hvorfor den har været herskende og dermed blevet gjort legitim i samfundet. For at kunne forstå tilblivelsen af en diskurs, anser Foucault det som værende en nødvendighed at kigge på historiske begivenheder og

omstændigheder, da dette ifølge Foucault har en særlig forklaringskraft i forhold til hvordan og hvorfor visse diskurser og sandhedsregimer er blevet skabt i vores samfund (Foucault, 2010). Dermed forbinder Foucault diskurs med viden, som bliver anset som noget selvfølgeligt og får en sandhedsværdi. Forskning kan være et eksempel på en vidensproduktion, som hele tiden konkurrerer med andet forskning om monopol på ”den sande viden”. Det er dog hyppigst den forskning, der taler indenfor en herskende samfundsdiskurs, som får lov at blive præsenteret som den retmæssige ”sandhed” (Foucault, 2010, s. 72-74). Foucault argumenterer for at viden er udvalgt. Dette forstår vi således, at noget viden får lov til at blive præsenteret mens andet forbliver skjult. Her er det særligt relevant at nævne vores egen overvejelse i forbindelse med litteratursøgning og vores empiri i dette speciale. Det har undret os, at vi i Vesten ikke bliver præsenteret for eksempelvis forskning fra Indien eller Bangladesh, som vi formoder eksisterer og dermed også kunne bidrage med et nødvendigt perspektiv i debatten om indvirkninger på menneskerettigheder i en business kontekst.

I bogen *The Archaeology of Knowledge* (2010), anvender Foucault begrebet *diskursive praksisser* og det er ifølge ham selv vigtigt at undersøge de praksisser, der muliggør og former en diskurs. Han udtrykker det således:

A task that consists of not – of no longer – treating discourses as groups of signs (signifying elements referring to contents or representations) but as practices that systematically form the objects of which they speak. Of course, discourses are composed of signs; but what they do is more than use these signs to designate things. It is this more that renders them irreducible to the language and to speech. It is this ‘more’ that we must reveal and describe. (Foucault, 2010, s. 82)

Dette citat forstår vi således, at for at analysere diskurser fuldt ud, er det vigtigt at belyse praksisser hvori diskurser er synlige frem for udelukkende at fokusere på det lingvistiske aspekt, hvor diskursen er synlig i bestemte ytringer eller meningsforhandlinger. Diskursen bliver ikke kun ytret, den bliver praktiseret og det er disse diskursive praksisser som former diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i leverandørkæderne, som vi gerne vil belyse i dette speciale. Selvom diskurser består af ord, leder Foucault efter “*more*”, altså det, der ligger bag ved eller afføder ord. Det er forhistorien til disse ord, som vi er interesserede i at afsløre og få frem i lyset med henblik på øge vores egen og læserens bevidsthed om de diskursive praksisser der finder sted indenfor CSR-feltet.

Fremgangsmåde

Vi tager udgangspunkt i Foucaults noget mere metodiske værk *The Archaeology of Knowledge* (2010), der om ikke giver anvisninger og retningslinjer for hvordan man udfører en arkæologisk analyse, i hvert fald præsenterer nogle metodiske forholdsregler og begreber, som kan danne rammen for og hjælpe os med at bygge analysen op.

Vores analysestrategi er således, først at sætte spørgsmålstegn ved den ovennævnte diskurs, ved at illustrere hvordan denne opstod eller finde frem til det Foucault kalder for *the first surface of emergence* (Foucault, 2010, s. 69). Her er det vores hensigt at undersøge hvor diskursen kommer fra og i forhold til hvilke typer af problemstillinger denne anvendes første gang.

I forbindelse med *surface of emergence*, anvender Foucault begrebet *discursive formation*, som henviser til forskellige omstændigheder, som har gjort, at diskursen kommer til at indtage den rolle vi kender i dag og som har givet diskursen en status af sandhed (Foucault, 2010, s. 69). Det er dog svært at påvise præcist hvornår i historien denne diskurs bliver synlig første gang, da dette ville kræve et enormt historisk overblik og et dybdegående kendskab til menneskerettighedsområdet. Vi anerkender derfor, at vi heller ikke kan forfølge alle historiske begivenheder som synes at være relevante og interessante, men må lave en afvejning af hvad vi ønsker at problematisere.

Foucault beskriver selv, at denne øvelse ikke er uden risiko, da der ikke er noget bevis for at man udvælger præcis de omstændigheder og historiske begivenheder der udgør det præcise øjeblik for diskursens tilblivelse (Foucault, 2010, s. 73). Denne risiko er vi bevidste om og anerkender, da andre personer med mere erfaring indenfor menneskerettighedsområdet, muligvis vil præsentere andre *surfaces of emergence*, som har haft en mere afgørende rolle i diskursens tilblivelse. For at imødekomme denne risiko, har vi udført en research i dokumenter og rapporter, som har kunnet give os en fornemmelse for de omstændigheder, der har været medvirkende til diskursens tilblivelse. Disse dokumenter bliver løbende introduceret i analysen, mens de bliver anvendt.

Denne research bakker vi desuden op med interviewet med Sune Skadegaard Thorsen, direktøren for GLOBAL CSR, som har mange års erfaring indenfor CSR-området. For at indskrænke vores søgen yderligere, har vi valgt at fokusere udelukkende på diskursen i en

business kontekst og altså ikke undersøge vestlige landes generelle syn på menneskerettigheder i udviklingslandene.

Foucault udtaler selv, at:

Whenever one can describe, between a number of statements, such a system of dispersion, whenever between objects, types of statement, concepts, or thematic choices, one can define a regularity we will say, for the sake of convenience, that we are dealing with a discursive formation. (Foucault, 2010, s. 64)

Vi har fulgt hans råd, hvorfor vi har været opmærksomme på et vist system og mønster i hvordan diskursen er blevet formet og har udviklet sig, mens vi har søgt efter dennes *surface of emergence*. Hvordan det præcist har fundet sted og i hvilke rækkefølge, bliver tydeligt i specialets analyseafsnit.

Dernæst er vi interesserede i at undersøge hvordan diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært opstår i leverandørkæderne, har opnået sin legitimitet. Her dykker vi mere ned i de institutionelle fora, der har bidraget til at legitimere og opretholde denne diskurs. Dette kalder Foucault for *the authorities of delimitation*. Her henviser Foucault til de autoritære og anerkendte institutioner eller aktører, der fungerer som et organ af viden og praksis og dermed får den legitime ret til at afgrænse, definere, etablere eller nedstemme en diskurs (Foucault, 2010, s. 70). Hvordan vi anvender *the authorities of delimitation*, bliver nærmere beskrevet i analysens arkæologiske del.

Til sidst vil vi analysere selve diskursens indhold eller hvad Foucault kalder for *the grids of specification* (Foucault, 2010, s. 71). Vi vil undersøge hvad der præcist ligger i diskursen om de negative indvirkninger på menneskerettigheder i leverandørkæderne. Hvordan bliver disse indvirkninger italesat, relateret og klassificeret i denne kontekst? Her vil vi altså undersøge, hvordan denne diskurs får sin berettigelse og hvad der egentlig ligger i den.

Vores ide med denne arkæologiske analyse er at analysere en forandring i sociale sammenhænge, med den antagelse, at diskursen udspringer et sted fra, bliver opretholdt, forandrer sig undervejs samt forandrer CSR-praksissen omkring sig. Ved at gå tilbage til

rødderne og sætte spørgsmålstejn ved denne diskurs, illustrere diskursens tilblivelsesproces og de magtstrukturer der gennemstrømmer denne diskurs samt opretholder denne, håber vi på at indspare en vigtig diskussion, som efter vores overbevisning har været manglende i forbindelse med den kommende lovgivning på området.

Genealogi som supplement til arkæologien

Ifølge Professor ved Aalborg Universitet, Kenneth Mølberg Jørgensen, fungerer genealogien som en videreudvikling af arkæologien. Selv Foucault forklarer dette således:

If we were to characterize it in two terms, then " archaeology" would be the appropriate methodology of this analysis of local discursivities, and " genealogy" would be the tactics whereby, on the basis of the descriptions of these local discursivities, the subjected knowledges which were thus released would be brought into play. (Foucault, 1980, s. 85)

Dette citat forstår vi således, at hvor den arkæologiske analyse har til formål at undersøge diskursens tilblivelse, kan genealogien sætte fundene fra det førstnævnte i spil. Vi bruger således fundene fra den arkæologiske analyse til at påvise hvordan diskursen bliver synlig i en nutidig praksis, altså hvordan den påvirker hvordan mennesker handler og tænker. Genealogien bliver i høj grad anvendt i forbindelse med magtbegrebet, styring og dominans, hvor Foucault udtrykker, at genealogien *"seeks to reestablish the various systems of subjection: not the anticipatory power of meaning, but the hazardous play of dominations"* (Foucault, 1984, s. 83). Med genealogien ønsker vi således at synliggøre, hvordan diskursen kommer til udtryk i CSR-praksissen og hvad konsekvensen af at placere ansvaret for negative indvirkninger på menneskerettigheder på leverandørkæder kan være. Gennem begreberne *pastoral* og *disciplinær magt* og *governmentality*, ønsker vi at synliggøre de styrings- og dominansmekanismer, som kan finde sted i forbindelse med CSR-praksissen og indskrives i procedurer og forpligtelser.

Genealogien bliver ifølge Jørgensen udført, for at ryste og støde det fundament vi står på, når vi forstår, vurderer og bedømmer noget (Jørgensen, 2006, s. 16). Jørgensen beskriver

genealogien således: ” (...) *den genealogiske analyse sigter imod en bevidstgørelse omkring hvem vi er, og hvor vi kommer fra og på denne måde bringer undertrykte stemmer i spil i forhold til de værdier, som vi vurderer verden ud fra*” (Jørgensen, 2006, s. 13).

Dette citat mener vi, rammesætter vores intention særlig godt, fordi vi netop ønsker at bringe en undertrykt del af debatten frem, som på nuværende tidspunkt er manglende, når vestlige statsrepræsentanter vurderer deres nationale tiltag i forbindelse med den kommende lovgivning og vestlige virksomheder vurderer deres arbejde i forbindelse med virksomhedernes leverandørkæder. Formålet med den genealogiske analyse er at konfrontere de værdier stater og virksomheder opererer ud fra, hvor magtanvendelsen kan være et udtryk for at vestlige stater og virksomheder kan være fanget af egne diskurser.

Ifølge Jørgensen, sigter genealogien mod helt konkrete beskrivelser af dagligdagens praksis, hvorfor vi anvender vores informanternes beskrivelser af deres CSR-praksis til at påvise, at de praksisformer, som vi i dag betragter som naturlige, legitime og endda nødvendige, kan være et resultat af magtkampe, dominans og styring. Vi retter desuden et kritisk blik på nutidens praksisser, ved at kigge på det seneste forarbejde til lovforslaget om lovpligtig due diligence og de undersøgelser, som lovforslaget bygger på.

Arkæologi og genealogi udgør således to dele af en helhed, som danner rammen for specialets analyse. Hvor arkæologisk analyse har til formål at klarlægge diskursens tilblivelse og opretholdelse gennem historien, forsøger den genealogiske analyse at kortlægge hvordan diskursen influerer os og vores praksisser i nutiden. Ved denne slags analyse, kan vi ved hjælp af et kig i historien overveje den udvikling vi er i færd med at vidne og dermed reflektere over vores praksisser i fremtiden, ved at anvende et kritisk blik på fortiden.

Foucaults magtbegreb

Når man nævner Foucault, er det nærmest uundgåeligt ikke også at nævne magt. Magtbegrebet og Foucault hænger uløseligt sammen og optræder som et centralt begreb i samtlige af hans værker. For at forstå Foucaults tankegang og hans videre begrebsapparat, er det essentielt at drage indsigt i hvordan han forstår og karakteriserer magt som begreb.

Magtbegrebet skal ifølge Foucault betragtes som et fænomen der er til stede overalt og i alle relationer. Foucault beskriver magt som en 'usynlig force' der indvirker på alt, herunder mennesker og de tanker vi har og gør os om os selv og vores omverden (Richter, 2011, s. 419). Magt er således et grundvilkår i vores eksistens, som gennemsyrrer alle aspekter af vores adfærd og handlinger. Centralt for Foucaults tankegang om magtbegrebet er, at det ikke er en absolut magt som hverken kan ejes eller besiddes af mennesket. Derimod karakteriserer han magt som værende relationel og til forhandling, da det ifølge Foucault optræder i spændingsfeltet mellem individet, som indgår i netværk af relationer (Foucault, 1980). Det er derfor ikke muligt at tale om magt som en fast form der er håndgribelig, men mere som et fænomen, der udspiller sig uforudsigeligt i sociale relationer.

Foucault er ikke optaget af hvem der har magten, men er mere optaget af at studere hvilke effekter og mekanismer magten er med til at afføde. Foucaults forståelse af magt inkluderer således, at man retter fokus på de teknikker, taktikker samt praksisser, der gør sig gældende i forbindelse med magtudøvelsen.

Indenfor magtbegrebet påpeger Foucault hvorledes magt kan anskues ud fra to forskellige magttyper (Foucault, 1980). Dette er henholdsvis den *disciplinære magt* og den *pastorale magt*.

Den disciplinære og den pastorale magt

Den disciplinære magt er kendetegnet ved at udspille sig gennem mere synlige magtudøvelser, såsom eksempelvis fysisk vold, kontrol eller sanktionering. I bogen *Overvågning og straf* (2002), tager Foucault udgangspunkt i den disciplinære magt og dens teknikker, der først anvendes i fængsel til at adfærdsregulere og overvåge fanger. Disse teknikker bliver også udbredt i andre dele af samfundet og medvirker til fremkomsten af den moderne kapitalistiske organisation. De disciplinære teknikker, som kan identificeres ved den moderne organisation, er eksempelvis procedurer, regler, rutiner, overvågning og kontrol (Jørgensen, 2006, s. 18).

Dette er modsat den *pastorale magt* som udøves mere skjult, idet den optræder ved eksempelvis inddragelse, dialog og motivation (Foucault, 1980). Pastoralmagt bliver af Foucault anvendt til at belyse et historisk slægtskab mellem de teknikker, taktikker samt praksisser der gør sig gældende i den moderne vestlige stat og kristendommen. Forbindelsen til kristendommen ses ved at det er autoriteter og eksperter, der sætter dagsorden og producerer viden om "det gode

og det rigtige liv”, med henblik på at vejlede befolkningen til at træffe ”fornuftige valg”. Dette gjorde sig også gældende i den tidlige kristendom, hvor præster og biskopper agerede som autoritære aktører, som vejledte befolkningen mod det ”rigtige valg” ved hjælp af bekendelser i kirken (Foucault , 2008, s. 195).

Den pastorale magt blev især fremtrædende i Foucaults genealogiske studier af styringmekanismer og sandhedsregimer i det moderne samfund. Foucault anså magt og viden som forudsætninger for hinanden, hvilket betyder at det at besidde viden er forbundet med magt, og ligeledes når man besidder en magtfuld position, har man adgang til at producere viden om befolkningen og dermed styre dem til at træffe ”fornuftige valg”. Denne tankegang om magt og viden som uløseligt forbundet, fører tilbage til essensen af hvad pastoral magt ifølge Foucault indebærer.

Governmentality

Et andet centralt begreb indenfor Foucaults begrebsapparat, er *governmentality*. Ifølge Foucault, skal *governmentality* ses som en magtteknologi, der gør sig gældende i det senmoderne samfund. Foucault påpeger hvorledes vi lever i ’governmentalitetens ære’, hvor samfundet regulerer individet til at handle og udvise en bestemt adfærd, som er i overensstemmelse med herskende overbevisninger i samfundet (Foucault , 2008, s. 125). *Governmentality* centrerer sig således om hvordan samfundet og dets institutioner kan styre folk i en bestemt retning, hvorfor det kan betragtes som værende et styringsværktøj. Foucault påpeger *governmentality* som en magtteknologi der ikke udspiller sig gennem tvang, men derimod som en moderne politisk ledelsestænkning, hvis henseende er at styre og regulere mennesker til at blive *selvstyrende* på sigt (Foucault, 1982, s. 790). Dette sker når mennesker bliver ledt i en bestemt retning og formår at internalisere adfærd og synspunkter, som stemmer overens med den herskende samfundsdiskurs. Foucaults begreb om *governmentality* rummer desuden et moralsk aspekt. Hvis den styrende hævder at vide hvad der er god, passende og ansvarlig adfærd, på baggrund af sin viden og erfaring, er der tale om moralsk styring (Dean, 2006, s. 45).

Lighedstegnene mellem *governmentality* og den pastorale magt er ikke tilfældige, da Foucault netop arbejder i sine genealogiske analyser med at påvise hvordan den pastorale magt medvirker til at fremme *governmentality*. Her bliver Foucaults pointe om at magten er

produktiv særlig tydelig, da det netop er gennem governmentality at den moderne stat ønsker at fremme en bestemt adfærd og selvstyring blandt befolkningen. Et konkret eksempel indenfor CSR kan være, når virksomheder frivilligt vælger at engagere sig i Verdensmålene, selvom det er staternes forpligtelse at arbejde strategisk med de 17 Verdensmål (Forenede Nationer, u.d.). Verdensmålene ligger højt på den politiske dagsorden og bliver kommunikeret ud som fælles forpligtelse, til trods for at det for virksomheder er et frivilligt tiltag at engagere sig i, da virksomheder ikke bliver holdt til ansvar for deres arbejde med disse. Det bliver således snarere et spørgsmål om moralsk anliggende og et holdningsmæssigt udgangspunkt og pejlemærke for hvordan vi som mennesker bør agere, frem for et lovpligtigt krav, hvilket påpeger styringsmekanismens usynlighed. Verdensmålene er desuden et middel til et godt omdømme og branding på bæredygtighed, og da disse er frivillige at arbejde med, er det nemmere for virksomheder at profilere sig som aktører der bidrager til en bæredygtig udvikling - altså være mere *selvstyrende*. Den private sektor spiller en vigtig rolle i at nå målene, hvorfor det er i staternes interesse at engagere virksomheder i arbejdet med Verdensmålene så meget som muligt. Dette taler ind i nutidens bæredygtighedsdiskurs, og det kan derfor påvirke virksomhedernes konkurrenceevne, hvis de falder udenfor diskursen og ikke bidrager til arbejdet med målene. Dette eksempel mener vi, illustrerer hvorledes governmentality anvendes som et moralsk styringsværktøj til at regulere virksomhedernes adfærd og lede dem hen mod selvstyring, da dette opfattes som virksomhedernes eget valg.

Den disciplinære og den pastorale magt samt begrebet om governmentality, er særligt relevante for analysen, da disse begreber har en forklaringskraft og kan hjælpe os med at undersøge de styringsmekanismer der kan finde sted, når vestlige virksomheder sætter krav til deres leverandører. Vi sætter begreberne i spil ved at undersøge en auditeringspraksis som på nuværende tidspunkt udgør kernen af virksomhedernes forsøg på at leve op til ansvarlig virksomhedsadfærd. Den nutidige auditeringspraksis går ud på at vestlige virksomheder selv auditerer deres leverandører eller hyrer auditfirmaer til at auditere dem, med henblik på at sikre ansvarlig virksomhedsadfærd.

Da governmentalitybegrebet beskæftiger sig med moralske spørgsmål, finder vi begrebet yderst relevant, da vores problemstilling tager afsæt i den menneskelige værdighed i en business kontekst – to perspektiver som ikke nødvendigvis kommer i forlængelse af hinanden.

Metodiske overvejelser

I følgende afsnit vil vi redegøre for specialets metodiske fremgangsmåde og hvilke overvejelser der har været forbundet med dette. Endvidere vil vi ligeledes kortlægge hvilken tilgang vi som forskere har haft til vores undersøgelsesfelt. Dette finder vi særligt relevant at belyse, da vores proces har båret præg af forskellige positioner grundet vores individuelle baggrunde.

Den videnskabelige konstruktion

I dette speciale har vi valgt at anskue vores videnskabelige genstandsfelt ud fra et poststrukturalistisk udgangspunkt, hvilket også betyder, at vi anskuer virkelighed som konstrueret og dermed også har en dekonstruerende fokus på gældende sandheder og lovmæssigheder. Når vi vælger at kalde afsnittet for ‘den videnskabelige konstruktion’, er det for at tydeliggøre, at vi anskuer forskningsprocessen som en videnskonstruerende proces, der har været formet af de metodiske, teoretiske og analytiske valg vi har truffet gennem hele processen (Khawaja, 2010, s. 38). Vi forsøger at tage afstand fra de positivistiske idealer om validitet, reliabilitet og generaliserbarhed, der udspringer af den overbevisning, at viden findes ved at følge bestemte generelle metodologiske regler, der er uafhængige af undersøgelsens indhold og kontekst (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 87). Vores forskningsambition er således ikke at finde frem til endegyldige og objektive sandheder. I den poststrukturalistiske forskning er ambitionen at åbne op for nuancerede og alternative perspektiver gennem analysen af den producerede empiri (Khawaja, 2010, s. 272). Vi er opmærksomme på, at vores egne måder at forstå og anskue virkelighed på, vores metodiske til og fravalg og vores teoretiske vinkler er selv konstruerede af forskellige diskurser samt er konstruerende for den virkelighed vi fremstiller (Khawaja, 2010, s. 273). Dette betyder, at vi igennem hele specialet har et øget ansvar om at være ekstra transparente og opmærksomme på vores egne positioneringer i feltet, vores forudindtagne antagelser, skiftende blikke, manglende eller implicit viden og ikke mindst vores egen andel i reproduktionen af bestemte diskursive sandhedskonstruktioner (Khawaja, 2010, s. 39). Dette kalder Kvale og Brinkmann for *refleksiv objektivitet*. Selvom vi ikke søger efter den eneste sande og objektive viden, er vi heller ikke interesserede i at producere forskning, hvor alting kan betyde alting og ingenting kan fastslås og konkluderes. Ved hjælp af *refleksiv objektivitet*, forpligter vi os til at være reflekterende over vores egne bidrag til produktionen af viden, således at alt hvad dette speciale indeholder, ikke bliver

opfattet som subjektivt, implicit og dermed upålideligt (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 314). Vi har undervejs reflekteret over relevansen af vores speciale og vores positioner gennem specialet og blandt andet stillet os selv følgende spørgsmål:

- *Hvorfor er dette speciale vigtigt for os?*
- *Hvem skriver vi for?*
- *Hvad ønsker vi at opnå med vores forskning?*
- *Hvordan påvirker vi forskningsprocessen?*

For at øge den metodiske og forskningsmæssige transparens yderligere, har vi desuden fokus på det forsker og lektor ved Aarhus Universitet, Iram Khawaja i sin ph.d-afhandling kalder for *metodologisk stringens* og *sammenhæng*. Det handler, ifølge Khawaja, om at skabe argumenterende og reflekterende forbindelse mellem ens videnskabsteoretiske udgangspunkt, de valgte teoretiske begreber, metodiske og analysestrategiske tilgange (Khawaja, 2010, s. 40). Dette betyder således, at vi gennem specialet forpligter os til tydeligt at demonstrere sammenhængen mellem specialets forskellige niveauer og være tro mod det perspektiv vi har valgt at anskue vores genstandsfelt fra. *Refleksiv objektivitet* og *metodologisk stringens* og *sammenhæng* udgør således to af de grundlæggende kvalitetskriterier som vi har opstillet for os selv og som vi forholder os til undervejs. I nedenstående kapitel vil vi redegøre for vores forskerpositionering, for at gøre ovenstående mere tydeligt.

Egen position

I det følgende kapitel vil vi forklare og tydeliggøre hvorfor vi netop har valgt at undersøge en problemstilling, der relaterer sig til CSR. Vores egne positioner i felten mener vi, har en afgørende betydning for vores undersøgelse og tilblivelsen af dette speciale. Vores positioner medvirker til hvordan vi går til det empiriske felt, hvordan vi forstår vores informanter, hvilke spørgsmål vi stiller og hvordan vi tolker den viden, som vi er med til at producere undervejs. Vi vælger at flytte vores fokus væk fra den mere traditionelle opfattelse af ens rolle i felten som en statisk tilstand, til en mere dynamisk og flydende opfattelse af positioneringer, hvor vi anser vores positioner som værende relationelle, da de opstår i den sociale interaktion mellem os og informanter og som er til forhandling (Davies & Harre, 1990). Ifølge Davies og Harre, opstår positioner ikke ud af den blå luft, men er produkter af forskellige diskurser. Det er netop

gennem de forskellige diskurser som vi deltager i, at vi som individer produceres og reproduceres (Davies & Harre, 1990). Her kunne eksempelvis nævnes, at vi som studerende fra Aalborg Universitet er underlagte en samfundskritisk diskurs, hvor der forventes at vi evner at stille kritiske spørgsmål og reflektere over normer og selvfølgeligheder. Dette samfundskritiske blik tager vi med os i forskellige sammenhænge, hvor end vi befinder os. Dette kunne blandt andet være når vi ser fjernsyn, læser nyheder eller begår os i sociale sammenhænge.

I relation til dette finder vi det afgørende at tydeliggøre centrale faglige såvel som personlige aspekter, som har formet og været medskabere af vores positioner. Vi anser det som en nødvendighed at være åbne og transparente overfor læseren, hvorfor vi i det følgende vil demonstrere hvilken bevægelse der har ledt os frem til vores valg af emne indenfor CSR-området og hvorledes dette har præget vores position.

Viden og oplevelser som medspiller i tilblivelsen af vores positioner

Vores interesse for CSR-feltet er drevet af en personlig, faglig og akademisk nysgerrighed. Som tidligere nævnt, forstår vi CSR ud fra den princip-baserede tilgang, hvor der tages udgangspunkt i internationalt anerkendte principper for bæredygtighed. Dette adskiller sig fra en tidligere forståelse af CSR, hvor tilfældige filantropiske projekter og donationer udgjorde kernen af CSR-arbejdet (Ruggie, 2013, s. 121).

Som to uddannede socialrådgivere med interesse i internationalt socialt arbejde og et iboende ønske om at gøre en forskel for mennesker, har menneskerettigheder optaget os begge gennem socialrådgiveruddannelsen. Det menneskeretlige perspektiv har udgjort kernen for de projekter vi har engageret os i undervejs på studiet og har været den drivkraft som gjorde, at vi i sin tid valgte at rejse til Kenya for at udføre feltarbejde i forbindelse med vores bachelorprojekt, som havde til hensigt at undersøge HIV-positive sexarbejders levevilkår i et menneskeretligt perspektiv. Denne rejse gjorde et stort indtryk på os, og set i bakspejlet har den været med til at påvirke vores forståelse af menneskerettigheder og den kontekst hvori man kan tale om brud eller indvirkninger på menneskerettigheder. Mere præcist, var rejsen medvirkende til, at vi blev optaget og draget af diskursen om, at brud og indvirkninger på menneskerettigheder hyppigst foregår i det Globale Syd og kun i sjældne tilfælde findes i Vesten.

Under kandidatuddannelsen i Læring og Forandringsprocesser, fortsatte vi med at dyrke vores interesse for menneskerettigheder – nu fra et virksomhedsperspektiv. På 8. semester blev vi præsenteret for de grundlæggende principper for CSR-praksis på lokalt, nationalt og internationalt plan. I undervisningen beskæftigede vi os med den princip-baserede tilgang til CSR, menneskerettigheder og deres relevans for nationale og internationale virksomheder og organisationer. Semesteret blev afsluttet med et projekt om Nestlés forpligtelse til at respektere menneskerettigheder og deres implementering af UNGPs. Interessen for at undersøge netop Nestlé udsprang af den tidligere omtalte diskurs, om at negative indvirkninger på menneskerettigheder nok skal findes i kakaofarmene i Guatemala eller på markerne i Myanmar og ikke på hovedkontorerne i Europa. Ved at trække på denne diskurs, positionerede vi os selv som modstandere af internationale virksomheder, da det lå implicit i denne diskurs, at virksomheder udnytter mennesker for egen økonomisk vinding, og gør meget lidt for at gøre en reel forskel for at respektere menneskerettigheder.

I dag arbejder en af os (Vesta) hos GLOBAL CSR, som er en konsulentvirksomhed, der rådgiver virksomheder og organisationer i implementeringen af UNGPs. Gennem arbejdet hos GLOBAL CSR, er tre faktorer særligt kommet til udtryk:

- 1) Det tyder på, at de fleste virksomheder gerne vil arbejde med CSR og menneskerettigheder og har en alvorlig indstilling om at gøre en forskel på bæredygtighed. Denne erfaring har været medvirkende til at vi har fået en mere nuanceret forståelse af virksomhedernes intentioner og bevæget os væk fra at positionere os som modstandere af virksomheder. Vi er nu mere optagede af at finde ud af hvorfor virksomhederne ikke altid lever op til deres menneskeretlige forpligtelser, til trods for at intentionen er til stede. Dette skift i positioneringen vil senere blive mere tydelig, når vi redegør for vores metodiske tilgang og særligt for vores til og fravalg i forbindelse med udarbejdelse af spørgsmål til vores interviewguide.
- 2) De fleste virksomheder, uanset deres geografiske placering, vil som minimum have indvirkninger på 16-17 menneskerettigheder ud af de 48 (GLOBAL CSR, 2020). Denne erfaring har for alvor udfordret diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder skal findes i det Globale Syd. Vi er nu mere optagede af at undersøge, hvilke mekanismer der er med til at fastholde denne diskurs, til trods for at erfaringen viser, at den er unuanceret og endda ikke helt sand, når europæiske

virksomheder lige så vel kan have negative indvirkninger på menneskerettigheder som ikke-europæiske.

- 3) Det tyder på, at de fleste virksomheder ser deres forpligtelse til at respektere menneskerettigheder udelukkende i deres værdikæder, for det meste i det Globale Syd og ikke i forbindelse med egne aktiviteter i Europa.

Heraf kommer vores faglige ønske om at undersøge CSR-feltet yderligere. Det er særligt interessant for os at kigge nærmere på virksomhedernes tendens til at se indvirkninger på menneskerettigheder i deres værdikæder i det Globale Syd og ikke i forbindelse med egne aktiviteter i Europa, da vi genkender denne diskurs fra vores egen tidligere opfattelse af at indvirkninger på menneskerettigheder højst sandsynligt opstår i det Globale Syd. Dette harmonerer dog ikke med GLOBAL CSR's erfaring, der gennem 24 år har vist, at alle virksomheder, uanset den geografiske placering, er i risiko for at have en negativ indvirkning på menneskerettigheder (GLOBAL CSR, 2020). Vores akademiske interesse udspringer af en forhåbning om at vores speciale kan bidrage med en mere nuanceret forståelse af CSR, samt en ambition om at dekonstruere de herskende diskurser på området, belyse de problematikker der er forbundet herom og indsparke en nødvendig diskussion i forbindelse med den kommende lovgivning på området.

Fra Aalborg Universitet er vi trænet i at stille spørgsmålstejn ved normer og diskurser. Den kritiske måde at tænke på magt, diskurser og tilblivelse giver derfor særlig god mening i forhold til vores forskningsambition. I forlængelse af dette kan nævnes vores videnskabsteoretiske position, som også er rodfastet i den mere kritiske tilgang med henblik på at finde frem hvorledes noget er blevet gjort legitimt fremfor noget andet. Vores poststrukturalistiske valg er således et bevidst valg som skal ses i lyset af vores akademiske forståelse af at forholde sig kritisk til problemstillinger og selvfølgheder.

Vi er dog opmærksomme på, at vi selv er produkter af bestemte diskurser og diskursive praksisser. Der er således ingen tvivl om at Vestas ansættelse i GLOBAL CSR, har formet hendes forståelse af CSR-feltet og i høj grad har været med til at influere specialets retning og adgang til feltet. Dette faktum har desuden medvirket til, at det til tider har været svært at skabe tilstrækkelig afstand til feltet, når det felt vi undersøger, også er det felt hun arbejder i.

I det følgende afsnit vil vi uddybe hvilke muligheder og begrænsninger dette har medført og hvorledes vores positioner har suppleret hinanden undervejs i vores proces.

Forske i eget felt

At forske i eget felt er en position, som kan indebære fordele såvel som ulemper i ens undersøgelsesproces. Med afsæt i ledelsesforskeren Mats Alvessons tekst: *Methodology for close up studies – struggling with closeness and closure* (2003), vil vi nu påpege forskellige aspekter og overvejelser der har gjort sig gældende i vores proces (Alvesson, 2003).

At vi selv er positioneret i feltet, anser vi primært som værende en styrke. Først og fremmest har det medført let tilgængelig adgang til feltet og dernæst har vi på forhånd haft et fagligt kendskab til området, hvorfor vi ikke har skulle indlede vores proces med en form for opstartsfase og stifte bekendtskab med centrale begreber indenfor CSR-området. Vores allerede eksisterende viden på område udgjorde, at vi fra start havde nemmere ved at tune os yderligere ind på området, herunder særligt nye tendenser, der netop er under udvikling hvad angår lovgivning på CSR-området. Alvesson påpeger hvorledes personligt engagement ikke nødvendigvis bør opfattes som en udfordring og udelukke en forskningsundersøgelse, men derimod snarere opfattes som en ressource der kan berige ens forskningsundersøgelse (Alvesson, 2003, s. 167). Dog pointerer han samtidig at forske i eget felt kræver et vist ansvar og mod til at frigøre sig fra den praksis man er involveret i: *"It is difficult to study something one is heavily involved in. There may be anticipations of those targeted for study to experience breaks of trust (...)"* (Alvesson, 2003, s. 167).

Vores speciale har ikke til formål at forske i og udføre feltarbejde hos konsulentvirksomheden GLOBAL CSR, men fordi vi har valgt at interviewe stifteren af GLOBAL CSR og aktivt anvende dele af citater i vores projekt, medfører dette automatisk at der er 'mere på spil' set i lyset af Vestas position. I kraft af hendes historik som tidligere praktikant og nuværende studentermedhjælper, har hun et fagligt og socialt forhold til virksomheden og kollegerne, hvilket hun naturligvis gerne vil værne om. At forske indenfor eget felt påvirker Vestas position, da hun udadtil repræsenterer GLOBAL CSR og gerne vil fremstå loyal og være fortrolig for sin respektive position. Dette gør sig endvidere gældende i forhold til vores informanter som vi primært har erhvervet os gennem GLOBAL CSR og dets netværk. I teksten påpeger Alvesson hvorledes dette kan resultere i at det er vanskeligt at rette kritik mod den

praksis man selv er en del af, da det relationelle også er på spil og man gerne vil optræde som loyal og vellidt blandt menneskerne i ens praksis (Alvesson, 2003, s. 167).

Positioner som komplimentært samspil

Indeværende speciale bærer præg af to forskellige positioner, da Vesta har et tilhørsforhold til GLOBAL CSR qua hendes studiejob, mens Christina ikke har haft et eksisterende tilhørsforhold til konsulentvirksomheden før specialets opstart. Dette har været et grundlæggende vilkår som vi fra start har været særligt bevidste om, og som har medvirket til overvejelser hvad angår styrker såvel som udfordringer.

Først og fremmest kan nævnes vores adgang til feltet, som særligt blev muliggjort grundet Vesta eksisterende tilhørshold til GLOBAL CSR. Normalt kan man som forsker i en undersøgelsesproces opleve at have adgangsproblemer til feltet, mens dette ikke gør sig gældende hvis man som forsker har en relation til feltet (Alvesson, 2003, s. 178). For vores vedkommende har adgangsprocessen til feltet været altafgørende for først og fremmest af legitimere vores tilstedeværelse i feltet og dernæst få relevant og brugbart materiale indenfor CSR-området i form af artikler, rapporter og analyser. Vores adgang til feltet åbnede op for et socialt netværk i forbindelse med hjælp til kontaktetablering af potentielle interviewinformanter. Professorer ved AAU, Kristiansen og Krogstrup opererer med begrebet *gatekeepers* og argumenterer for at forskere, der har til hensigt at undersøge sider af formelle organisationer ofte må forholde sig til de disse. Gatekeepers er personer i en organisation, som har autoritet til enten at give eller at nægte en forsker adgang til organisationen (Krogstrup & Kristiansen, 1999, s. 132). Det faktum, at vi valgte at etablere kontakt direkte med CSR-ansvarlige, som havde den største viden om virksomhedens CSR-praksisser, har sparet os for unødigt kommunikation med mellemlid. På denne måde, fungerede CSR-ansvarlige som *gatekeepers*, der selv kunne vurdere, om de vil give eller nægte os adgang til virksomheden. Dette kan muligvis forklare hvorfor kontaktetableringen har forløbet hurtigt og var vellykket.

Alvesson opererer med begreberne *break in* og *break out*, hvilket vi finder nærliggende at inddrage i relation til vores forskelligartede forskerpositioner, da vi mener vores proces er et udtryk for netop denne vekselvirkning (Alvesson, 2003, s. 176). Begreberne har fokus på

forholdet mellem nærhed og distance og hvorledes man som forsker evner at balancere i dette spændingsfelt.

Med afsæt i vores proces kan nævnes Vestas position som repræsenterer den 'indfødte', der har skulle forsøge at bryde ud af feltet med henblik på at skabe en vis distance, mens Christina snarere har forsøgt at bryde ind med henblik på at blive 'indfødt'. Vi har eksempelvis begge været på GLOBAL CSR og spist frokost med medarbejderne, hvor Christina som 'udefrakommende' forsøgte at være nysgerrig, spørgende og initiere samtaler med medarbejderne, mens Vesta derimod forsøgte at holde sig mere i baggrunden og skabe distance, ved at sidde med sin computer og arbejde på sidelinjen. Dette som en bevidst strategi for ikke at overtage samtalerne og lade Christina danne sit eget indtryk af feltet samt skabe egne feltrelationer. Undervejs i processen måtte vi erkende, at det til tider har været sværere for Vesta at skabe tilstrækkelig distance til feltet, da hun udover at have fokus på specialet også havde almindelige arbejdsdage hos virksomheden og skulle forholde sig til CSR-feltet og nyheder på området dagligt. Det har derfor været en styrke at være to, da Christina har haft et øget fokus på at få Vesta til at reflektere over de mere implicite forståelser, ved blandt andet at stoppe op og spørge: *"Hvis ikke du arbejdede her, hvordan ville du så se på det?"*. Derudover har vi været inspirerede af Alvessons metode til at øge ens refleksivitet og dermed skabe distance til feltet, hvor vi i praksis valgte at brainstorme over de væsentligste indtryk og pointer i løbet af dagen. Helt konkret valgte vi at tvinge os selv til at reflektere over disse indtryk ud fra forskellige perspektiver i form af andet teori eller videnskabsteori (Alvesson, 2003, s. 186). Eksempelvis kunne vi udfordre os selv ved at anskue det der foregik omkring os ud fra det sociale læringsteoretiske perspektiv eller at gøre os selv opmærksomme på, at alle interviewsituationer har genkendelige træk fra fænomenologien og dermed rummer personlige oplevelser, som ikke altid skal opfattes som en objektiv sandhed. Dette skal dog udelukkende opfattes som en øvelse vi aktivt har anvendt for at skabe distance og fjerne fokus fra egne oplevelser, omend den ikke har påvirket specialets retning.

Et andet eksempel hvorpå vi har komplementeret hinanden, har været i forbindelse med valg af spørgsmål og udarbejdelsen af vores interviewguide til informanten fra GLOBAL CSR. Christinas position som outsideren der skulle *break in*, medvirkede til at favne mere basale, grundlæggende og opklarende spørgsmål, hvilket til tider optrådte som mere implicite forståelser for Vestas position som insider. Omvendt medvirkede Vestas position til at stille skarpt på mere uddybende spørgsmål i kraft af hendes kendskab til virksomhedens arbejde, målgruppe og udfordringer, som hun har erhvervet sig gennem sit studiejob. På trods af

Christinas allerede eksisterende kendskab til CSR-området grundet tidligere studieprojekt på 8. semester, var hendes position båret af et udefra perspektiv, som kunne udfordre Vestas position og det mere indefra perspektiv. CSR-området er et komplekst område som rummer forskellige aspekter og mekanismer, hvorfor vores forskellige positioner medvirkede til at spille hinanden stærkere og skabe interne refleksioner undervejs i vores proces, som vi senere kunne inddrage i udførelsen af vores interviews. Dette vil vi senere i afsnittet uddybe med flere konkrete eksempler.

Virksomheds- og ekspertperspektiv i interviewene

Projektet baserer sig udelukkende på den kvalitative metode, herunder i form af semistrukturerede interviews. Vi har i alt foretaget fire interviews som er blevet lydoptaget ved brug af vores telefoner og har en varighed på 30-50 min. Interviewene er blevet foretaget på forskellige vis, hvilket er sket i form af fysiske interviewes, telefoniske interviews samt online interviews som har udspillet sig via Microsoft Teams. Dette skyldes i særdeleshed COVID-19 situationen og de dertilhørende restriktioner som har præget vores måde at producere empirisk datamateriale. Som nævnt tidligere, har vi i alt foretaget fire interviews: et interview en CSR-ekspert fra GLOBAL CSR og dernæst tre interviews med henholdsvis CSR-ansvarlige og CSR-chefer, som repræsenterer tre store danske multinationale virksomheder, som alle er en del af globale værdikæder. Vi har fundet det relevant at opsøge informanter som er positioneret forskelligt indenfor vores undersøgelsesfelt. Dette med henblik på at indfange forskellige blikke på problemstillingerne hvilket kan medvirke til nuancerede perspektiver (Søndergaard & Staunæs, 2005, s. 55). På baggrund af dette repræsenterer vores informanter et virksomhedsperspektiv og et ekspertperspektiv. Virksomhedsperspektivet er vigtigt at indfange først og fremmest fordi den kommende lovgivning kommer direkte til at påvirke virksomhedernes daglige arbejde, og ikke mindst fordi den kommende lovgivning skal implementeres af selve virksomhederne. Vi har valgt at interviewe CSR-ansvarlige, da det er dem, som har det største indblik i virksomhedens nuværende CSR-praksis og kan vurdere eller antage hvordan lovgivningen kommer til at påvirke deres daglige arbejde. Det er desuden virksomheder, der gennem diskursive praksisser påvirker eller reproducerer den herskende diskurs på området og det har derfor været vores intention at få øje på hvordan disse diskurser bliver konstrueret og opretholdt, når vi under interviewet har spurgt ind til virksomhedernes nuværende CSR-praksis.

Ekspertviden har primært været vigtig for os at indfange da, vi anerkender ydmygt, at vores viden om CSR-området kan være begrænset til at kunne konkludere generaliserbare tendenser på området, grundet vores mindre erfaring med CSR. Vi har derfor interviewet en dansk ekspert på området og dernæst deltaget i flere CSR-relaterede webinar, for at udvide vores egen viden samt læne os op ad nogle udsagn der kan bakkes op med adskillige års erfaring og forskning.

Interview i et magtperspektiv

I vores undersøgelse har vi anvendt det kvalitative interview som metode. Det kvalitative interview defineres som en forskningssamtale mellem en interviewer og en informant, hvorigennem der produceres viden (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 19-21).

Som nævnt tidligere, anskuer vi forskningsprocessen som en konstruerende proces og i den forbindelse ser vi interviewet som en magtrelational sammenhæng. Vores poststrukturalistiske tilgang til vores undersøgelsesfelt er medvirkende til at vi ser verden som uadskilleligt fra magt. Dette gælder selvsagt også den viden vi er med til at producere. Når vi vælger at kalde det for en magtrelational sammenhæng, skyldes det, at vi ønsker at fremhæve forholdet mellem os som interviewere og informanter. Det er i særdeleshed relevant for os at benævne dette forhold, da en del af vores vidensproduktion har været betinget af det som sociologerne Martyn Hammersley og Paul Atkinson (1995) kalder for *feltrelationer*, som på forskellig vis har været prægede af magt. Ifølge forskeren Steinar Kvale muliggør interviewet bestemte diskursive åbninger og lukninger af positioneringsbevægelser for både den der interviewes og den der interviewer, hvorfor der som udgangspunkt altid er tale om et asymmetrisk magtforhold i en interviewsituation (Kvale, 2005). Det er dog ikke ensbetydende med at forskeren altid er den magthavende og de interviewede altid er de magtesløse. Inden vi begynder at redegøre for hvordan vi helt praktisk har grebet interviewene an, vil vi først redegøre for vores feltrelationer, som i høj grad har haft indflydelse på vores adgang til feltet og dernæst beskrive hvordan magtforholdet har udspillet sig i de forskellige feltrelationer og i særdeleshed under interviews.

Feltrelationer og magt

Som nævnt tidligere, anskuer vi interviewsituationen som værende en asymmetrisk magtrelation mellem interviewer og informant. Når vi gerne vil beskrive denne magtrelation, er det med det gennemgående udgangspunkt i Foucaults forståelse af magt. Magten

gennemsyrer både vores adfærd og handlinger og optræder ofte i det skjulte og kan være uforudsigelig. Som beskrevet tidligere, anskuer Foucault magten som et relationelt begreb, da det viser sig i spændingsfeltet mellem individer, som indgår i netværk af relationer (Foucault, 1980). I forbindelse med udførelsen af vores interviews, har vi erfaret hvorledes aktørerne i interviewrelationen skiftevis har udøvet eller underkastet sig magten, som netop taler ind i Foucaults forståelse af, at magt ikke kan besiddes eller ejes fuldt ud.

Som interviewere har vi i praksis haft større indflydelse i forhold til struktur, rammesætning, bestemmelse af emne samt spørgsmål. Både før, under og efter udførelsen af vores interviews, forsøgte vi at være særligt opmærksomme på det magtrelationelle rum i interviewkonteksten, hvorfor vi havde øje for at udligne dette forhold ved at give rum for informantens udtalelser og fortællinger. Vi erfarede dog også, at magten i interviewsituationen udspillede sig forskelligt afhængigt af hvem vi interviewede. Her kan eksempelvis nævnes vores interview med informanten fra GLOBAL CSR, som repræsenterede et ekspertperspektiv. I denne interviewkontekst var vi mere ydmyg og lydhør overfor informanten og gav endnu mere plads og tid til at informanten kunne sætte ord på erfaring og historiske begivenheder relateret til CSR-området. Vores position som særligt ydmyge skyldes formentligt at vi interviewede en ekspert på området med mange års erfaring og dernæst var vores formål med netop dette interview at blive klogere på området. Endvidere var informanten også Vestas chef, hvorfor der automatisk kan være tale om et asymmetrisk magtforhold i relationen.

Under interviewene med informanterne som repræsenterede et virksomhedsperspektiv, turde vi stille flere kritiske spørgsmål i forhold til deres tanker og overvejelser, fordi det netop er CSR-ansvarlige der skal implementere lovgivningen og har indflydelse på CSR-praksissen. I forlængelse af dette erfarede vi også hvorledes vores feltrelationer var dynamiske og ændrede sig i takt med interviewets forløb. Til trods for at vi som interviewere kunne kontrollere interview rammen og på sin vis styre slagets gang, oplevede vi også at være positioneret som ”de studerende der skulle lære af informanten”. Dette gjorde sig især gældende i starten, men som interviewet skred fremad og jo længere vi kom med vores spørgsmål, blev informanten bevidst om at vi havde et relativt stort kendskab til CSR-området. Dette resulterede i at vores interviews nærmere blev en samtale hvor vi kunne stille opfølgende og reflekterende spørgsmål, frem for et klassisk interview i form af et spørgsmål og svar. Ved netop at inddrage vores viden oplevede vi, at reducere informantens position som i starten var en kende intimiderende. Helt praktisk oplevede vi et skift i toneleje, brugen af mere humor fra informanten, men også situationer, hvor informanterne selv bad os om at uddybe nogle helt konkrete CSR-processer, som due diligence eller hvad minimumsstandarden præcis gik ud på.

Disse eksempler illustrerer hvorledes magten i interviewsituationen har været relationel og gået på skift undervejs.

Det semistrukturerede interview

I dette speciale har vi udført semistrukturerede interviews, som er kendetegnet ved at bestå af en række spørgsmål i form af en interviewguide. Det semistrukturerede interview medvirker til en øget fleksibilitet, som tillader interviewerens at justere spørgsmål, retning og temaer undervejs i interviewkonteksten (Brinkmann & Tanggaard, 2015, s. 45). Vi har valgt at udføre semistrukturerede interviews, da vi ønskede at skabe en mere åben dialog mellem informant og interviewer. I modsætning til et klassisk struktureret interview, kan et semistruktureret interview med dens mindre faste struktur, åbne op for aspekter og samtaleemner som man ikke havde tåltænkt på forhånd. Dette kan på den ene side være en fordel, da disse pointer kan vise sig at være givende og essentielle for ens undersøgelse. På den anden side kan en mere løssluppen tilgang også til tider være udfordrende at tøjle. I et forsøg på at imødekomme dette og fastholde en vis grad af struktur, havde vi udarbejdet en interviewguide som vi anvendte aktivt i udførelsen af vores interviews.

Forud for udarbejdelsen af interviewguiden, foretog vi en grov research om virksomhedernes arbejde med UNGPs og en generel research om virksomhedernes arbejde med bæredygtighed, ved at læse deres årsrapporter og offentligt tilgængelig information på deres hjemmeside. Selvom det tydede på, at virksomhederne har grebet deres bæredygtighedsarbejde forskelligt an, valgte vi at benytte os af den samme interviewguide for alle virksomheder og ikke justere spørgsmålene efter virksomhederne. Dette for at strømline vores interviews og gøre empirien mere sammenlignelig samt give virksomhederne mulighed for selv at sætte ord på deres arbejde med bæredygtighed og ikke lade vores fund afgøre interviewets retning. Dette vidner desuden om vores skift i positionering, hvor formålet ikke har været at være modstandere af virksomheder og udstille de CSR-ansvarlige, men derimod at forstå virksomhedernes oplevelse af arbejdet med CSR og de udfordringer der kan opstå i forbindelse med dette.

En taktik, som vi har anvendt for at gøre dette, er *bevidst naivitet*, som er inspireret af Kvale og Brinkmann (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 51-52). Ud fra rapporten om status for implementering af UNGPs udarbejdet af Institut for Menneskerettigheder og vores egne

research, vidste vi, at flere af de interviewede virksomheder indgik i undersøgelsen, hvorfor vi på forhånd vidste hvordan de greb deres arbejde med UNGPs an. Alligevel valgte vi at spørge virksomhederne ind til hvordan de arbejder med minimumsstandarden og hvilke erfaringer de havde med at implementere denne, da vi ønskede at få et indblik i deres forståelse af deres arbejde og selve minimumsstandarden. Det var således vigtigt for os, at virksomhederne selv fik lov til at vurdere deres arbejde og sætte ord på de udfordringer eller positive oplevelser de havde i forbindelse med arbejdet med UNGPs. Det samme gjaldt for virksomhedernes værdikæder.

Vi kunne på forhånd læse os frem til meget af det arbejde virksomhederne udførte for at fremme ansvarlighed i værdikæder, men vi lod det være op til den enkelte virksomhed at beslutte hvilke dele af arbejdet de særligt ville fremhæve over for os. Vores interviewguide har indeholdt spørgsmål af tematisk, såvel som dynamisk dimension, som har været forberedte på forhånd. Dette for at sikre, at vi fik stillet de spørgsmål som var relevante for vores problemstilling. De tematiske spørgsmål blev forberedt med henblik på at sikre en besvarelse af vores problemformulering. Her stillede vi spørgsmål til deres forståelse af minimumsstandarden, CSR-feltet og arbejdet med værdikæder for at opspore tegn på den undersøgte diskurs. De dynamiske spørgsmål har været af opfyldende karakter og bidraget med at få interviewpersoner til at sætte flere ord på deres besvarelser. Her har spørgsmål som: *“Kan du komme med eksempler?”*, *“er det rigtigt forstået at...?”*, *“hvordan kan det være?”* fungeret som limen til et godt interview-samspil og intentionen med at skrive disse spørgsmål ind i interviewguiden har været at minde os selv om at stimulere informanterne til at komme med flere detaljerede og mættede beskrivelser.

Vi anså interviewguiden som værende en hjælp til at opretholde fokus i interviewkonteksten og vores interviewguide blev således et værktøj til at rammesætte en ellers fri talestrøm (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 185-187). (Se bilag 2 for interviewguide).

Væsentligt at nævne er dog, at interviewguiden ikke blev fulgt slavisk i praksis. Vi anså vores interviewguide som værende en rettesnor og hjælpende hånd, men gjorde brug af en mere ’ad hoc tilgang’, hvor vores udgangspunkt nærmere var rettet mod informantens fortællinger og samtalens videre udspørgen. Et centralt element som vi har haft for øje og som er gennemgående for alle vores interviews, er de uddybende og konkretiserende spørgsmål. I et forsøg på at fremme en større og mere virkelighedsnær forståelse, gjorde vi brug af *eksemplificering* som teknik (Khawaja, 2010, s. 50). Dette med henblik på at informanten

kunne uddybe det sagte med specifikke eksempler fra praksis. Vi fandt denne teknik brugbar, da den til tider kunne hjælpe os med at indfange komplekse problemstillinger på makroniveau i en mere konkret case. Eksemplificering som teknik blev anvendt af intervieweren såvel som den der observerede og supplerede undervejs. I praksis bar interviewsituationen mere præg af en samtale end vi havde forestillet os inden vi gik i gang. Dette skyldes vores forskellige forskerpositioner, som vi har redegjort for tidligere. Christina havde mindre erfaring på CSR-området, hvorfor hun naturligt stillede konkretiserende spørgsmål til informanternes besvarelser. Spørgsmål og sætninger som: *“Hvad mener du med det?”* *“Jeg skal lige forstå – så det du beskriver er (...)”*, *“Kan du uddybe?”* resulterede i at interviewpersonerne blev tvunget til at reflektere yderligere over deres svar. Vi bevægede os derfor fra de mere indøvede svar om deres CSR-praksis til mere hverdagsnære eksempler og personlige holdninger. Vestas erfaring med CSR-området bidrog med at vi til tider kunne stille spørgsmålstejn til de processer virksomhederne beskrev. Når vi eksempelvis spurgte ind til virksomhedernes nuværende due diligence processer, var det nemmere for Vesta at gennemskue informanternes svar og stille uddybende spørgsmål, så som: *“Der står i FN’s retningslinjer at.. er det noget du tager højde for i dit daglige arbejde?”*.

De fleste virksomheder beskrev deres due diligence processer som en aktivitet der udelukkende foregik i virksomhedernes værdikæder og ikke i deres egne aktiviteter. Vesta kunne spørge mere ind til hvordan virksomhederne arbejder med ansvarlighed i deres egne aktiviteter og dermed få virksomheder til at reflektere mere over deres praksis. Dette vil vi ikke nødvendigvis kunne have gjort, hvis ikke vi vidste tilstrækkeligt om CSR på forhånd, eller omvendt hvis vi var eksperter på området. I stedet, vil vi have stillet os tilfredse med de svar vi modtog eller slet ikke spørge ind til noget der virker implicit, hvilket dermed ville have påvirket interviewets udfald og resultere i mindre refleksive og dybdegående, mættede svar. Det resulterede i at vi begge på forskellig vis tog os selv med ind i interviewet, hvilket skabte et naturligt flow, hvor interviewet ikke bar præg af et forhør.

Uanset hvor og hvordan interviewene er blevet foretaget, har vi begge været repræsenteret under interviewsituationen. Dette har været et bevidst valg, da vi har anset det som værende en ressource at være to studerende til stede frem for en studerende. Til trods for vores tidligere erfaring med at interviewe, grundet tidligere studieprojekter, anerkender vi det faktum, at det sommetider kan være udfordrende at interviewe og holde fokus samt håndtere uforudsigelige drejninger som kan forekomme. I et forsøg på at imødekomme dette, komplementerede vi hinanden i praksis ved at den ene fungerede som interviewer mens den anden fungerede som

suppleant og observatør. Denne rollefordeling gik på skift således vi begge optrådte som henholdsvis interviewer, suppleant og observatør i praksis. Dog var vi særligt opmærksomme på rollefordeling i forbindelse med interviewet i konsulentvirksomheden GLOBAL CSR, grundet Vestas tilhørsforhold til virksomheden. På baggrund af dette vurderede vi at det ville være hensigtsmæssigt at lade Christina være interviewer for at gøre dialogen mere transparent.

Transskription

Som afsluttende led i vores indsamling af empirisk datamateriale transskriberede vi vores interviews. Formålet med at foretage transskription var først og fremmest at forvandle det mundtlige materiale til skriftlig form, som vi senere kunne anvende i analysen. I denne proces kan der altid forekomme en form for diskrepans mellem det talte sprog og det nedskrevne (Brinkmann & Tanggaard, 2015, s. 233). Her kan for eksempel nævnes aspekter såsom humor, ironi og sarkasme, hvilket kan være vanskelige at favne og få nedskrevet. Ikke desto mindre har humor og ironi haft en indflydelse på interviewsituationen. I praksis erfarede vi at brugen af humor og ironi åbnede op for vores informanter, hvilket medførte flere, mere åbne og personlige svar. Dette bidrog til et godt interview-samspil, hvor vi oplevede at være på bølgelængde med vores informanter.

Vi anerkender derfor, at en direkte nedfældning ofte ikke er muligt, hvilket også har gjort sig gældende i vores transskription af interviews.

Endvidere var transskriptionen også en nødvendighed i forhold til vores videre databearbejdning i form af kodning af interviews. Dette var først og fremmest en måde hvorpå vi kunne skabe overblik og systematik over vores indsamlede materiale, men dernæst gav det også anledning til at identificere særlige temaer og mønstre (Brinkmann & Tanggaard, 2015, s. 233). Vi lod os særligt inspirere af Jens Thisted som i bogen *Forskningsmetode i praksis – projektorienteret og videnskabsteori og forskningsmetodik* (2010), kortlægger et eksempel på hvorledes man kan gribe kodning af interviews an. Helt konkret skitserer han et skema som indeholder tre individuelle kolonner: interviewteksten, tematiske koder og mønsterkategorier i form af teoretiske begreber (Thisted, 2010, s. 198-200). Vi tog afsæt i denne måde at inddele vores datamateriale på, hvor vi helt konkret hver især gennemarbejdede de forskellige interviews hver for sig. Vi anvendte bevidst denne taktik, da vi ønskede at give plads til hinandens fortolkninger og ikke blive farvet af hinandens holdninger til mønstre og fund af tematikker. Dette har resulteret i en flersidig og nuanceret diskussion af vores empiri, hvor vi

efterfølgende kunne spotte nogle sammenfald og derfra arbejde videre med det endelige resultat af kodningen.

Forskningsetik og overvejelser

I den indledende fase i vores interviewafvikling havde vi øje for etiske hensyn, som vi italesatte overfor informanterne. For at sikre at alle informanter deltog frivilligt, var oplyste om at interviewet ville blive optaget og anvendt i specialet samt blive offentliggjort, havde vi fra start bedt om skriftligt og mundtligt samtykke. (For samtykkeerklæring, se bilag 3)

I forbindelse med analysearbejdet, kan citaterne tages ud af konteksten. Alvesson hævder, at der er selektivitet forbundet med udvælgelsen af specifikke dele af ens producerede materiale (Alvesson, 2003). I forbindelse med den kvalitative forskning, som bunder i subjektive udtalelser og ikke tal, er det vigtigt at overveje hvordan samt hvilke dele af empirien man udvælger, der skal repræsentere og afspejle virkeligheden.

Vi er bevidste om at vores interviews ikke udgør en endegyldig viden. Vi anerkender at vores producerede empirisk datamateriale ikke kan generaliseres og anses som værende absolut, da det er et udtryk for en situeret kontekst og et øjebliksbillede som ikke nødvendigvis afspejler den autentiske virkelighed (Alvesson, 2003). Qua vores diskursive forståelser, kan vi være blinde for nogle alternative fortolkninger og forklaringer, hvilket på samme vis kan gøre sig gældende for vores informanter. Derudover, har vi overvejet om det faktum, at vi primært interviewede CSR-chefer, har påvirket udfaldet af vores interviews. Vi erfarede at vores interview med en CSR-medarbejder resulterede i flere 'hands on' beskrivelser af arbejdsprocesser, hvorimod CSR-cheferne primært kunne tegne det overordnede billede.

Endvidere lagde vi også vægt på at påpege, at informanterne selvfølgelig havde krav om anonymitet, såfremt den enkelte informant ønskede dette. Ingen af vores informanter ønskede dog at forblive anonyme. Vores overvejelse ved netop at italesætte dette aspekt var, at informanten ville føle sig mere tryk, hvilket kunne give anledning til at dele flere overvejelser og perspektiver under interviewet. En forklaring på hvorfor virksomhederne ikke ønskede at forblive anonyme kan være, at de CSR-ansvarlige netop ønsker at benytte muligheden for at fortælle om CSR-arbejdet og hvordan deres arbejde medvirker til at gøre en forskel på bæredygtighedsområdet. Undervejs i tilblivelsen af dette speciale, valgte vi dog at anonymisere vores informanter alligevel. Dette skyldes for det første, at vi ønsker at værne om

informanternes integritet, men derudover også på baggrund af vores analysefund, hvor vi har fundet frem til nogle modstridende pointer, som muligvis vil kunne påvirke deres omdømme som en virksomhed, der arbejder med ansvarlighed. Da det fra start aldrig har været vores intention at sætte virksomhederne og deres arbejde i et dårligt lys - eller påvirke deres omdømme på anden lignende vis, har vi derfor vurderet, at en anonymisering af vores informanter er mere hensigtsmæssigt og bedre tjent for virksomhederne såvel som for os som studerende, der naturligvis har ambitioner om at have øje for etik i vores undersøgelse og dermed være bevidst omkring hvilken mulig betydning eller indflydelse vores speciale måtte kunne bringe med sig. Dette aspekt har vi særligt haft for øje, da virksomheder ofte ender i mediernes søgelys, når det gælder ansvarlighed og etisk virksomhedsadfærd.

Under kontaktetableringen, fandt vi det vigtigt at kortlægge vores agenda på forhånd, hvorfor vi italesatte, at vi var to kandidatstuderende, der var i gang med at indhente empiri til vores specialeprojekt. Dette med henblik på ikke at skabe forvirring omkring vores handlekraft i forhold til den kommende lovgivning eller undersøgelsens generelle formål.

Som tidligere nævnt, er vi bevidste om at vi er produkter af bestemte diskurser og stiller bestemte spørgsmål på baggrund af disse diskurser. På samme måde er vi også bevidste om at vores informanter trækker på bestemte diskurser, som vi netop har til hensigt at forstå og indfange. Alvesson påpeger, at informanter oftest er bevidste politiske aktører (Alvesson, 2003), som kan påvirke interviewets retning og udfald til egen eller virksomhedens fordel, hvorfor dette også kan være en forklaring på at virksomhederne gerne ville fremstå uanonymiserede i projektet - hvilket, som nævnt tidligere, blev ændret undervejs i vores proces. Dette anser vi også for et udtryk for at informanterne er bevidste om deres magtposition og hvordan de kan benytte denne, især når der er tale om et emne som CSR, der står højt på den politiske agenda og betragtes som et konkurrenceparameter blandt virksomhederne. Da vi var bevidste om disse faktorer, fandt vi det også relevant at italesætte informantens ret til at frabede sig besvarelsen af specifikke spørgsmål eller emner til hver en tid.

Analyse

I følgende afsnit vil vi lave en foucauldiansk analyse med udgangspunkt i vores tidligere nævnte analysestrategi. Følgende analyse er struktureret således, at vi først indleder analysen med den arkæologiske del som klarlægger diskursernes tilblivelse og opretholdelse gennem historien. Helt konkret klarlægger vi først hvilke diskursive begivenheder der har bidraget til tilblivelsen af den generelle CSR-diskurs og dernæst kigger vi på tilblivelsen af diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder. Den arkæologiske del vil fremgå som analysens 1. del og til at begribe dette, anvender vi Foucaults begreber om henholdsvis: *the first surface of emergence*, *discursive formation*, *the authorities of delimitation* og *the grids of specification*. Herefter bevæger vi os over i den genealogiske del, hvor vi kortlægger hvordan denne diskurs har indflydelse og påvirker CSR-praksissen den dag i dag. Den genealogiske del vil fremgå som analysens 2. del og til at begribe den genealogisk del af vores analyse, anvender vi begreberne om *disciplinær* og *pastoral magt* samt *governmentality*. I forbindelse med analysen af vores producerede empiri, stiller vi os løbende følgende spørgsmål: *hvem taler/skriver? Fra hvilke institutionelle fora praktiseres diskursen? Hvilke positioner er mulige for individer/aktører at indtage i forhold til denne diskurs?* (Foucault, 2010, s. 85-90).

1. del - Arkæologisk analyse

“(...) it should never be possible to assign, in the order of discourse, the irruption of a real event; that beyond any apparent beginning, there is always a secret origin” (Foucault, 2010, s. 40-44).

I denne del af analysen, forsøger vi at finde frem til hvilke historiske begivenheder, der har muliggjort tilblivelsen af den generelle CSR-diskurs. Vi forsøger at indfange denne ‘*secret origin*’, der går forud for begyndelsen af CSR-feltet som vi kender den idag.

Murens fald og den teknologiske udvikling som diskursive begivenheder

Som et grundlæggende aspekt i vores forsøg på at besvare vores problemformulering, er vi nødt til at dykke nærmere ned i CSR som historisk betinget fænomen og have blik for hvornår og hvordan denne grundlæggende CSR-diskurs indtraf. I relation til dette finder vi det interessant at inddrage nedenstående citat, som er fra vores interview med stifteren af GLOBAL CSR, Sune Skadegaard Thorsen. I interviewet spørger vi blandt andet informanten, om han kan sætte nogle ord på hvorfor CSR overhovedet kom på tale i tidernes morgen.

Hertil udtaler informanten følgende:

Murens fald sidst i 80'erne åbner op så vi får markedsøkonomier i hele verden så nu blev det dét, som blev omdrejningspunktet og de multinationale virksomheder blev enormt store – de voksede enormt meget i den periode, lige pludselig blev deres marked fordoblet og det vil sige, at vi så i de nye stater – at det var fuldstændig ureguleret – erhvervslivet var ureguleret så det var det rene vilde øst og der tror jeg, at virksomhederne fik meget mere magt og mere indflydelse, fordi hele verdensøkonomien blev placeret på en markedsøkonomi, så jeg tror behovet for at tænke den sektor – erhvervslivet som en samfundsdel, blev meget mere aktuelt (...). (Interview med Sune Skadegaard Thorsen, 2021) (Bilag 1, s. 3, tidspunkt: 5:33-6:43)

Ovenstående citat forstår vi således, at der tilbage i verdenshistorien skete et markant skift i samfundet i forbindelse med murens fald i 1989. Forinden murens fald havde lande og supermagter været præget af en efterkrigstid i forbindelse med 2. verdenskrig, som ophørte tilbage i 1945. Denne efterkrigstid bød på en tid, hvor en del lande lå i ruiner grundet deres personlige samt økonomiske involvering i forbindelse med 2. verdenskrig. Omkostningerne af krigen var af betydelig karakter og markedsøkonomierne blev sat hårdt på prøve både under og efter krigen. De led under et samfund, som ikke fungerede optimalt hvad angår import og eksport og handel på tværs af landegrænser. I 1989, hvor Berlinmuren faldt og Sovjetunionen blev opløst, skabte dette nye muligheder for handel og økonomisk vækst. Vi anser murens fald i 1989 som værende et paradigmeskift der muliggjorde økonomisk vækst og som repræsenterer overgangen til markedsøkonomi for en masse mennesker, som aldrig havde prøvet at leve og handle frit (Bagchi, 2018). Berlinmuren udgjorde en 45 km. lang fysisk adskillelse mellem det daværende Øst- og Vesttyskland og murens fald markerer afslutningen på Den Kolde Krig og indledningen på en ny æra i verdenshistorien. Berlinmuren medvirkede således til, at både Tyskland og Europa bevægede sig ind i en ny æra, hvor Den Kolde Krig blev afløst af fred, forandringer og en langt større følelse af sikkerhed, efter årtiers frygt for en ødelæggende atomkrig i Europa. I Foucaults arkæologiske analyse anvender han begrebet *historisk a priori*, som henviser til en historisk tilstand forud for en bestemt diskurs. Her påpeger Foucault hvorledes der findes et sæt betingelser som har medvirket og formet en specifik diskurs (Foucault, 2010, s. 214). Dette betragter Foucault som *mulighedsbetingelser*, som har bestået af forskellige omstændigheder som har influeret og påvirket tilblivelsen af diskursen.

CSR-diskursen er derfor ikke en stabil, men historisk foranderlig størrelse, hvor *mulighedsbetingelser* såsom Berlinmurens fald, afslutning på Den Kolde Krig samt overgangen til markedsøkonomien udgjorde en tilstand - *en historisk a priori*, som har ledt til globaliseringen af verdensøkonomien og dermed et nyt behov for at indtænke CSR ind i virksomhedernes praksis. I det følgende præsenterer vi endnu en sæt *mulighedsbetingelser*, som gennem historien har ledt til den CSR-diskurs vi kender i dag. Kombinationen af disse *mulighedsbetingelser* kan være de forbindelser og årsager, som umiddelbart kan være skjulte - altså det Foucault kalder for '*the secret origin*'.

Som det bliver påpeget i ovenstående citat, så resulterede dette også i '*det rene vilde øst*', da erhvervslivet ikke var reguleret. Dette kan tyde på, at murens fald også medvirkede til en mere neoliberal tankegang hvor økonomi, handel og marked var omdrejningspunktet i samfundet.

Virksomheder voksede sig større og der var fokus på at skabe økonomisk vækst. Den neoliberale tankegang kan ses i relation til det skift som Ove Kaj Pedersen skitserer i bogen *Konkurrencestaten* (2011). Her påpeger han hvorledes der skete et markant samfundsskift i form af vores menneskesyn og hvordan vi bevægede os fra en velfærdsstat til en mere konkurrencepræget stat (Pedersen, 2011). Tidligere så man i høj grad *frihed* som en mulighed for at være borger i et demokrati og mennesket som socialt. Dette var særligt aktuelt, da man efter 2. verdenskrig havde gjort sig erfaringer med eksempelvis nazismen og fascismen. Herefter skete der et skift i forbindelse med den første krisetid i slutningen af 70'erne med store olieudledninger og finansiering af velfærdsstaten, hvor man nu anså mennesket som mere rationelt og egoistisk (Pedersen, 2011). Fra at have anset *frihed* som en mulighed for at være borger i et demokrati, anså man nu frihed som en mulighed for at gøre egne interesser gældende i markeds konkurrence. Frihedsbegrebet ændrer således karakter og indenfor den neoliberale tankegang lægges der stor vægt på at statens primære opgave er at sørge for, at markedet fungerer frit og bedst muligt. Her kan eksempelvis nævnes en liberalisering af priskontrol og kapitalmarkeder – altså at priser skal være frit dannet og at kapitalmarkeder skal blive mere frie.

I takt med at virksomheder voksede sig større og at markedet blev friere, medvirkede dette også til at skabe mere konkurrence blandt virksomheder. I begyndelsen af 90'erne, hvor konkurrencestaten for alvor indtager førersædet og virksomheder indgår handel på kryds og tværs af landegrænser, bliver et væsentligt aspekt også at have øje for virksomhedernes samfundsansvar og stille skarpt på deres negative indvirkninger på menneskerettigheder i forbindelse med virksomhedens egen aktivitet eller deres leverandører.

I relation til markedsøkonomien og den fri handel som muliggøres efter murens fald, kan også nævnes den teknologiske udvikling som en indflydelsesrig *mulighedsbetingelse*. Nedenstående citat italesætter hvorledes det ikke længere var muligt for virksomheder verden over at forblive i det skjulte, grundet globaliseringen og den øgede teknologiske udvikling:

I gamle dage kunne virksomheder agere fuldstændig så at sige i mørket og det kom ikke frem. Vi blev lige pludselig klar over, hvilke voldsomme indvirkninger virksomheder havde rundt omkring i verden og at informationen kunne bevæge sig på sekunder over hele verden (...). (Interview med Sune Skadegaard Thorsen, 2021) (Bilag 1, s.3, tidspunkt: 4:56-5:26)

Ovenstående citat vidner om, at den teknologiske udvikling havde stor betydning for virksomheder. Det tyder på, at opblomstringen af digitale platforme, som hurtigt blev forankret i samfundet, medvirkede til at skabe mere gennemsigtighed blandt virksomheder og deres måde at drive forretning. Teknologien muliggjorde, at vi blev i stand til at kommunikere med hinanden uafhængigt af tid og geografisk placering (Giddens, 1994, s. 25). Dette resulterede i, at vi blev bekendt med virksomheder verden over og fik indblik i deres måde at arbejde og efterleve menneskerettighederne.

Med fremkomsten af internettet i 90'erne åbnes der for uanede muligheder, og vi bliver mere bevidste omkring ting der foregår 'derude', fremfor ting der optræder indenfor vores geografiske rækkevidde. Dette kaster således også lys og opmærksomhed på det globale erhvervsliv, hvor virksomheder ender i mediernes søgelys grundet deres arbejde, som er i strid med menneskerettighederne. Her kunne eksempelvis nævnes sager med virksomheder såsom Nike og Shell, der gennem 90'erne, blev sat i forbindelse med børnearbejde, slavelignende arbejdsforhold og brug af farlige kemikalier. Disse sager bliver analyseret senere i kapitlet.

Noget kunne således tyde på, at jo større indsigt vi får med "*voldsomme indvirkninger som virksomheder forårsager rundt omkring i verden*", jo større vokser behovet i vores samfund for at stille skarpt på CSR og virksomhedernes samfundsansvar. Snakken om CSR kommer i højere grad på tale og indtræffer som en reaktion på virksomheder, som vægter business højere end deres universelle pligt til at respektere menneskerettighederne. Diskursen om CSR vinder ligeså stille indplads i samfundet i takt med handelsmulighederne, som åbner op for et globalt marked i forbindelse med murens fald. Derudover kan virksomheder ikke længere arbejde i det skjulte, da internettet fordrer en vidensdeling som hidtil i historien ikke har været set. På baggrund af dette antager vi, at der opstår et ønske samt et behov for at tøjle dette "*ureguleret marked*", ved at indtænke erhvervslivet som en del af samfundet.

På baggrund af ovenstående anskuer vi murens fald og den teknologiske udvikling som to centrale *diskursive begivenheder* som udgør den historiske *a priori*, der har medvirket til at sætte fokus på CSR og fremme diskursen om at virksomheder skal handle i overensstemmelse med de globale standarder for ansvarlig virksomhedsførelse og være bevidst om aktuelle eller mulige negative indvirkninger som de selv eller deres forretningsrelationer forårsager eller bidrager til. I relation til Foucaults begreb om *the first surface of emergence* betragter vi disse to diskursive begivenheder som for alvor baner vejen for CSR-diskursen. CSR-diskursen er

ikke opstået ud af den blå luft, men er netop et resultat af to væsentlige begivenheder som har fundet sted i historien. Vi anskuer således disse to begivenheder som et bud på hvorfor CSR-diskursen opstod tilbage i starten af 90'erne og hvorfor man overhovedet begyndte at rette fokus på virksomhedernes samfundsansvar.

Vi har nu undersøgt hvilke diskursive begivenheder der har muliggjort tilblivelsen af den generelle CSR-diskurs. I det følgende, forsøger vi at finde frem til hvilke begivenheder, der har muliggjort diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder.

“(...) it should never be possible to assign, in the order of discourse, the irruption of a real event; that beyond any apparent beginning, there is always a secret origin” (Foucault, 2010, s. 40-44).

Vi forfølger Foucaults anvisning om at finde frem til denne *'secret origin'*, der ifølge ham kommer forud enhver begyndelse. Det er dog som beskrevet tidligere en vanskelig opgave at finde frem til det eksakte øjeblik, der affødte tilblivelsen af denne diskurs og processen kan umiddelbart virke overvældende uden en instruks. Selvom Foucault ikke er kendt for at præsentere klart definerede anvisninger i søgen på det han kalder for *'the surface of emergence'*, der henviser til forskellige omstændigheder der har muliggjort diskursens tilblivelse, forklarer han dog, at: *“One is led to the process of a pure description of discursive events as the horizon for the search for the unities that form within it (...)”* (Foucault, 2010, s. 44).

I det følgende vil vi undersøge hvilke typer af problemstillinger eller *'discursive events'* denne diskurs anvendes i forbindelse med første gang.

Diskursive begivenheder eller symbolske sager

Nedenstående citat indeholder et bud på hvorfor der historisk blev skabt en opfattelse af, at negative indvirkninger på menneskerettigheder er et leverandørkæde ansvar:

Det hænger sammen med den gamle italesættelse af menneskerettigheder og erhverv, at vi så de der meget voldsomme negative indvirkninger på menneskerettighederne – altså det vil sige, eller der hvor der var store olieudledninger og i korrupte-regimer, altså hvor vi almindeligvis kritiserede for manglende beskyttelse af menneskerettighederne i forhold til staten. Det vil sige, at fokus blev sat hen på steder i verden, typisk i økonomisk udviklingslande, hvor der var sådan en dårlig beskyttelse – og så blev det italesat - problemer omkring menneskerettigheder som noget der skete i værdikæderne og ikke noget der var relevant for europæiske virksomheder – og det er jo en misforståelse hvis man følger standarden. – men hænger jo nok ved i de fleste politikers forståelse af problematikken og derfor vil de sætte fokus på, at det her må være et værdikæde ansvar. (Interview med Sune Skadegaard Thorsen, 2021) (Bilag 1, s.6, tidspunkt: 14:02- 15:23)

Sune Skadegaard Thorsen indikerer i citatet, at opfattelsen af at negative indvirkninger på menneskerettigheder typisk forekommer i udviklingslandene, stammer fra at man tidligere typisk så de alvorlige indvirkninger på menneskerettigheder dér, hvor lovgivningen var svag eller ikke tilstrækkeligt håndhævet. Ofte – dog ikke altid svarede dette til lande, der var mindre økonomisk udviklede. Som eksempler på ”meget voldsomme negative indvirkninger på menneskerettigheder i økonomisk udviklingslande”, kan der især nævnes to sager, som muligvis har medvirket til diskursens tilblivelse.

En virksomhed, som for alvor kom i mediernes søgelys i 90’erne og blev symbolet på alt det, der var galt med virksomhedernes globalisering, var det verdensberømte sportsfirma Nike (Ruggie, 2013, s. 55). Som en af de første produktionsvirksomheder, der outsourcede alt produktionen allerede i 70’erne, beskæftigede Nike fabriksarbejdere i Japan, Sydkorea og Taiwan, Kina og Indonesien. I 90’erne kom Nike under alvorligt pres, da aktivister og civilsamfundsorganisationer begyndte at interviewere fabriksarbejdere. Lave lønninger, slavelignende arbejdsforhold og påtvunget overarbejde blev genstande for aktivistiske kampagner mod Nike. I 90’erne publicerede det engelske magasin *Life Magazine* et billede af

en tolvårig pakistansk dreng, der syede Nike-fodbolde, hvilket tilføjede børnearbejde til den i forvejen lange liste af negative indvirkninger på menneskerettigheder, som Nike kunne sættes i forbindelse med. Samme år kom det frem, at Nikes leverandører i Vietnam brugte klæbemiddel, der indeholdt kemikalier, som var livsfarlige for mennesker. I årene mellem 1990 og 2000, blev der ført utallige kampagner mod Nike (Center for Communication & Civic Engagement, u.d.), som resulterede i dårligt omdømme og endda en 'International Nike Day of Protest' i 28 amerikanske stater og tolv lande (Ruggie, 2013, s. 57). Som et forsøg på at genoprette sit omdømme, udarbejdede Nike i 1992 sin første Code of Conduct for leverandører, hvori leverandørerne skulle forpligte sig til at leve op til Nikes Code of Conduct og overholde Nikes regler, samt kræve, at deres underleverandører forpligtede sig til at gøre det samme (Nike, u.d.). Det er vanskeligt at vurdere hvilke begivenheder, der præcist bidrog til tilblivelsen af vores undersøgte diskurs i Nike-sagen, da både eksempler på negative indvirkninger på menneskerettigheder i blandt andet Indonesien, Pakistan og Vietnam markerer en *surface of emergence*, hvor diskursen bliver knyttet til bestemte aktiviteter, der forårsagede negative indvirkninger på menneskerettigheder. Det giver ifølge Foucault heller ikke mening at lede efter en bestemt rækkefølge i begivenheder, men heller få øje på det som han kalder for *systems of dispersion* - altså spredningssystemer (Foucault, 2010, s. 62-66). Vi kan ud fra de omtalte omstændigheder tyde, hvordan diskursen spreder sig gennem nye eksempler på negative indvirkninger på menneskerettigheder i Nikes leverandørkæde land for land og bliver yderligere forstærket ved at der kommer international fokus på sagerne fra aktivister og civilsamfundsorganisationer, som spreder sig til flere lande. Her spiller den teknologiske udvikling en stor rolle, da det netop i 90'erne blev muligt at vidensdele og følge med i begivenheder gennem internettet verden over. Alle leverandører omtalt i Nike-sagen opererer i "*økonomisk udviklingslande*" og udfaldet af det internationale pres tyder på en *diskursiv formation*, der for alvor ændrede opfattelsen af virksomhedernes forpligtelser i deres leverandørkæder i udviklingslandene. Det tyder på, at Nike-sagerne satte gang i debatten om hvorvidt vestlige virksomheder skal holdes ansvarlige for negative indvirkninger på menneskerettigheder i deres leverandørkæder og at det først i 1990 og særligt efter Nike-sagerne, at der internationalt blev kastet lys på de menneskerettighedsindvirkninger globaliseringen af virksomheder havde ført med sig. Denne *diskursiv formation* resulterer i en markant ændring af virksomhedspraksis, i form af den første Code of Conduct, der forpligter leverandører til at leve op til virksomhedernes standarder og regler. En Code of Conduct praksis forudsætter, at nogen også kontrollerer efterlevelsen af denne Code of Conduct. Det tyder derfor på, at Nike-sagerne ikke kun markerer *the surface of emergence* af selve diskursen, men

denne *diskursiv formation* også markerer starten på en auditpraksis, hvor en af de største vestlige virksomheder begyndte at overvåge sine leverandørkæder og deres efterlevelse af standarder fremsat i en Code of Conduct.

Endnu en sag der har haft en stor indflydelse på menneskerettighedsarbejdet i erhvervslivet, er oliefirmaet Royal Dutch Shell, som pumpede olie i Ogoniland i Rivers State, Nigeria i 70'erne. Shells aktiviteter forårsagede flere olieudslip, der forværede livsbetingelserne for lokalbefolkningen og forurenede områder, søer og luft og dermed forværede de lokales muligheder for at dyrke afgrøder og fiske samt forårsagede åndedrætsproblemer blandt befolkningen (Ruggie, 2013, s. 63).

Allerede i 70'erne begyndte lokalbefolkningen at klage over Shells indvirkninger på miljøet og menneskerettigheder, hvilket ikke førte til forandring. I stedet begyndte Shell at investere i sociale projekter, bygge skoler, klinikker og brønde, hvilket dog førte til endnu mere splittelse blandt lokalbefolkningen og i 1993 resulterede i, at 300.000 af Ogoni-folket kom ud og protesterede imod Shells tilstedeværelse i River State. Den borgerlige modstand resulterede i konflikter mellem Ogoni-folket og den nigerianske regering og efter Shell i 1994 besluttede at suspendere sine aktiviteter i Ogoni, brændte regeringen landsbyer i området, voldtog kvinder og dræbte omkring 2000 mennesker samt henrettede fire Ogoni-høvdinge. Det internationale pres og en verdensomspændende kampagne mod Shell fik virksomheden til at revidere sine forretningsprincipper, udvikle nye politikker og værktøjer for samfundsansvar (Ruggie, 2013, s. 66).

I eksemplet med Shell ses der igen en *surface of emergence* af den undersøgte diskurs, hvor en virksomhed forsøges at blive holdt ansvarlig for negative indvirkninger på menneskerettigheder og miljøet. Igen rettes der internationalt opmærksomhed på sager, hvor virksomheder kan sættes i forbindelse med alvorlige indvirkninger i et udviklingsland, hvilket til sidst ender med at ændre virksomhedspraksissen. For Shell betød dette, at virksomheden blev nødt til at udvikle nye politikker for samfundsansvar og revidere hvordan der fremadrettet skulle arbejdes med dette.

Begge eksempler tyder på en *diskursiv formation*, hvor der er et vist system i spredningen af diskursen og et mønster i den måde diskursen udvikler sig på. I forbindelse med disse diskursive formationer stiller Foucault spørgsmålet: "*Is it possible to lay down the rule to which their appearance was subject?*" (Foucault, 2010, s. 69).

I dette tilfælde ja, for vi ser tydeligt et mønster i hvordan diskursen indtræder og bliver dominerende. Først sættes vestlige virksomheder i forbindelse med negative indvirkninger på

menneskerettigheder i udviklingslandene. Dernæst udsættes de for et enormt internationalt pres fra medier, aktivister og civilsamfundsorganisationer, hvilket resulterer i at virksomhederne ændrer sin praksis og dermed også bidrager til et skift i hvordan virksomhedernes ansvar bliver opfattet og defineret fremadrettet. Disse to eksempler fra henholdsvis Nike og Shell er to blandt flere sager, der blev omdiskuteret internationalt i 90'erne og havde indflydelse på opfattelsen af ansvaret for negative indvirkninger på menneskerettigheder i en business kontekst. Det tyder derfor på, at disse sager kan opfattes som væsentlige diskursive begivenheder, der markerer the *surface of emergence* af diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder. Endnu en diskursiv formation som er relevant at benævne i forhold til begge sager er, at Global Compact blev dannet i 1999 i kølvandet på blandt andet de ovennævnte sager. Global Compact blev designet som et læringsforum til at fremme socialt ansvar blandt virksomheder, dele eksempler på bedste praksisser og udvikle nye værktøjer til at rekruttere flere medlemmer til at tilslutte sig initiativet (Ruggie, 2013, s. 27). Det kan tyde på, at Global Compact har fungeret som et oplagt forum, hvor spredningen af denne diskurs har været mulig, da blandt andet både Shell og Nike blev medlemmer i 2000. Begge virksomheder begyndte at udvikle nye CSR-politikker samt Codes of Conducts i slutningen af 90'erne og selvom vi ikke med sikkerhed kan påvise hvilken indflydelse disse nye instrumenter havde på andre virksomheders praksis, kan vi med en vis rimelighed antage, at Global Compact har været en væsentlig aktør, der havde en indflydelse på spredningen af den undersøgte diskurs globalt, fordi relevante repræsentanter fra globale multinationale virksomheder kunne mødes, dele erfaringer og udvikle ny CSR-praksis ved hjælp af dette læringsforum.

Authorities of delimitation

I følgende afsnit undersøger vi de *authorities of delimitation*, der har bidraget til tilblivelsen af diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i leverandørkæderne. Gennem begrebet *authorities of delimitation*, henviser Foucault til de myndigheder eller aktører, der anerkendes enten i en professionel sammenhæng eller gennem institutionel anerkendelse, er kommet i besiddelse af en bestemt viden, praksis og erfaring, der giver dem ret til at navngive, forme, definere og afgrænse et bestemt *objekt* (Foucault, 2010, s. 55). Med dette forstår vi, at det ikke er alle, der får mulighed for at udtale sig om bestemte emner. Ytringsfriheden taget i betragtning, er det fortsat ikke alle der får mulighed for at udtale

sig om et bestemt emne med en autoritet, der kan påvirke, definere og afgrænse en diskurs. Vi definerer *the authorities of delimitation* som de aktører, der har en legitim, institutionelt anerkendt autoritet. Dette kan eksempelvis være akademikere, aktører i erhvervslivet, som taler ind i den undersøgte diskurs, medier, politikere og repræsentanter fra statslige eller nonprofitorganisationer. For at kunne gribe denne analyse an, skiller vi den undersøgte diskurs ad og kigger på det Foucault kalder for *objekter* i diskursen, som ikke kan ses uafhængigt af en diskurs, men bliver transformeret ind i en diskurs eller nærmere formet af en diskurs (Foucault, 2010, s. 54-56). Vi ser leverandører i udviklingslandene som et åbenlyst objekt, der bliver formet, defineret og afgrænset, talt om og talt på vegne af. Ved hjælp af det Foucault kalder for *enunciative modalities* ser vi på hvem der former, definerer og afgrænser objektet inden for den undersøgte diskurs og hvordan. Det er her de tidligere omtalte spørgsmål kommer i spil:

- Hvem taler/skriver?
 - Fra hvilke institutionelle fora praktiseres diskursen?
 - Hvilke positioner er mulige for individer/aktører at indtage i forhold til denne diskurs?
- (Foucault, 2010, s. 85-90).

Hvad siger den globale minimumsstandard? Hvad siger the authorities of delimitation?

Den globalt anerkendte minimumsstandard for ansvarlig virksomhedsadfærd – UNGPs præciserer under princip 17, i hvilke tilfælde virksomheder skal udføre due diligence:

(...) Human rights due diligence:

(a) Should cover adverse human rights impacts that the business enterprise may cause or contribute to through its own activities, or which may be directly linked to its operations, products or services by its business relationships. (United Nations, 2011)

Princip 17

Princip 17 præciserer, at virksomheder kan enten forårsage, bidrage til eller være forbundet med indvirkningerne på menneskerettigheder. I alle tilfælde er virksomheder ansvarlige for indvirkningerne. Handlingerne, som virksomheder forventes at foretage for at forebygge eller afbøde disse indvirkninger, varierer efter forbindelsen til indvirkningen og bliver præciseret

yderligere under princip 22 (United Nations, 2011). Hvad vi dog undrer os over er, at en hurtig søgning efter ordene ‘supply chain’, altså leverandørkæde i UNGPs ikke har vist et eneste resultat. Hvad minimumsstandarden understreger er, at alle virksomheder er ansvarlige for indvirkninger de forårsager, bidrager til eller er forbundet med gennem ‘business relationships’, altså forretningsrelationer, som kan dække hele værdikæden. Dette kan være partnerskaber, investorer og købere, såvel som leverandører. Når den globale minimumsstandard for ansvarlig virksomhedsførelse ikke placerer ansvaret for negative indvirkninger på menneskerettighederne udelukkende i leverandørkæderne, er vi derfor nysgerrige på at undersøge hvem så gør og hvorfor. Da CSR-feltet er enormt komplekst og består af mange aktører, interessenter, initiativer og institutioner, er opgaven i at klarlægge alle autoritative aktører, der er med til at opretholde den undersøgte diskurs nær umulig. Vi har derfor udpeget få aktører som vi hyppigst har stødt ind på under vores research.

Hvem taler?

På dette stadie af den arkæologiske analyse, spørger Foucault:

Who, among the totality of speaking individuals, is accorded the right to use this sort of language? Who is qualified to do so? Who derives from it his own special quality, his prestige, and from whom, in return, does he receive if not the assurance, at least the presumption that what he says is true? (Foucault, 2010, s. 85)

Den 10. marts 2021 publicerede EU-Parlamentet en række anbefalinger til EU-Kommissionen. Her skriver de: “*The European Parliament requests that the commission submit without undue delay a legislative proposal on mandatory supply chain due diligence*” (Europa Parliament, 2021).

EU-Parlamentet er den lovgivende del af Den Europæiske Union. Den består af 705 medlemmere, der repræsenterer alle EU-lande. EU-Parlamentet træffer beslutninger om EU-lovgivning, vælger formanden for EU-Kommissionen samt holder EU-Kommissionen til regnskab. EU-Kommissionen er det organ, som har ansvaret for at udarbejde lovforslaget om lovpligtig due diligence. Ifølge EU-lovgivningsproceduren sendes lovforslaget til Parlamentet, som træffer den endelige beslutning i lovgivningsproceduren (European Parliament). Vi ser

EU-Parlamentet som en ultimativ *authority of delimitation*, som har en legitim, institutionelt anerkendt autoritet og beføjelse til at vedtage og ændre EU-lovgivningen samt træffe afgørelse om EU's årlige budget. EU-Parlamentet er således et kvalificeret organ, der er i sin legitime ret til at udtrykke sig på vegne af alle EU's medlemsstater, som Parlamentet repræsenterer. Alle medlemmer af EU-Parlamentet er folkevalgte, hvorfor vi må formode at de i stor grad har den folkelige opbakning.

Fra hvilke institutionelle fora praktiseres diskursen?

Vi ser i citatet, hvordan due diligence bliver omtalt som '*supply chain due diligence*', hvilket tyder på, at EU-Parlamentet ønsker, at den kommende lovgivning fokuserer på leverandørkæder og altså ikke virksomhedernes egne aktiviteter. Denne anbefaling stammer ifølge EU-Parlamentet fra en rapport *Towards a mandatory EU system of due diligence for supply chains* (2020), som EU-Parlamentet selv har udarbejdet. I rapporten understreger EU-Parlamentet, at internationale leverandørkæder har medført negative konsekvenser for udviklingslandene, som for eksempel tvangsarbejde, børnearbejde og korruption, og at multinationale virksomheder har fået en enorm magt i udviklingslandene, hvor der er svag regulering og dårlig håndhævelse af lovgivningen. Derfor vurderer EU-Parlamentet, at europæiske virksomheder gennem loven skal forpligtes til at udføre due diligence i leverandørkæderne i udviklingslandene (European Parliament, 2020). Vi ser den tydelige kobling mellem den undersøgte diskurs om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder i udviklingslandene og den diskurs som EU-Parlamentet taler ind i, når de advokerer for at europæiske virksomheder har et ansvar for due diligence processer i deres leverandørkæder. I den ovennævnte rapport henviser EU-Parlamentet til UNGPs, som efter Parlamentets overbevisning ikke har bragt tilstrækkeligt resultat, grundet sin vejledende karakter. Parlamentet henviser yderligere til OECD's retningslinjer, som også har en vejledende karakter, som efter Parlamentets overbevisning er det eneste instrument, der tilstrækkeligt definerer virksomhedsansvar og ansvarlig leverandørstyring (European Parliament, 2020). Gennem vores research ved vi, at OECD i 2011 kopierede det ledelsessystem som defineres i UNGPs direkte ind i egne retningslinjer (Ruggie, 2010), hvorfor vi blev nysgerrige på at EU-Parlamentet adskiller disse to

instrumenter, når det kommer til definitionen af det ledelsessystem virksomheder skal have på plads, for at fremme ansvarlig virksomhedsadfærd.

I modsætning til FN's retningslinjer, som ikke indeholder specifikke referencer til leverandørkæder og understreger, at alle virksomheder uanset geografisk placering skal udføre due diligence, viste en søgning i OECD's retningslinjer 81 referencer til 'supply chain', altså leverandørkæder. Hvor FN's retningslinjer definerer ansvarlighed gennem hele værdikæden, hvor leverandørkæden implicit indgår i 'business relationships', jf. princip 17, understreger OECD's retningslinjer et større behov for due diligence specifikt i leverandørkæderne. Vi finder det påfaldende, at EU-Parlamentet i sin rapport favoriserer OECD's retningslinjer, hvorfor vi er nødsaget til at undersøge forbindelsen mellem EU-Parlamentet og OECD nærmere.

Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), også kaldet "de rige landes klub" (Schmelzer, Kunkel, & Unger, 2014), bestod oprindeligt af vesteuropæiske lande, USA og Canada. Efterfølgende blev Japan, Australien, New Zealand og Finland accepteret som medlemmer og senere har flere østeuropæiske lande samt Sydkorea og få Sydamerikanske lande tilsluttet sig OECD (OECD, u.d.). Beskæftigelsesministeriet kalder OECD for en samarbejdsorganisation for 35 "udviklede lande", der beskæftiger sig med at indsamle data og lave peer reviews og policy anbefalinger til medlemsstaterne (Beskæftigelsesministeriet, u.d.). EU-Kommissionen kalder OECD for et forum, hvor regeringseksperter kan drøfte og analysere politikker, der vil forbedre borgernes socioøkonomiske velfærd på verdensplan (Europa Kommissionen, u.d.). Det tyder således på, at OECD er en organisation, som har en kompetence til at skabe viden, hvilket vi vil anskue i et magtperspektiv. Det tyder på at medlemmerne i OECD kan være med til at definere, hvad der kollektivt kan betragtes som en viden der er korrekt og repræsentativ, således at den kan være med til at "forbedre borgernes socioøkonomiske velfærd på verdensplan". OECD kan således betragtes som en institution i en magtposition, der har autoritet til at definere hvad der er den gode socioøkonomiske velfærd og udarbejde policy anbefalinger herom, til trods for at medlemslandene i OECD ikke er repræsentative for alle dele af verdenen. Når OECD agerer som et forum for medlemslandene, bidrager organisationen til at definere en særlig problemforståelse, som muligvis kun er dominerende i en vestlig kontekst og ikke nødvendigvis afspejler staterne som ikke er med i

OECD-klubben. Hvis vi betragter OECD som en vigtig aktør med en global indflydelse, der er med til at sprede en særlig forståelse af visse sociale problematikker i udviklingslandene, og hvis disse forståelser bliver internaliseret og bakket op af lovgivende magter, såsom EU-Parlamentet, forbliver OECD i denne autoritetsrolle, som kan definere, afgrænse og forme det som Foucault kalder for et *objekt*, altså leverandørkæderne i udviklingslandene. Der er således tale om at OECD besidder en særlig og magtfuld position, der gennem produktionen af en institutionelt anerkendt viden definerer, hvad der bør tænkes om leverandørkæderne i udviklingslandene. Dette taler ind i Foucaults pointe om at viden er udvalgt. Vi ser med OECD eksemplet hvordan det ikke er alle lande, der får lov til at være med til at producere viden, som bliver opfattet som selvfølgeligt og får en sandhedsværdi, da det langt fra er alle lande, der bliver inkluderet i “de rige landes klub”. Denne viden udmønter sig i et sæt retningslinjer, som bliver aktivt brugt og henvist til og dermed legitimeret af EU-Parlamentet, som i sig selv besidder en magtfuld position, der kan påvirke, influere eller nedstemme EU-Kommissionens lovforslag. De adfærdsregulerende bestemmelser og retningslinjer bliver efterfølgende fulgt, fordi disse er blevet udformet af autoritære organisationer og myndigheder, som er anerkendt for at udarbejde analyser, statistikker og retningslinjer. Det, der i denne konstellation af magtfulde relationer også er relevant at nævne, er EU’s og OECD’s samarbejdsrelation. EU-Kommissionen tager del i OECD’s arbejde i overensstemmelse med OECD’s konvention og samarbejder aktivt med OECD om opnåelsen af organisationens fundamentale mål.

Et af målene med EU-lovgivningen er at skabe det EU-kommissionen har kaldt for ‘global level playing field’, altså lige vilkår (Business & Human Rights Resource Centre, 2020). Dette forstår vi således, at alle virksomheder skal dokumentere due diligence på lige vilkår og leve op til lige krav. Vi sætter dog spørgsmålstegn ved ‘global level playing field’, når EU-Parlamentet, ønsker en lovgivning, der forpligter virksomheder til at udføre due diligence i sine leverandørkæder. Det tyder på, at hvis EU-Parlamentet, den autoritative og lovgivende institution, fastholder den holdning, at due diligence ikke er nødvendig at udføre i EU-baserede virksomheder, men kun i leverandørkæderne, er der en risiko for at lovgivningen ikke vil muliggøre ‘level playing field’. Dette vil i sagens natur ikke skabe lige vilkår, men blot opretholde diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettighederne primært findes i

virksomhedernes leverandørkæder. Hvordan denne opfattelse påvirker CSR-praksissen vil senere blive undersøgt i analysens genealogiske del.

Hvilke positioner er mulige for individer/aktører at indtage i forhold til denne diskurs?

For at tydeliggøre hvilken position der er mulig for EU-Parlamentet af indtage i forhold til denne diskurs, er vi nødt til at vende tilbage til uddraget af EU-Parlamentets anbefalinger: “*The European Parliament requests that the commission submit without undue delay a legislative proposal on mandatory supply chain due diligence*” (Europa Parliament, 2021).

Vi har i ovenstående afsnit redegjort for den forbindelse der er mellem EU-Parlamentet og EU-Kommissionen. Når vi ved, at det er EU-Kommissionen der står for at udarbejde lovforslaget og EU-Parlamentet for at vedtage eller nedstemme lovforslaget, ligner citatet ikke længere en anbefaling. Ordene “*requests without undue delay*” bærer præg af en direkte anmodning fra den lovgivende og dermed magtfulde institution. Citatet tyder derfor på, at EU-Parlamentet kan indtage den højeste og mest magtfulde position i Europa og vedtage en lov, der skal definere europæiske virksomheders handlinger i deres leverandørkæder og med denne lov opretholde og legitimere diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært foregår i leverandørkæderne. Det tyder på, at lovforslaget, såfremt EU-Kommissionen følger EU-Parlamentets anmodning, muligvis yderligere vil fastslå, at europæiske virksomheder ikke forårsager eller bidrager til negative indvirkninger på menneskerettigheder gennem egne aktiviteter i deres egen jurisdiktion.

Vi har i det ovenstående fastslået, at EU-Parlamentet, sammen med OECD fremstår som *authorities of delimitation*, der har legitim ret til at definere og forme den undersøgte diskurs. I det følgende vil vi kigge nærmere på en anden indflydelsesrig aktør, som har en direkte indflydelse på virksomhedernes CSR-praksis.

BSCI som medskabere af leverandørstyring

Som nævnt tidligere, har vi interviewet informanter fra forskellige danske virksomheder. I interviewet med de CSR-ansvarlige spurgte vi ind til hvordan de arbejder med ansvarlighed i deres virksomhed og et gennemgående træk ved alle virksomheder var, at de nævnte deres medlemskab af BSCI som noget af det første. Vi vil i det følgende dykke nærmere ned i hvorledes dette medvirker til at virksomheder positionerer sig til at være aktører, som har indflydelse og er medskabere af diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært finder sted i leverandørkæden i udviklingslandene.

Hvem taler?

BSCI er forkortelsen for 'Business Social Compliance Initiative' og er en global forretningsdrevet platform, der arbejder med at fremme handel og sociale forbedringer i leverandørkæden (amfori BSCI, u.d.). BSCI er således et system som skal sikre og optimere ansvarlighed i leverandørkæder og dette gør de gennem en auditeringspraksis, hvor de kontinuerligt foretager kontrolbesøg af de forskellige produktionsfabrikker. Her bliver den enkelte fabrik bedømt ud fra en såkaldt BSCI-audit og udførelsen af audits bliver foretaget af BSCI mod betaling eller noget som den enkelte virksomhed selv udfører. Der foreligger derfor også en naturlig interesse for BSCI at tiltrække medlemmer, da auditering udgør betydelig del af deres indtægt og dermed eksisteringsgrundlag (amfori BSCI). BSCI blev etableret i 2003, hvilket skete som en reaktion på virksomhedernes stigende efterspørgsel i forhold til mere gennemsigtige og forbedrede arbejdsforhold i den globale leverandørkæde. Siden BSCI's etablering tilbage i 2003, har organisationen vokset sig større gennem årene og har i dag omkring 900 medlemsvirksomheder (amfori BSCI). Som medlem af BSCI forpligter virksomhederne sig til at indføre og overholde en 'BSCI Code of Conduct' samt et 'BSCI System Rules and Functioning' hvilket gør, at medlemsvirksomhederne arbejder sammen mod at fremme et fælles monitorering- og leverandørudviklingssystem. BSCI's Code Of Conduct bygger på 11 principper som henviser til blandt andet internationale konventioner som eksempelvis verdenserklæringen om menneskerettighederne, FN's vejledende principper for business og menneskerettigheder samt International Labour Organization (ILO) (amfori BSCI, 2014). Disse 11 principper har virksomhederne til formål at implementere i deres virksomhed således, at de lever op til kravene og er i overensstemmelse med BSCI's Code of Conduct.

BSCI er ikke selvejede, men hører under det der hedder 'amfori', hvilket er den førende globale sammenslutning for åben og bæredygtig handel. Amfori har i alt omkring 2.400 forskellige detailhandlere, importører og brands fra mere end 40 lande. Deres medlemmer består af virksomheder og organisationer i alle størrelser samt sektorer og har en omsætning på mere end 1 billion euro (amfori BSCI). Amfori opererer med forskellige tiltag og programmer, herunder er amfori BSCI en af dem.

Vi anser BSCI som værende en organisation, der besidder en magtfuld og autoritær position, da de hører under amfori som er den førende globale sammenslutningen hvad angår handel. Deres høje omsætning samt antallet af deres medlemmer vidner således om, at de har indflydelse verden over. Endvidere ses dette også i forhold til deres lange liste af samarbejdspartnere, som skitseres på deres hjemmeside. Her kunne eksempelvis nævnes UNECS (FN's økonomiske Kommission for Europa) eller Sedex som er en af verdens førende etiske handelsmedlemskabsorganisationer.

Vi betragter BSCI som en *authority of delimitation*, da de rammesætter en global forretningsdrevet platform, der repræsenterer et fokus rettet mod leverandørstyring og på den måde fastlægger og opretholder diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder er et leverandørkædeansvar. BSCI praktiserer deres grundlæggende forståelse af, at dér hvor der skal optimeres og reguleres er i leverandørkæden i udviklingslandene. Ordlyden af deres 11 principper i deres Code of Conduct centrerer sig om leverandørstyring, hvilket vidner om deres måde at anskue virksomhedernes forpligtelser til at respektere menneskerettigheder udelukkende i deres leverandørkæde. Dette ses blandt andet i nedenstående citat som er et uddrag fra BSCI's hjemmeside, som belyser organisationens formål: ” (...) BSCI arbejder systematisk med sine leverandører for at sikre bedst mulig sikkerhed og sundhed for arbejderne på fabrikkerne, undgå børnearbejde, korruption og meget mere ” (amfori BSCI).

Fra hvilke institutionelle fora praktiseres diskursen?

Alle de virksomheder som vi har interviewet i forbindelse med vores undersøgelse, er medlem af BSCI. Nedenstående citat er et uddrag fra vores interviews, hvor informanten italesætter hvordan de arbejder med ansvarlighed i deres virksomhed:

Vi kigger på vores leverandører og hvordan tingene forholder sig dér. Der hvor der måske historisk har været større udfordringer – det er jo selvfølgelig i leverandørkæderne fordi mange af vores leverandører befinder sig i Asien, Indien og Pakistan og så videre – hvor der kan være en større risiko for overtrædelse af menneskerettighederne (...). (Interview med Virksomhed 2, 2021) (Bilag 1, s.35, tidspunkt: 4:16-4:36)

Vi ser en tydelig forbindelse mellem informantens og BSCI's tankegang om, at negative indvirkninger på menneskerettigheder er noget som finder sted i leverandørkæderne i udviklingslandene. I citatet fremgår det som en naturlighed og *selvfølgelig*, at der er større risiko for overtrædelse af menneskerettigheder i udviklingslande, og at ansvarlighed hænger sammen med at have øje for sine samarbejdspartnere som udgør virksomhedens leverandørkæde. Noget kunne således tyde på, at opfattelsen bag dette er historisk betinget grundet tidligere grumme eksempler som er havnet i mediernes søgelys, men derudover også virksomhedernes medlemskab af BSCI, som forstærker dette syn på ansvarlighed og leverandørkæder, som uløseligt forbundet. Noget kan derfor tyde på, at virksomheder, som er medlem af BSCI, er medskaber af denne diskurs, da de tilslutter sig BSCI's Code of Conduct og dermed forener sig med tankegangen om, at ansvarlig virksomhedsførelse primært er et leverandørkædeansvar. På baggrund af dette betragter vi de virksomheder som vi har interviewet som et udtryk for *authorities of delimitation*, da de udfører og opretholder denne diskurs i deres virksomhedspraksis. Hertil kan også nævnes deres måde at promovere dem selv i form af kampagner og slogans på deres hjemmesider. Hvis man for eksempel kigger på hjemmesiden tilhørende Virksomhed 3, tydeliggøres det hvorledes forståelsen af ansvarlighed bliver linket direkte til leverandørkæderne.

I (navnet på Virksomhed 3) har vi en klar holdning til kvalitet, og ansvarlighed er en del af vores DNA. Vi træffer dagligt beslutninger, som ikke blot påvirker vores egen leverandørkæde, men hele samfundet. Derfor stiller vi høje krav til vores leverandører, når det kommer til dyrevelfærd, social ansvarlighed og produktion samt miljøbeskyttelse. Nationalt og internationalt samarbejder vi med organisationer for at udvikle initiativer for bæredygtig udvikling. (kilde anonymiseret, da virksomheder optræder anonymt i dette speciale)

Det ovenstående kan ses i relation til Foucaults tankegang om viden og magt. Som forbruger bliver man mødt af virksomhedernes måde at italesætte ansvarlighed og hvordan de på bedst mulig måde arbejder for at bidrage til forandring i samfundet og skabe bæredygtig udvikling. I deres formidling lægges der vægt på at forbedringerne skal ske i forbindelse med deres leverandørkæder, hvorfor de *"derfor stiller høje krav til deres leverandører, når det kommer til dyrevelfærd, social ansvarlighed og produktion samt miljøbeskyttelse"*. Virksomhedernes måde at reklamere og bevidstgøre forbrugerne hvad ansvarlighed er, hviler således på diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder er til at finde i leverandørkæderne. Virksomhederne positionerer sig ved at håndhæve dette i deres virke og distancerer sig fra tankegangen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder også kan finde sted i en dansk kontekst og dermed i egen virksomhedsaktivitet. Dette betragter vi som et magtfuldt aspekt, da vi ser dette i relation til Foucault som påpeger hvorledes noget får lov til at blive præsenteret mens andet forbliver skjult. Som nævnt tidligere foregår der også negative indvirkninger på menneskerettigheder i Danmark, men dette er ikke nær så ofte i søgelyset i forhold til negative indvirkninger som finder sted i leverandørkæderne.

Noget tyder på, at virksomhederne er med til at opretholde en "sandhed" og forme *objektet*, altså leverandørkæderne, som de legitimerer ved at praktisere denne diskurs. Vi anser virksomhederne som indflydelsesrige aktører der gennem sit medlemskab i BSCI er med til at præsentere en *selvfølgelighed*, som kan skabe en form for 'sandhedsværdi' for forbrugeren.

Hvilke positioner er mulige for individer/aktører at indtage i forhold til denne diskurs?

Når en virksomhed der er medlem af BSCI skal indgå handels- og samarbejdsaftaler, er det et krav, at den anden part også efterlever de 11 principper som står foreskrevet i BSCI's Code of Conduct. Dette resulterer i, at de virksomheder der muligvis bevidst har valgt ikke at være medlem af BSCI, kan være nødsaget til dette for at skabe forretningsforbindelser og være konkurrencedygtige. Dette formoder vi vil kunne resultere i en form for kaskadeeffekt der medvirker til at BSCI som organisation vokser sig endnu større og får flere medlemmer. Dette krav som BSCI foreskriver, anser vi for en måde hvorpå diskursen får lov til at blive reproduceret i samfundet, da nye virksomhedsmedlemmer naturligvis også vil praktisere dette i deres arbejde, og fordi BSCI's krav om Code of Conduct nærmest fremstår som 'lokkemad' samt et ufrivilligt krav for nye interessenter.

Grids of specification

Til sidst i den arkæologiske analyse undersøger vi, hvad der egentlig ligger i den undersøgte diskurs. Vi leder efter *the grids of specification*, altså nogle specifikationsnet, der former diskursen. Foucault ser disse som en slags objekter indenfor det undersøgte objekt. Som tidligere beskrevet, ser vi et åbenlyst *objekt* i den undersøgte diskurs – leverandørkæderne. Vi udvider vores objekt yderligere og undersøger negative indvirkninger på menneskerettigheder i leverandørkæderne i udviklingslandene, da vi gerne vil finde frem til hvad der former, specificerer og kategoriserer diskursens indhold og hvordan negative indvirkninger på menneskerettigheder bliver italesat, relateret og klassificeret i denne kontekst.

Som tidligere beskrevet, har alle de interviewede virksomheder tilsluttet sig amfori BSCI's Code of Conduct, som: “ (...) *har til formål at fastlægge de værdier og principper, som BSCI-deltagere bestræber sig på at implementere i deres forsyningskæder (leverandørkæder)*” (amfori BSCI, 2014).

Virksomheder, der har tilsluttet sig amfori BSCI's Code of Conduct, forpligter sig automatisk til at følge disse principper og dermed “*opfylde deres ansvar for at respektere menneskerettigheder i det omfang, de har indflydelse herpå*” (amfori BSCI, 2014). Vi har tidligere fastsat, at amfori BSCI er en betydelig *authority of delimitation*, der har en særlig beføjelse til at fastlægge hvad det vil sige at “opfylde ansvaret for at respektere menneskerettigheder”. Det er derfor også oplagt at se, hvordan netop BSCI klassificerer negative indvirkninger på menneskerettigheder i leverandørkæderne, da dette har en enorm indflydelse på virksomhedernes praksis i deres leverandørkæder, fordi alle virksomheder i BSCI-deltagernes leverandørkæder forventes at følge BSCI's Code of Conduct. Virksomhederne forpligter sig til detektering, monitorering og udbedring af efterlevelse af denne Code of Conduct i deres leverandørkæder (amfori BSCI, 2014). For at se hvordan objektet “negative indvirkninger på menneskerettigheder i leverandørkæderne” bliver klassificeret og rangeret, undersøger vi, hvilke principper alle de interviewede virksomhederne forpligter sig til at følge: “*Retten til forsamlingsfrihed, ingen diskrimination, rimelig aflønning, rimelige arbejdstimer, arbejdsmiljø, intet børnearbejde, særlig beskyttelse af ungarbejdere, ingen prekær ansættelse, ingen bundet arbejdskraft, beskyttelse af miljøet, etisk forretningsadfærd*” (amfori BSCI, 2014).

Vi ser disse principper som *the grids of specification*, der klassificerer hvilke indvirkninger på menneskerettigheder, der er relevante at forebygge og afbøde i leverandørkæderne. Da de sidste to principper ikke hører ind under menneskerettigheder, men er udtryk for miljømæssig og økonomisk bæredygtighed, er det i alt otte såkaldte sociale standarder, som leverandørkæderne skal efterleve. De samme principper afspejles i de otte grundlæggende arbejdstagerrettigheder, der er defineret ved ILO's otte grundlæggende konventioner (Det Politisk-Økonomiske Udvalg). Betyder det så, at det kun er arbejdstagerrettighederne der er relevante i leverandørkæderne i udlandet?

amfori BSCI skriver i sin Code of Conduct, at de:

(...) anvender internationale konventioner som den universelle menneskerettighedserklæring, børns rettigheder og forretningsprincipper, FN's vejledende principper for forretning og menneskerettigheder, OECD-retningslinjer, konventioner og anbefalinger fra FN's Global Compact og Internationale arbejdsorganisation (International Labour Organization, ILO), som er relevante for at forbedre arbejdsforholdene i forsyningskæden. (amfori BSCI, 2014)

Det ser umiddelbart ud til at BSCI anvender alle konventioner, principper og standarder der er relevante for virksomhedernes samfundsansvar og bæredygtighed. Da udgangspunktet for dette speciale er minimumsstandarden for ansvarlig virksomhedsadfærd – UNGPs, vender vi tilbage til princip 12, der definerer hvilke menneskerettigheder virksomhederne som **minimum** skal vurdere sine indvirkninger imod:

The responsibility of business enterprises to respect human rights refers to internationally recognized human rights – understood, at a minimum, as those expressed in the International Bill of Human Rights and the principles concerning fundamental rights set out in the International labour Organization's Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. (United Nations, 2011)

Virksomheder skal således som minimum vurdere sine indvirkninger mod de internationalt anerkendte menneskerettigheder, der er afspejlet i the International Bill of Human Rights og ILO's deklARATION om arbejdstagerrettigheder, hvilket i alt udgør 48 menneskerettigheder (Thorsen, 2013, s. 8). Når BSCI's Code of Conduct udgør i alt 8 arbejdstagerrettigheder, tyder det på, at BSCI's Code of Conduct ikke lever op til minimumskravet om at tage alle internationalt anerkendte menneskerettigheder i betragtning. Disse 48 menneskerettigheder stadfæster den menneskelige værdighed og udgør de lige og umistelige, universelle rettigheder som gælder alle mennesker på jorden, uanset geografisk placering. (United Nations, u.d.)

Vi anser det derfor som misvisende, at BSCI-medlemmerne, ved at leve op til BSCI's Code of Conduct, ”opfylder deres ansvar for at respektere menneskerettigheder”. Dette er et udtryk for hvordan negative indvirkninger på menneskerettigheder bliver specificeret og rangeret efter relevans i leverandørkæderne i udviklingslandene, og hvordan BSCI som en autoritær aktør er med til at skabe disse *grids of specification* og dermed også promovere en CSR-praksis, som ikke lever op til den internationalt anerkendt minimumsstandard for ansvarlig virksomhedsførelse.

BSCI skriver desuden at: “ (...) *Selv om disse ønsker forbliver uændrede, kan minimumsforventningerne i amfori BSCI adfærdskodekset, som er oversat til verificerbare sociale standarder, ændre sig i takt med ændringer i samfundet*” (amfori BSCI, 2014).

Dette forstår vi således, at de otte sociale standarder, eller hvad vi anser som *grids of specification*, kan ændre sig i takt med at samfundet ændrer sig. Vi kan muligvis oversætte det til, at de sociale standarder kan ændre sig i forbindelse med ændringen i samfundsdiskursen. De er således ikke urokkelige og er til forhandling. Dette hører også sammen med Foucaults pointe om at de objekter, der findes indenfor en diskurs, vil blive kategoriseret og anset forskelligt igennem tiden (Foucault, 2010). Wien-deklARATIONEN som blev vedtaget på Verdenskonferencen om Menneskerettigheder den 25. juni 1993 slår dog fast, at alle menneskerettigheder er universelle, udelelige og indbyrdes afhængige og forbundne. Det tyder derfor på, at menneskerettigheder i sin ånd ikke kan og burde være kontekstafhængige. Vi sætter derfor spørgsmålstegn ved, om hvorvidt BSCI's udpegelse af visse menneskerettigheder frem for andre, som relevante i leverandørkæderne, er i overensstemmelse med Wien-

deklarationen. Vi sætter desuden spørgsmålstegn ved, om de interviewede virksomheders CSR-praksis lever op til minimumsstandarden og er i overensstemmelse med Wien-reklamationen.

Delkonklusion af analysens 1. del

I den arkæologiske del af vores analyse, har vi kigget nærmere på diskursens tilblivelse og opretholdelse gennem historien. Til dette har vi anvendt Foucaults begreber om henholdsvis *the first surface of emergence*, *discursive formation*, *the authorities of delimitation* og *the grids of specification*. På baggrund af ovenstående arkæologiske analyse er vi kommet frem til, at murens fald i 1989 og den teknologiske udvikling udgør to centrale strømninger, som har medvirket til at CSR-diskursen indtraf i starten af 90'erne. Disse to historiske begivenheder anser vi for at være katalysatorer som satte fokus på, at man i samfundet begyndte at rette blik mod virksomheder verden over og efterlyse ansvarlig virksomhedsadfærd. Dette fokus blev forstærket yderligere op gennem 90'erne, hvor virksomheder såsom Nike og oliefirmaet Royal Dutch Shell, var indblandet i grumme sager om negative indvirkninger på menneskerettigheder, som fandt sted i leverandørkæder i udviklingslande. Sagerne endte i mediernes søgelys og disse praksiseksempler er et udtryk for diskursive begivenheder, som har bidraget til tilblivelsen af diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder i udviklingslandene. Det er således de omtalte diskursive begivenheder som udgør diskursens *first surface of emergence*.

Dernæst har vi i vores arkæologiske analyse også undersøgt hvilke autoritære aktører i samfundet, der er med til at forme og legitimere forståelsen af, at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i leverandørkæderne i udviklingslandene. Her har vi analyseret os frem til, at EU-Parlamentet, OECD, BSCI og virksomhederne på hver deres måde er *authorities of delimitation*, som opretholder og reproducerer denne diskurs.

Afslutningsvis har vi fundet frem til, at indholdet på BSCI's Code of Conduct eller det vi betragter som *the grids of specification*, er med til at definere hvilke menneskerettigheder der er relevante at arbejde med i leverandørkæderne i udviklingslandene. Denne Code of Conduct er således med til at kategorisere og rangere menneskerettigheder, hvilket påvirker CSR-

praksissen i de virksomheder, der tilslutter sig BSCI. Vi undrer os over, om en efterlevelse af denne Code of Conduct er i overensstemmelse med minimumsstandarden for ansvarlig virksomhedsadfærd og Wien-deklarationen.

2. del - Genealogisk analyse

Vi har nu i analysens første og arkæologiske del undersøgt betingelserne for, hvordan diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder opstod, hvilke omstændigheder der gjorde tilblivelsen mulig, hvilke autoritære aktører der opretholder denne diskurs og hvad diskursens indhold er og hvordan denne bliver kategoriseret og anvendt. Den genealogiske del af analysen vil nu fokusere på at bringe fundene fra den arkæologiske analyse i spil, således at vi kan påvise, hvordan diskursen er synlig og bliver praktiseret i en nutidig CSR-praksis. Hvad vi helt præcist slår ned på i denne analyse, er de styringsmekanismer der er forbundet med nutidens CSR-praksisser. Vores mål er at undersøge hvordan vi kan anskue virksomhedernes CSR-praksisser, som er udsprunget af den undersøgte diskurs og som umiddelbart betragtes som naturlige, legitime og nødvendige, i et magt- og styringsperspektiv. Vi forsøger således at danne bro mellem den arkæologiske analyse af diskursen og en magtanalyse. Ifølge Foucault betyder dette, at *“write the history of the present”*, i stedet for at *“write the history of the past in terms of the present”* (Foucault, 1979, s. 31). Med historien og den arkæologiske analyse i baghovedet, undersøger vi derfor nutiden og gør historien synlig i de CSR-praksisser vi undersøger. Vi fortsætter der, hvor vores arkæologiske analyse endte, og undersøger hvorledes magt- og styringsmekanismer kommer til udtryk i kravet om at leverandørerne skal efterleve virksomhedernes Code of Conducts og i virksomhedernes monitoreringen og auditering af dette.

Magtmekanismer i leverandørstyringen

Vi vil nu kigge nærmere på hvordan diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært finder sted i leverandørkæderne, er forankret i CSR-praksissen som udspiller sig den dag i dag. Til dette vil vi inddrage citater fra vores interviews med danske virksomheder. Nedenstående analyse illustrerer hvordan leverandørstyringen helt konkret finder sted i praksis og hvilke magtmekanismer der er forbundet med dette.

Governmentality analyse anses for at analysere de forskellige former for magt, som anvendes for at styre menneskelig adfærd og tænkning (Dean, 2006). Magten er således relationel, da denne anvendes af nogen, mod nogen og for noget, hvilket understreger Foucaults pointe om at magten udøves i relationer (Foucault, 1980). Vi forstår det således, at der skal være en eller

anden form for praksis til stede, hvor magten udøves. Nedenstående citat er et svar på vores spørgsmål om hvordan virksomheden praktiserer ansvarlighed:

Det er jo sådan, at vi siden 2006 har været medlem af det der hedder BSCI som står for Business Social Compliance Initiative, som jo auditerer alle vores leverandører for efterlevelse af code of conduct og man skal have haft en 'audit' fra BSCI før man overhovedet kan sende en vare afsted til os og der kan man sige, der har vi sådan et rapporteringssystem hvor vi får alle de audits fra vores leverandører og vi kan følge med i så at sige, jamen er der nogle former for overtrædelser i forhold til de regler som der er – og hvis der er det, er der så blevet gjort noget ved det, altså er der foretaget det som hedder 'korrigerende handlinger' som viser, at der er rettet op på det. (Interview med Virksomhed 2, 2021) (Bilag 1, s.35, tidspunkt: 4:40-5:23)

Virksomheden peger på et af de typiske måder virksomheder håndterer ansvarlighed i leverandørkæderne, hvor virksomheder betaler en tredjepart for at udføre audits med henblik på at monitorere leverandørernes efterlevelse af en Code of Conduct. Når Foucault fokuserer på at analysere de såkaldte praksisregimer, uddyber han det således: *“To analyze 'regimes of practices' means to analyze programmes of conduct which have both prescriptive effects regarding what is to be done, and codifying effects regarding what is to be known “* (Foucault, 1991, s. 75).

Vi ser i den henseende en Code of Conduct, som tilsvarende til det Foucault kalder for *programmes of conduct*, som ifølge Foucault angiver hvad der skal gøres og hvad der skal vides. Ordet *conduct*, betyder opførsel og en Code of Conduct er således en kode for opførsel/adfærd, eller nærmere betegnet retningslinjer for virksomhedsadfærd. I citatet ser vi således, hvordan virksomheden, gennem sit medlemskab i BSCI, legitimerer BSCI's Code of Conduct samt angiver retningslinjer for ansvarlig adfærd til sine leverandører – altså angiver hvad der skal gøres. Når virksomheden vælger at anvende BSCI's Code of Conduct, kan dette tolkes som et udtryk for at virksomheden stoler på BSCI's ekspertise i at sætte dagsorden og producere retningslinjer for ansvarlig virksomhedsadfærd. Dette anser vi som et udtryk for det Foucault betegner som *pastoral magt*, hvor BSCI påtager sig opgaven om at definere og producere viden om “det rigtige” og dermed vejlede virksomheder til at gøre “det rigtige”, være ansvarlige og monitorere sine leverandører for efterlevelse af deres Code of Conduct. Gør

virksomheden det, bliver virksomheden betragtet som ansvarlig. Den centrale pointe ved den pastorale magt er, at magt og viden er forbundet på den måde, at der finder en sandhedshændelse sted i forbindelse med udøvelsen af den pastorale magt (Foucault, 1980). Vi kan forstå det således, at virksomheder adlyder denne Code of Conduct, uden at stille spørgsmålstejn ved den, da den er udformet af en organisation, der er legitimeret til at angive hvad ansvarlig virksomhedsadfærd er.

“(...) hvis man går ind og læser BSCI’s Code of Conduct, så er den jo bygget op fuldstændig ud fra UNGPs basalt set – så er det jo fuldstændig de samme punkter de nævner.” (Interview med Virksomhed 2, 2021) (Bilag 1, s.35, tidspunkt: 6:01-6:15)

Vi ser i det ovenstående citat, hvorledes viden kommer til udtryk i form af magt. Dette citat rummer to interessante aspekter. For det første udtrykker CSR-chefen, at BSCI’s Code og Conduct er bygget fuldstændig ud fra UNGPs, hvilket vi i analysens arkæologiske del har fundet frem til ikke er tilfældet af to årsager:

- 1) UNGPs fundamentale princip 12 fastlægger at alle menneskerettigheder skal tages i betragtning. Det er således fuldstændig imod UNGPs at udvælge og prioritere menneskerettigheder.
- 2) Alle virksomheder skal respektere menneskerettigheder i forbindelse med egne aktiviteter og i forbindelse med forretningsrelationer. På intet tidspunkt udpeger UNGPs leverandørstyring som en måde til at håndtere ansvarlighed.

Vi kan alene af disse årsager fastslå, at BSCI’s Code of Conduct ikke bygger på UNGPs. Det andet interessante aspekt er, at virksomheden stoler blindt på at dette er tilfældet, fordi BSCI i sin Code of Conduct angiver, at denne følger UNGPs. Vi kan dermed få øje på de meget subtile og skjulte magtmekanismer der er forbundet med at virksomheden opfatter BSCI’s viden som sandfærdig, legitim og nærmest ikke diskuterbar. Citatet kan godt bære præg af at informanten både har læst UNGPs og BSCI’s Code of Conduct, og til trods for at disse angiver vidt forskellige retningslinjer, stadig er overbevist om at BSCI’s Code of Conduct er bygget på UNGPs. Den skjulte magtmekanisme kommer netop til udtryk, da det tyder på, at informanten ikke selv er klar over forskellen på UNGPs og BSCI’s Code of Conduct, men stoler på at BSCI, qua sin autoritære position og anerkendte ekspertise, selvfølgelig har ret i det de skriver.

Der er ikke tvang forbundet med medlemsskaber i BSCI, da virksomhederne selv træffer en beslutning om at blive medlem og accepterer betingelserne, uden at påvirke, hvad der opfattes som ansvarlig virksomhedsadfærd. Det er gennem den pastorale magt, at virksomhederne frit accepterer bestemte anvisninger og forestillinger om hvordan de bør praktisere ansvarlighed. Virksomheder kan selv bestemme hvordan de planlægger deres handlinger i leverandørkæderne, så længe de får leverandørerne til at leve op til BSCI's Code of Conduct. Vi kan her se en parallel mellem det ovennævnte og Foucaults metafor om 'hyrden og flokken', hvor hyrden er den, der viser vejen mod frelsen og gennem rådgivning styrer flokken mod selvstyring, og flokken er autoritetstro og følger med (Dean, 2006, s. 136). BSCI er i dette tilfælde hyrden, som gennem rådgivning og Code of Conduct styrer virksomheder mod leverandørstyring, og dermed ansvarlig virksomhedsadfærd.

Det tyder desuden på at virksomheden selv betragter sig som ansvarlig grundet denne praksis, da dette er det første virksomheden nævner, når vi beder CSR-chefen om at fortælle hvordan de praktiserer ansvarlighed. Dette er også tilfældet for Virksomhed 1 og Virksomhed 3, som begge nævner sit BSCI-medlemskab og leverandørstyring gennem auditering og efterlevelse af BSCI's Code of Conduct, som den primære del af deres arbejde med ansvarlighed.

Udover at definere hvad der skal gøres, definerer Code of Conduct også hvad virksomheden skal vide om sine leverandørers aktiviteter og dermed også hvad virksomheden skal auditere imod for at vurdere, hvorvidt leverandøren er ansvarlig. Her ser vi hvorledes den *disciplinære magt* kommer til udtryk i to konstellationer. For det første bliver leverandørerne kontrolleret og monitoreret, hvilket i sig selv er en styringsmekanisme til at fremme bestemt adfærd hos leverandørerne. For det andet sanktioneres leverandørerne, hvis ikke de består sin prøve. Dette kommer til udtryk ved at leverandørerne ikke får lov til at sælge deres varer, før de foretager "*korrigerende handlinger*" og gennemfører BSCI-audit, hvilket er essensen af nutidens "ansvarlig leverandørstyring". Vi ser således, hvordan diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i leverandørkæderne bliver internaliseret og lever videre i virksomhedernes CSR-praksis gennem deres medlemskab i BSCI.

Vi kigger nu nærmere på hvordan denne leverandørstyring foregår i praksis. En CSR-ansvarlig fra Virksomhed 1 udtaler følgende i interviewet:

Dét at vi skriver ud, at de skal overholde en Code of Conduct, er ikke altid nok. Så vi laver også tit en opfølgning på vores leverandør. Vi snakker med vores leverandør og prøver at have dialog om forholdene. Der bliver lavet auditeringer og tredjeparts auditeringer – så der kommer nogle mennesker ud og kigger på, at det hele er i orden – og de rapporter sidder vi og læser igennem og snakker om hvordan vi så kan gøre nogle ting anderledes. Så der er vi sådan rimelig på plads i forhold til at overholde respekt for menneskerettigheder – det vil jeg mene (...). (Interview med Virksomhed 1, 2021) (Bilag 1, s. 24, tidspunkt: 12:28-13:03)

Ovenstående citat anser vi som et udtryk for hvordan virksomheden anvender magt som et middel til at opretholde kontrol og gennemsigtighed hos deres leverandører i udviklingslandene. Dette sker gennem auditeringer, som de praktiserer med henblik på at kontrollere, hvorledes forholdene lever op til kravene som BSCI og virksomheden fremlægger. Vi betragter denne auditeringspraksis som værende et udtryk for Foucaults begreb om *governmentality*, idet virksomhederne har til formål at styre og regulere deres leverandører i en bestemt retning, som skal sikre, at leverandørerne handler i overensstemmelse med virksomhedens og BSCI's Code of Conduct. Vi anskuer således auditeringspraksissen som en magtteknologi der har til formål at regulere leverandørerne med det formål, at de udviser en bestemt ønsket adfærd, altså efterlevelse af de standarder, der er foreskrevet i en Code of Conduct. Vi betragter BSCI's Code of Conduct som et sæt legitimerede retningslinjer, da BSCI grundet deres mange virksomheds- og organisationsmedlemmer verden over, har en magtfuld position til at fremlægge og korrigere hvad "det rette adfærdskodeks for virksomheder er". Som en måde hvorpå de kan kontrollere at dette rent faktisk udspiller sig i praksis, gør de brug af auditeringer eller som det nævnes i citatet, "*tredjeparts auditeringer*".

Denne styringspraksis sker hverken gennem tvang eller sanktionering, men derimod når virksomheden "*snakker med deres leverandør og prøver at have dialog om forholdene*". Dette ser vi i relation til Foucaults begreb om *pastoral magt*, da virksomheden anvender en dialogbaseret tilgang i deres møde med deres leverandører. Som det fremgår af ovenstående citat, foretager virksomheden opfølgninger med deres leverandører, hvor de aktivt indgår i dialog med deres leverandører og italesætter hvilke ting og forbedringer de ønsker at se. Gennem den pastorale magt forsøger virksomheden således at sikre, at leverandørerne er indforståede med deres Code og Conduct og efterlever denne i praksis.

Overvågning som styringsmekanisme

I forbindelse med auditeringsbesøg og hvordan disse foretages, udtaler en CSR-ansvarlige følgende:

(...) Vores egne besøg bliver bakket op af en uvildig tredjeparts besøg, som det hedder - altså nogle gange er de annoncerede, men man kan også lave det der hedder semiannoncerede audits, hvor de får at vide inden for en periode kommer der på et eller andet tidspunkt et besøg. (...) (Interview med Virksomhed 1, 2021) (Bilag 1, s. 27, tidspunkt: 18:14-18:31)

I ovenstående ses det hvorledes leverandørerne ikke har kendskab til hvornår virksomheden eller BSCI kommer ud og tjekker fabriksforholdene og foretager en auditering. Dette efterlader leverandørerne i en position, som er præget af uforudsigelighed, da de til hver en tid kan blive kontrolleret og evalueret i forhold til deres arbejde. Leverandørerne kan udsættes for et 'realitetstjek' og er potentielt set altid overvåget grundet auditeringerne som ikke altid er planlagte. Dette aspekt af kontrol og overvågning ser vi i relation til Foucaults begreb om *panoptikon*.

I forlængelse af hans begreb om governmentality, opererer Foucault i bogen *Discipline and Punish- the birth of the prison* (1979) med begrebet om det *panoptiske princip*, som henviser til hvorvidt mennesker ikke er bevidst omkring hvornår de bliver overvåget (Foucault , 1979). Begrebet centrerer sig om underliggende og usynlige overvågningssystemer og hvorledes denne magtudøvelse kan medvirke til at fremme en specifik moralsk adfærd blandt mennesker. Foucault havde særligt øje for det panoptiske princip gennem hans interesse og undersøgelse af fængsler, hvis bygningskonstruktion medvirkede til at fangerne blev overvåget døgnet rundt. Denne magtudøvelse var Foucault særlig optaget af, da dette var en måde at regulere og skabe en ønsket adfærdsændring hos fangerne. Tankegangen bag panoptikonet er at give fangerne en følelse af at være potentielt altid overvåget, hvilket har den effekt, at fangerne opfører sig moralsk korrekt og er konstant bevidst om deres adfærd (Foucault , 1979).

Vi ser en tydelig forbindelse mellem Foucaults tankegang om panoptikonet og auditeringspraksissen som virksomhederne og BSCI udfører. Auditeringerne kan betragtes som et aktivt styringsredskab der kan medvirke til at adfærdsregulere leverandørerne således, at de på længere sigt internaliserer den "rette adfærd", som virksomhederne ønsker. Det faktum at

auditeringerne ikke er nøje planlagt og annonceret gør, at leverandørerne skal være 'på vagt'. Denne konstante mulighed for auditeringsbesøg resulterer således i, at leverandørerne bliver bevidste om deres adfærd, hvilket kan have den effekt, at de udviser, praktiserer og overholder de krav som virksomheden og BSCI stiller. Vi anser auditeringerne som en form for moderne overvågningssystem, hvor virksomhederne har til formål at disciplinere og fremme en ønsket opførsel hos deres leverandører i udviklingslandene.

I bogen *Discipline and Punish – the birth of the prison* (1979), påpeger Foucault hvordan hele vores samfund er bygget op omkring et overvågningsprincip. Hans eksempel med panoptikonfængslet er således blot en måde hvorpå han forsøger at statuere et eksempel på et grundlæggende aspekt der gennemsyrrer vores grundlæggende samfundsstruktur. Foucault argumenterer for hvordan overvågningsprincippet optræder indenfor samtlige områder, hvor forskellige statslige institutioner udfører en form for disciplinering med henblik på at sikre borgernes "optimale opførsel". I relation til Foucaults tankegang om overvågningsprincippet, kan eksempelvis nævnes BSCI og deres digitale database som virksomhederne anvender i forbindelse med at kortlægge informationer om deres forskellige leverandører. I nedenstående citat påpeger en CSR-ansvarlig den digitale platform og dens formål:

(...) man gør det i det, der hedder BSCI hvor ideen er at samle så mange leverandørkæder i et system som muligt - tanken er, at vi alle sammen arbejder ud fra det samme sæt af krav og regler til overholdelse af menneskerettigheder. - Og så kommer det hele ind i en platform, hvor vi arbejder efter de samme spilleregler. Så jeg vil kunne gå ind og se på en frugt og grønt leverandør, og det vil andre virksomheder også kunne gå ind og se, hvad der har været af audits sådan så det ikke er mig og andre virksomheder, som har hver deres krav til hvad vi synes overholdelse af menneskerettigheder betyder. (...) (Interview med Virksomhed 1, 2021) (Bilag 1, s.26, tidspunkt: 16:08-17:03)

Som det fremgår i ovenstående citat, gør BSCI brug af en digital platform hvor de kan rapportere om forskellige leverandører, herunder med udgangspunkt i de auditeringer som er blevet foretaget hos producenterne. Vi betragter BSCI's database som værende et udtryk for Foucaults tankegang om et moderne overvågningsystem, da platformen har til formål at skabe en kontinuerlig kontrol, overblik og status over den enkelte leverandørs forhold. BSCI's database fremstår som et konkret redskab til skriftligt at kontrollere samtlige leverandører og

deres efterlevelse af BSCI's og virksomhedernes Code of Conduct. Auditeringerne bliver samlet i én fælles database, hvor virksomhederne kan gå ind og lokalisere og 'tjekke', hvilke leverandører der handler i overensstemmelse med BSCI's Code of Conduct og hvilke leverandører der derimod springer i øjnene og er placeret lavest på listen over 'ansvarlige leverandører'. Vi betragter BSCI's database som var det nærmest en 'global forretningsprotokol' der rangerer deres leverandører i henhold til BSCI's styrende Code of Conduct, hvilket også kan være et udtryk for disciplinær magt, da virksomheder sammen med BSCI definerer og håndhæver, hvornår virksomheder er ansvarlige og hvad dette indebærer. Det tyder derfor på, at ansvarlighed bliver defineret udelukkende på vestlige virksomheders præmisser.

Ovenstående vidner således om, at leverandørerne endnu en gang bliver efterladt i en position hvor de bliver overvåget af samtlige virksomheder. Dette overvågningsaspekt påtænker vi også vil kunne have en væsentlig indflydelse på leverandørernes nye samarbejdspartnere eller andre interessenter, da auditeringerne er tilgængelige og leverandørerne ikke har råderet over det skriftlige materiale, som kommer til at indgå i databasen. Dette har muligvis den konsekvens, at det påvirker leverandørernes forretning og konkurrenceevne.

Men kan de ikke bare respektere menneskerettigheder?

For at svare på dette spørgsmål, er vi nødt til at vende tilbage til diskursens tilblivelse. Vi har tidligere beskrevet hvordan de største menneskerettighedsskandaler i 90'erne havde en enorm indflydelse på CSR-praksissen, hvor nye Codes of Conducts og diverse værktøjer blev udviklet med henblik på at forebygge væsentlige indvirkninger på menneskerettigheder, som store multinationale virksomheder måtte forårsage eller sættes i forbindelse med. Medier og civilsamfundsorganisationer udpegede multinationale virksomheder en efter en for deres eller deres leverandørers grove indvirkninger på menneskerettigheder, hvilket resulterede i en øget opmærksomhed og en række initiativer på området, der skulle fremme ansvarlighed i virksomheder. Disse initiativer har igennem årene stillet skarpt på indvirkninger på menneskerettigheder globalt og kan takkes for at ansvarlig virksomhedsadfærd ikke kun er nødvendig, men forventet del af en moderne virksomhed. Dette kan ses i tråd med Foucaults pointe om at magten ikke nødvendigvis er repressiv, men kan være produktiv, da man med styring kan fremdisciplinere en ønsket adfærd (Foucault, 1980). Spørgsmålet er, om det er den

ønskede adfærd, som denne ‘naming-and-shaming’ strategi har fremdisciplineret? BSCI er kun et blandt mange initiativer, der udsprang i slutningen af 90’erne - *Ethical Trade Initiative, Fair Labor Association, Fairtrade International*, for blot at nævne få andre internationale ‘standard-setting’ initiativer, der alle sammen blev oprettet med det formål at fremme ansvarlig adfærd blandt virksomheder. Disse initiativer blev således, med minimal kritisk undersøgelse af deres effektivitet, hurtigt til en bredt accepteret løsning på indvirkninger på menneskerettigheder (MSI Integrity, 2020). Hvis vi vender tilbage til eksemplet med BSCI’s database, hvor virksomhederne kan gå ind og monitorere leverandørernes auditresultater, ser vi den samme tendens til ‘naming-and-shaming’ strategi, hvor virksomheder udpeger leverandører, der ikke lever op til de fastsatte standarder, hvilket selvsagt gør dem til mindre attraktive at føre forretning med. En af de CSR-ansvarlige forklarer således:

(...) Vestlige virksomheder eller europæiske virksomheder har selvfølgelig rigtig meget handel i risikolande, primært i Asien og for hver gang at vi kommer ud og stiller nogle krav og er kritiske omkring hvem vi køber fra og hvad vi køber – så er man jo med til hele tiden at hæve standarden en lille smule.
(Interview med Virksomhed 3, 2021) (Bilag 1, s. 47 tidspunkt: 12:09-12:33)

Det ovenstående citat tyder på, at der er en grundlæggende forhåbning og forventning til at virksomheden gennem styringsmekanismer, krav og disciplinering hæver standarden for ansvarlig virksomhedsadfærd, hvilket igen kan være udtryk for at magten kan være produktiv og fremme den ønskede adfærd blandt leverandørerne. Spørgsmålet er dog, på hvilke præmisser? Og er det ansvarligt eller diskriminerende at skabe forskellige vilkår for forskellige lande og dermed fortsætte en ‘naming-and-shaming’ kultur? Det er svært ikke at få øje på, at den undersøgte diskurs om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i leverandørkæderne i udviklingslandene, er en fastgroet del af hvordan europæiske virksomheder forstår og anskuer deres arbejde med leverandørerne fra de såkaldte “risikolande”.

Vores empiri tyder på, at den nuværende auditeringspraksis er præget af mistro, overvågning, styring og sanktionering. Men virker denne praksis? De seneste tragiske ulykker såsom eksempelvis Ali Enterprises i Pakistan, Tazreen og Rana Plaza i Bangladesh, fortsatte børnearbejde på Nespressos kaffefarme – alle disse steder har været igennem diverse auditeringer udført af blandt andet BSCI (Sinkovics, Hoque, & Sinkovics, 2016). Et problem, som flere studier peger på er, at leverandørerne bliver mødt af forskellige krav, som varierer

fra køber til køber. Dette bliver kaldt for ‘Code Mania’, da leverandørerne skal efterleve forskellige Code of Conducts og gennemgå audits, der hver især stiller forskellige krav. Dette kan have den konsekvens, at leverandørerne bliver drænede på økonomiske og menneskelige ressourcer, fordi efterlevelse af utallige Codes of Conducts efterlader virksomhederne i en stor økonomisk byrde. Leverandørerne peger på tre væsentlige problematikker forbundet med den såkaldte ‘Code Mania’. For det første finder leverandørerne det svært at efterleve forskellige Code of Conducts på samme tid. For det andet beskriver leverandørerne, at kravene i de forskellige Code of Conducts kan være direkte modstridende, hvilket gør det umuligt at efterleve dem allesammen. For det tredje varierer det forventede niveau af efterlevelse af internationale standarder markant, hvilket gør, at leverandørerne, ved at efterleve kravene fra én virksomhed, ikke kan blive kvalificeret til at føre forretning med en anden virksomhed (Thorsen & Andreasen, 2012, s. 136), (Sinkovics, Hoque, & Sinkovics, 2016).

Når vi spurgte en CSR-ansvarlig om leverandørerne er blevet mere ansvarlige af samarbejdet, svarede vedkommende, at de fleste leverandører nu ved, at hvis de skal leve op til vestlige standarder og levere til det europæiske marked, så skal standarder efterleves. Hertil tilføjer den CSR-ansvarlige:

(...) Vi har blandt andet været udsat for, at vores auditører har været ude og kigge på noget rigtig, rigtig flot, som så viste sig at være et showroom for noget andet, og det fandt vi ud af, fordi der lige pludselig var uoverensstemmelse mellem to adresser. Og så fandt vi ud af, at den fabrik, som han havde været ud at se, var en rigtig flot fabrik, men lige lidt ned ad gaden, der lå dér stedet, hvor den egentlige produktion foregik, og det var ikke så pænt. (...) (Interview med Virksomhed 1, 2021) (Bilag 1, s.27, tidspunkt: 18:49-19:17)

Det samme problem pegede John Ruggie på, da han foretog en omfattende undersøgelse af eksisterende CSR-praksis i forbindelse med udarbejdelse af UNGPs. Han beskrev, hvordan arbejdere fra samme fabrikker kunne være dækket af forskellige Code of Conducts, hvilket var svært at efterleve. Dette skabte en ‘audit-fatigue’ hos leverandørerne, hvilket blandt andet var grund til at virksomheder blev fanget i at snyde, have forskellige bogføringssystemer og trænede arbejdere og ledere i hvordan disse skulle reagere og agere på forskellige audits (Ruggie, 2013, s. 129). Vi kan ikke med sikkerhed sige, om dette også var tilfældet i eksemplet beskrevet i citatet, men vi kan heller ikke udelukke, at den nuværende auditeringspraksis kan

have en indflydelse på hvilke strategier leverandørerne udarbejder, for at leve op til forskellige krav og standarder.

Hvad den globalt anerkendte minimumsstandard for ansvarlig virksomhedsadfærd – UNGPs målrettet efterspørger, er et paradigmeskifte fra ‘naming-and-shaming’, til ‘knowing-and-showing’. Det er således ikke længere nok at udpege en gerningsmand i form af en leverandør og disciplinere denne til leverandøren udviser en ønsket adfærd. Alle virksomheder, uanset sektor og geografisk placering, skal således *kende* til deres indvirkninger og *vis* hvordan de håndterer disse indvirkninger. Til dette udtaler Ruggie:

I've already noted the first: due diligence can be a game changer for companies. Knowing and showing is necessary for companies to demonstrate they respect human rights. If they don't know, and can't show, their claim is just that – a claim, not a fact. (Ruggie, 2010)

Ingen af de interviewede virksomheder kan på nuværende tidspunkt hverken redegøre for deres due diligence processer, demonstrere eller dokumentere denne, når vi spørger dem om det. Det tyder på, at dette er et gennemgående problem, da den tidligere nævnte rapport *Documenting Business Respect for Human Rights* udarbejdet af Institut for Menneskerettigheder i 2020 konkluderer, at ingen af de 20 største danske virksomheder kan dokumentere en fuld efterlevelse af den globalt anerkendte minimumsstandard. John Ruggie har en meget klar holdning til dette – hvis ikke virksomheden kender til egne indvirkninger eller kan vise hvordan den arbejder på at forebygge eller afbøde disse, så er en påstand om at virksomheden respekterer menneskerettigheder nemlig bare en påstand.

Kaskadeeffekt i en forkert retning

Det tyder på, at der er en grundlæggende og gennemgående misforståelse blandt virksomheder om hvad det vil sige at respektere menneskerettigheder. Alle interviewede virksomheder fremhæver ”at de er rimelig på plads i forhold til at overholde respekt for menneskerettigheder” (Bilag 1). Dette forholder vi os igen kritisk til, da BSCI’s Code of Conduct – som alle virksomheder anvender som et bevis på respekt for menneskerettigheder – som nævnt tidligere i analysens første del, ikke arbejder med alle 48 menneskerettigheder, hvilket de ellers udadtil påpeger overfor deres medlemsvirksomhederne. Deres Code of

Conduct er således et resultat af en subjektiv udvælgelse af de universelle 48 menneskerettigheder. Virksomhedernes selvbillede af at være en virksomhed som forholder sig til ansvarlighed og efterlevelse af menneskerettighederne, er således ikke i overensstemmelse med den reelle virkelighed, da BSCI ikke tager højde for samtlige menneskerettigheder, men snarere gør brug af en form for 'kirsebærplukning'. Denne selektive udvælgelse som BSCI gør brug af, lader ikke til at blive bemærket af virksomhederne. Dette er et gennemgående træk ved alle de virksomheder som vi har interviewet, da de havde en klar opfattelse af at respektere menneskerettighederne i overensstemmelse med UNGPs, grundet deres medlemskab af BSCI, som jo er en global og anerkendt organisation. Både BSCI, men også de interviewede virksomheder, peger på en ønsket *kaskadeeffekt*, som denne BSCI-praksis gerne skal munde ud i, hvis virksomheder lever op til BSCI's Code of Conduct og sætter krav til deres leverandører om samme efterlevelse (Bilag 1, s.27) (amfori BSCI, 2014). Det tyder på, at denne kaskadeeffekt forsøges at blive opnået gennem overvågning, dialog, sanktionering, auditering med den forhåbning af den magt, som virksomheder udøver mod leverandørerne, resulterer i ansvarlig adfærd fremover. Vi er dog kritiske over om dette resulterer i en ønsket adfærdsændring, hvis leverandørerne fortsat bliver drænet med adskillige Codes of Conduct, der i sig selv ikke lever op til minimumsstandarden og fastholdt i den samme position, uden ressourcer til at opbygge kapacitet og et ledelsessystem der er i overensstemmelse med UNGPs. Hvis dette var tilfældet, kunne leverandørerne selv møde vestlige virksomheder med et krav om at overholde den globalt anerkendte minimumsstandard, hvilket kunne være med til at udjævne den nuværende asymmetri i magtbalancen.

Vi ser en tydelig forbindelse mellem auditeringspraksissen som virksomhederne gør brug af – og diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder finder sted i leverandørkæderne, da der udelukkende bliver foretaget auditeringer hos virksomhedernes leverandører og ikke i virksomhedernes egen aktivitet, eller deres andre forretningsrelationer. Som nævnt tidligere, forekommer der også negative indvirkninger på menneskerettigheder i en dansk kontekst, men her bliver der ikke i samme omfang udført auditeringer, overvåget eller generelt snakket om menneskerettighedsindvirkninger, hvilket vi forholder os kritisk til. Vi betragter således auditeringerne som en måde hvorpå diskursen bliver praktiseret i virksomhedernes CSR-arbejde, da auditeringerne repræsenterer den vestlige tankegang om at CSR, ansvarlighed og respekt for menneskerettigheder primært er et leverandørkædeansvar.

John Ruggie beskriver det således:

In practice, some rights will be at greater risk than others in particular industries or operating contexts, and thus should be the focus of heightened attention. (...) A company operating in the eastern region of Democratic Republic of Congo is far more likely to be involved in a range of adverse impacts on human rights than one operating in Denmark. But because no such impacts can be ruled out ex ante by any business anywhere, all rights should be considered. (Ruggie, 2013, s. 127)

Vi forstår dette citat således, at der muligvis kan være flere menneskerettighedsrisici forbundet med en virksomhedsaktivitet i eksempelvis Congo, men dette fritager ikke danske virksomheder fra at foretage due diligence, kende egne indvirkninger på alle 48 menneskerettigheder og demonstrere hvordan de forebygger eller afbøder disse risici.

Andre spilleregler i Vesten?

Som nævnt tidligere fremlægger BSCI og virksomhederne en række krav i form af deres Code of Conduct, som deres leverandører skal leve op til. Vi finder det relevant også at pege pilen indad og have øje for hvordan en dansk virksomhed arbejder med respekt for menneskerettigheder, da samme retningslinjer jo også er gældende for dem. Hertil udtaler en CSR-ansvarlig følgende:

(...) ja altså man kan sige, at alle vores medarbejder, dem vi selv har, stort set – de er jo i Europa hvilket betyder, at der har vi jo nogle generelle retningslinjer i forhold til hvordan vi behandler medarbejdere, som selvfølgelig overstiger UNGP – altså der er ikke menneskerettigheds udfordringer – eller det håber vi ikke i hvert fald – i forhold til nogle af de medarbejdere som vi selv har, men der er selvfølgelig en klar beskrivelse for hvordan man behandler medarbejdere, en medarbejderhåndbog med regler for medarbejdersamtaler hvor man undersøger hvordan de har det og så videre. (...) (Interview med Virksomhed 2, 2021) (Bilag 1, s.35, tidspunkt: 3:35-4:16)

I ovenstående citat ser vi en række interessante pointer. Som det første kan nævnes hvordan citatet understreger en grundlæggende tro på, at indvirkninger på menneskerettigheder ikke finder sted i en europæisk kontekst, da informanten forklarer, at størstedelen af deres

medarbejder er lokaliseret i Europa og ”at der er der altså ikke menneskerettigheds udfordringer”. Dette illustrerer den gængse og normative forståelse af, at indvirkninger på menneskerettigheder er noget som finder sted i udviklingslandene og altså ikke optræder i en dansk eller europæisk kontekst, da vi ”selvfølgelig” handler i overensstemmelse med menneskerettighederne. Vi betragter ovenstående citat som et eksempel på vores undersøgte diskurs, der særligt kommer til udtryk, da det endnu engang ses som en *selvfølgelighed* at vestlige virksomheder har implementeret respekt for menneskerettighederne og agerer ansvarligt.

I forlængelse af dette bliver vi særligt optaget af et andet aspekt, som ovenstående citat bringer i spil. Vi undres over hvordan man i en dansk kontekst italesætter negative indvirkninger på menneskerettigheder som eksempelvis ”menneskerettigheds udfordringer”, ’dårlige arbejdsforhold’ eller ’ringe vilkår’. Vi anskuer denne forvrængning af ordlyden som en måde der understøtter og bidrager til en forstærkelse af diskursen om, at negative indvirkninger på menneskerettigheder ses som noget der forekommer ’derude’ i udviklingslandene, og altså sjældent noget der udspiller sig i en vestlig kontekst – og i så fald hvis dette sker, så justeres eller gradbøjes ordlyden til et synonym lignende ord, der anvendes til at italesætte problematikken. I en dansk kontekst bliver negative indvirkninger på menneskerettigheder nærmest anset som et slags ’fy-ord’, da vi fortsat har en tro på, at vi efterlever dette og ”har styr på tingene”. Dette finder vi særligt bemærkelsesværdigt, da der som tidligere nævnt i opgaven også forekommer negative indvirkninger på menneskerettigheder i en dansk kontekst. Denne pointe leder os frem til nedenstående citat, hvor CSR-eksperten netop italesætter, hvordan der i en dansk kontekst ændres på ordlyden af menneskerettigheder:

(...) Når der forekommer diskrimination, så bliver det sjældent italesat som menneskerettigheder, så bliver det sådan enkeltstående sager hvor der forekommer noget forskelsbehandling, som man kalder det herhjemme, fordi vi ikke tør kalde det diskrimination. Hele MeToo bevægelsen er jo menneskerettigheder og er relevant for virksomheder, så der er jo masser af negative indvirkninger fra virksomheder – det ser vi jo også når vi så laver indvirkningsanalyser for danske virksomheder, at så er der jo en række risici og der er da også masser af eksempler på negative indvirkninger hele tiden. (...)
(Interview med Sune Skadegaard Thorsen, 2021) (Bilag 1, s.7, tidspunkt 17:09-17:49)

Ovenstående citat illustrerer hvordan menneskerettigheder bliver taget ud af ligningen og skiftet ud med et synonym som i dette tilfælde er ”*forskelsbehandling*” fremfor at anvende ordet ”*diskrimination*”. Det tyder således på, at der i en dansk kontekst tages en vis distance til menneskerettighedsbegrebet, da det bliver camoufleret gennem andre ord som muligvis fremstår som værende af mindre ’voldsom’ karakter. Vi ser således et eksempel på hvordan sproget har en helt central betydning for hvordan mennesker forstår verden, da denne bliver brugt til at beskrive virkeligheden. Dette er efterfølgende med til at forme, definere og afgrænse en diskurs, da der anvendes bestemte måder at tale om tingene på, som rummer logikker og sandheder, som umiddelbart synes selvfølgelige, men ikke nødvendigvis udtømmende eller nuancerede (Jørgensen K. M., 2006, s. 7). Når der tales om indvirkninger på menneskerettigheder i leverandørkæderne, anvender flere af vores informanter ordene ”*brud på menneskerettigheder*”. Ordet ’brud’ hentyder til at noget er i stykker, skal fikses og rettes op på, og hvis virksomhederne ”*bliver opmærksom på noget ikke er som det skal være, så rykker vi selvfølgelig ind*” (Interview med Virksomhed 2, 2021) (Bilag 1, s.40, tidspunkt: 17:57-18:01). Dette er således et udtryk for hvordan sproget er med til at forme en diskurs, som efterfølgende former en praksis. Når indvirkninger på menneskerettigheder bliver omtalt som ”ringe arbejdsvilkår”, hentyder ordene ikke til en situation, der er forbundet med menneskerettigheder – ergo er handlingen, som skal rette op på de ”ringe arbejdsvilkår” heller ikke relateret til menneskerettigheder. Dette kan muligvis være forklaringen på hvorfor virksomheder ikke ser indvirkninger, som er forbundet med deres forretningsaktiviteter som udtryk for indvirkninger på menneskerettigheder.

Dette ser vi som et sprogligt udtryk for hvordan man i en dansk kontekst taler – eller nærmere ikke omtaler menneskerettigheder.

For det tredje ser vi i citatet et udtryk for hvordan den CSR-ansvarlige ikke blot sidestiller, men derimod påpeger hvorledes ”*virksomhedens retningslinjer beskrevet i medarbejderhåndbog overstiger UNGPs*”. Dette anser vi for et tydeligt udtryk for, at der hos den CSR-ansvarlige foreligger en formodning om, at virksomheden selv har råderet og kan justere eller skræddersy egne retningslinjer og regelsæt. Derudover tyder det på, at den CSR-ansvarlige henviser til de lovpligtige arbejdspladsvurderinger og medarbejdertilfredshedsundersøgelser, som ”*overstiger UNGPs*”. Dette tyder på endnu en misforståelse forbundet med UNGPs, da retningslinjerne tydeligt formulerer, at due diligence skal ses adskilligt fra ’legal compliance’, altså efterlevelse af lovgivningen. Virksomheden skal derfor identificere hvilke indvirkninger på menneskerettigheder de forårsager, bidrager til eller er forbundet med, og ikke hvorvidt de

lever op til den gældende lovgivning. Efterlevelse af lovgivning er således ikke lig med ingen indvirkninger på menneskerettigheder. Et eksempel på dette kan være, når danske virksomheder skal tjekke udenlandske arbejdstagere for en arbejdstilladelse og et opholdskort, og derudover sikre, at personen er identisk med personen på både opholdskortet og passet, ved eksempelvis at tjekke på alder, højde, øjenfarve og øreform (Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2020). Ved at gøre dette, lever virksomheden op til lovgivning, men er samtidig i risiko for at diskriminere på baggrund af national oprindelse og er dermed i risiko for negativt at indvirke på retten til ikke at blive udsat for diskrimination, da denne praksis ikke gælder for danske arbejdstagere.

Vi kan således ud fra vores empiri tyde, at virksomheder kan bede deres leverandører om at efterleve retningslinjer og standarder som de ikke selv gør. Dette ser vi som et udtryk for et asymmetrisk magtforhold, da vestlige virksomheder prædiker overfor deres leverandører om at leve op til en specifik Code of Conduct, mens de selv tilrettelægger egne retningslinjer i form af eksempelvis en medarbejderhåndbog eller lignende. Dette asymmetriske magtforhold ser vi endvidere som en måde hvorpå vestlige virksomheder kan fastholde leverandørerne i en position som en form for 'underdogs', der nøje skal indordne sig BSCI's Code of Conduct. Dette påtænker vi kan have den konsekvens, at det kan være svært for leverandørerne i udviklingslandene at løsrive sig fra denne position og dermed gøre op med forestillingen om, at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært er noget som finder sted hos producenterne i udviklingslandene.

'Level playing field' som fata morgana?

Dette leder os frem til vores afsluttende pointe. På baggrund af ovenstående kan det således tyde på, at CSR-praksissen på den ene side er normativ, men samtidig også rummer et modsatrettet aspekt, grundet virksomhedernes egne måder at gribe retningslinjerne an på samt udforme egne regelsæt og standarder.

Som nævnt tidligere, er hensigten med UNGPs og den kommende lovgivning, at skabe et såkaldt 'level playing field' indenfor CSR-området, da man ønsker at skabe samme vilkår for virksomheder. Dette sætter vi spørgsmålstegn ved, om det overhovedet er muligt at praktisere, når det på baggrund af ovenstående tyder på, at der tilsyneladende ikke gælder samme

spilleregler for virksomheder kontra leverandørerne. Det kan tyde på et paradoks, at vestlige virksomheder sætter krav til deres leverandører, som de ikke nødvendigvis selv overholder.

Som nævnt tidligere skal alle virksomheder uanset størrelse og geografisk placering overholde UNGPs, da dette er universelt betinget. Det er altså et krav, at virksomheder arbejder med hvad der betegnes for den absolutte minimumsstandard. Vi sætter spørgsmålstegn ved, om level playing field overhovedet er mulig at opnå, hvis den nuværende CSR-praksis fortsætter og lovgivningen ikke tager højde for de konsekvenser denne praksis medfører.

Hertil finder vi det essentielt at inddrage nedenstående citat, da vi mener dette illustrerer hvordan en dansk virksomhed – som må betegnes for at være en relativt stor koncern nationalt såvel som internationalt, hverken praktiserer eller har *kendskab* til UNGPs, altså den globalt anerkendte minimumsstandard – og dermed ikke efterlever respekt for menneskerettighederne.

Uddrag fra interview med CSR-chef:

Interviewer: *"Hvilke erfaringer har i så med at arbejde med minimumstandarden?"*

CSR-chef: *"jamen altså hvad er minimumsstandarden?"*

Interviewer: *"det er the UNGP's"*

CSR-chef: *"nå, det er simpelthen den"*

Interviewer: *"ja, det er sådan den globale anerkendte minimumstandard"*

CSR-chef: *"ja okay. Altså vi arbejder jo ikke sådan med minimumsstandarden som sådan kan man sige. Det er jo ikke sådan at vi sætter os ned og siger nu skal vi gøre det."* (Interview med Virksomhed 3, 2021) (Bilag 1, s.47, tidspunkt: 12:36-13:07)

Dette citat efterlader os med et spørgsmål: Er vi overhovedet så langt som vi tror?

Konklusion

I det følgende afsnit vil vi præsentere de fund vi har gjort os på baggrund af en foucauldiansk-inspireret arkæologisk samt genealogisk analyse. Dette har vi gjort med udgangspunkt i specialets problemformulering: *“Hvilke udfordringer kan der være forbundet med diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder og hvordan udspiller magtforholdene sig i danske virksomheders arbejde med ansvarlighed i leverandørkæderne?”*

Besvarelsen af vores problemformulering tager udgangspunkt i specialets empiri, som er blevet produceret ved hjælp af semistrukturerede interviews med CSR-ansvarlige og CSR-chefer fra tre store danske virksomheder, en CSR-ekspert samt en omfattende research.

Vores formål med dette speciale har været at undersøge diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder i forhold til betingelserne for diskursens opståen, tilblivelse og rolle i den nuværende CSR-praksis. Vores bevæggrund for at undersøge netop dette, udsprang af et ønske om at sætte fokus på det, der synes at mangle i debatten om den kommende lovgivning om lovpligtig due diligence. Vores formål har således været at udfordre den nuværende CSR-praksis og dermed bidrage til en mere nuanceret forståelse af hvilke udfordringer denne praksis rummer og kan medføre. Vi har således i vores arkæologiske del af analysen undersøgt hvor diskursen kommer fra, hvilke historiske begivenheder der har medvirket til diskursens tilblivelse, hvordan visse aktører får retten til at definere, forme og opretholde denne diskurs samt hvad diskursen egentlig indeholder.

Gennem den arkæologiske analyse, som udgør specialets 1.del kan vi konkludere, at CSR som fænomen, særligt bliver aktuelt og efterspurgt i starten af 90'erne. Først kan vi konkludere, at Berlinmurens fald i 1989 og den teknologiske udvikling udgør to centrale historiske strømninger, som muliggjorde global handel på kryds og tværs af landegrænser, skabte økonomisk vækst samt resulterede i en global digitalisering, hvor vi fik indsigt og blev bekendt med andre dele af verden og deres måde at drive forretning på. Murens fald medvirkede blandt andet til, at markedsøkonomierne åbnede op efter en lang årrække præget af krig og økonomisk krise. Dette resulterede i, at erhvervslivet i længere tid var ureguleret. CSR blomstrer op i kølvandet på dette, da det bliver en nødvendighed at tøjle erhvervslivet og sætte fokus på virksomhedernes måde at arbejde med ansvarlighed. Dernæst peger vores analyse på, at sager op gennem 90'erne om negative indvirkninger på menneskerettigheder, har haft væsentlig

betydning for tilblivelsen af diskursen – altså måden hvorpå vi taler om 'brud på menneskerettigheder' og hvor dette typisk geografisk finder sted. Store globale firmaer som eksempelvis Nike og Royal Dutch Shell bliver indblandet i grove menneskerettighedsovertrædelser, hvilket verden bliver bekendt med, da de ender i mediernes søgelys. Vores analyse peger således på, at sager tilbage i 90'erne har haft en væsentlig betydning for diskursens tilblivelse, idet der gennem medierne bliver rettet et skærpet fokus på, at det typisk er virksomhedernes leverandører i udviklingslandene, som ikke efterlever menneskerettighederne.

Endvidere kan vi på baggrund af vores arkæologiske analyse konkludere, at EU-Parlamentet, OECD og BSCI må betragtes som nogle blandt de autoritative og magtfulde aktører, som gennem tiden og stadig den dag i dag, er med til at definere og opretholde diskursen om at negative indvirkninger primært er et leverandørkædeansvar. Disse institutioner bidrager på hver deres måde til en CSR-praksis, som stiller skarpt på virksomhedernes leverandørkæder og promoverer en ansvarlighedspraksis, som primært er rettet på indvirkningerne i leverandørkæderne. Grundet deres betydningsfulde position i debatten om lovpligtig due diligence, er disse aktører med til at styrke en opfattelse, at due diligence primært skal udføres i virksomhedernes leverandørkæder, hvilket potentielt kan påvirke lovgivningens udfald.

Afslutningsvis peger vores arkæologiske analyse desuden på, at amfori BSCI spiller en central rolle indenfor den nutidige CSR-praksis. BSCI's Code of Conduct afspejler ikke alle 48 universelle menneskerettigheder, men udvælger derimod selektivt hvilke rettigheder der skal indgå i deres adfærdskodeks. Dette medvirker således til, at BSCI er med til at definere og rangere hvilke menneskerettigheder de anser som værende mere vigtige fremfor andre.

I analysens genealogiske del, har vi undersøgt hvordan denne diskurs kommer til udtryk i den nuværende CSR-praksis. Grundet en foucauldiansk tilgang til vores analyse, har vi været interesserede i at undersøge de magt- og styringsmekanismer der udspiller sig i *relationen* mellem de danske virksomheder og deres leverandører. Det første vores genealogiske analyse peger på er, at virksomheder har en grundlæggende tendens til at anskue arbejdet med ansvarlighed og menneskerettigheder udelukkende som et leverandørkædeansvar. Selvom virksomhederne har ansvar for de indvirkninger de forårsager, bidrager til og er forbundet med, koncentrerer virksomhederne sig primært om at forebygge og afbøde indvirkninger de er forbundet med gennem deres leverandørkæder. Alle de adspurgte virksomheder anvender amfori BSCI's Code of Conduct, som har til formål at fastlægge de værdier og principper, som alle BSCI-medlemmer skal implementere i deres leverandørkæder. Ansvarlighed bliver

dermed forbundet med at monitorere, overvåge og auditere leverandørerne for efterlevelse af denne Code of Conduct, hvilket i et magtperspektiv er et udtryk for *governmentality*, hvor virksomheder gennem *pastoral magt* i form af dialog og vidensdeling samt *disciplinær magt* i form af sanktionering og rangering, forsøger at styre leverandørerne mod ansvarlig virksomhedsadfærd. Analysen peger desuden på, at der er flere udfordringer forbundet med denne praksis. For det første lever BSCI's Code of Conduct ikke op til den globalt anerkendte minimumsstandard for ansvarlig virksomhedsadfærd – UNGPs, selvom dette fremgår af deres Code of Conduct. Denne Code of Conduct bygger på få udvalgte menneskerettigheder, frem for at tage udgangspunkt i alle universelt anerkendte menneskerettigheder, der fremgår af the International Bill of Human Rights. Derudover fokuserer denne Code of Conduct udelukkende på virksomhedernes leverandører, hvilket heller ikke stemmer overens med UNGPs, da disse tydeligt understreger, at alle virksomheder, uanset sektor eller geografisk placering skal identificere, forebygge og afbøde negative indvirkninger på menneskerettigheder. Det er således imod UNGPs at placere ansvaret for negative indvirkninger på menneskerettigheder udelukkende hos leverandørerne.

Denne BSCI-praksis har to bekymrende konsekvenser. For det første skal alle BSCI-medlemmers leverandører overholde BSCI's Code of Conduct samt sende ansvaret om samme overholdelse videre i leverandørkæden, hvilket er med til at opretholde diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært findes i virksomhedernes leverandørkæder. Leverandørerne bliver efterfølgende overvåget, monitoreret, auditeret og i visse tilfælde sanktioneret for manglende overholdelse af denne Code of Conduct, hvilket er med til at opretholde en 'naming-and-shaming' kultur blandt virksomheder. Dette skaber en kaskadeeffekt blandt en stor skare multinationale virksomheder, dog af en CSR-praksis, som ikke lever op til minimumsstandarden og ikke understøtter en 'knowing-and-showing' kultur, hvor alle virksomheder i verden skal *kende* egne indvirkninger på menneskerettigheder og *vise* hvordan de forebygger eller afbøder disse.

Denne Code of Conduct praksis kan desuden være med til at dræne leverandørerne for økonomiske og menneskelige ressourcer, da leverandørerne ofte skal leve op til forskellige Code of Conducts og dermed forskellige og til tider modstridende krav på samme tid. Afslutningsvis konkluderer vi, at ingen af vores interviewede virksomheder lever op til UNGPs og hverken kan redegøre for eller demonstrere deres due diligence processer, til trods for at de sender kravet om ansvarlighed videre til deres leverandører. Vi kan på baggrund af vores analyse konkludere, at dette kan skyldes, at vestlige virksomheder har internaliseret diskursen om at negative indvirkninger på menneskerettigheder ikke finder sted i Vesten, men primært i

leverandørkæderne i udviklingslandene. Der er derfor fortsat ikke tale om en 'level playing field' hvad angår ansvarlighed, da kravet om respekt for menneskerettigheder varierer afhængigt af virksomhedens geografiske placering.

Diskussion

Efter en omfattende research, interviews med CSR-chefer, CSR-ansvarlige og CSR-ekspert samt deltagelse i flere webinarer, har vi tillagt os et udvidet vidensgrundlag om CSR-feltet og dertilhørende praksis, hvilket har efterladt os med en række nye spørgsmål. En grundig analyse og gentagende gennemlæsning af vores empiri peger på et åbenlyst emne, som vi, af hensyn til specialets strategi og plan, ikke har valgt at forfølge og undersøge nærmere. Ikke desto mindre har vi ikke kunnet se bort fra den åbenlyse opdeling af "Os" og "Dem", som specialets analyse peger på. Denne opdeling ønsker vi at anskue og sætte spørgsmålstejn ved, først ved hjælp af det Foucault kalder for *dividing practices*, altså 'opdelingspraksis' og dernæst anskue dette fra et postkoloniale perspektiv. Foucault argumenterer for at mennesker konstant bliver opdelt i kontrasterende grupper (Foucault, 1982). Igennem specialet er der især to grupper af aktører, som tydeligt bliver opdelt – 'de danske virksomheder' og 'deres leverandører i udviklingslandene' eller 'ansatte i de danske virksomheder' og 'fabriksarbejdere i (eksempelvis) Asien'. Disse to grupper er geografisk lokaliseret langt fra hinanden og bliver kendetegnet forskelligt. Hvor ansatte i de danske virksomheder for det meste har god indkomst, er magtfulde og ifølge vores informanter, ikke oplever indvirkninger på menneskerettigheder, kendetegnes fabriksarbejdere i Asien som fattige, magtesløse mennesker, hvis menneskerettigheder ikke bliver respekteret. Fabriksarbejdere fremstår således som passive objekter, hvor de danske ansatte er et aktivt subjekt, der har evnen til at handle for at "hjælpe" fabriksarbejdere, eksempelvis gennem ansvarlige CSR-foranstaltninger, såsom medlemskab i BSCI og dertilhørende Code of Conduct. I denne kontekst anskues fabriksarbejdere i Asien som hjælpeløse, som de danske ansatte skal "tage ansvar for, således at de kan leve et værdigt liv med respekt for menneskerettigheder". Hvad der dog synes at mangle i denne diskurs, er stemmen af disse fabriksarbejdere i Asien – den gruppe som postkoloniale forskere Debashish Munshi og Priya Kurian kalder for "*people who lie outside the influential inner circle of power*" (Munshi & Kurian, 2007, s. 438). Alt empirimateriale, lovforslaget og dertilhørende forskning, rapporter, retningslinjer vi har læst, og webinarer vi har deltaget i, er gennemsyret af viden, som er produceret gennem vestlige perspektiver på det Globale Syd. Alt det vi har gennemlæst

i forbindelse med udarbejdelse af dette speciale, portrætterer mennesker i de såkaldte “Global Supply Chains” som magtesløse individer, der har brug for Vesten til at tage sit ansvar gennem CSR-initiativer. De fleste af de mennesker, som CSR-initiativer umiddelbart forsøger at hjælpe eller de såkaldte “risikolande”, er således ikke med til at deltage i CSR-debatten i Vesten, er ikke med i beslutningsprocesser om CSR-initiativer og bliver heller ikke repræsenteret i den forskning, som bliver anvendt til at bakke disse CSR-initiativer op.

Skulle vi fortsætte dette projekt, vil det være nærliggende at dykke længere ned i rødderne af det dominansforhold der finder sted, når vestlige virksomheder pålægger deres leverandører i udviklingslandene at efterleve standarder, der ikke nødvendigvis afhjælper eller gavner deres situation. Og endnu mere interessant er det at dykke ned i rødderne af hvorfor leverandørerne i udviklingslandene er nødsagede til at bukke under for det dominansforhold, når de ikke er med til at definere de problemer, som de pålagte standarder og Code of Conducts angiveligt skal forsøge at afhjælpe. Dette rejser endnu et ubesvaret spørgsmål: hvis interesser tjener de nuværende CSR-initiativer?

Det er undervejs blevet et bevidst fravalg ikke at anvende et postkoloniale blik på vores undersøgte problemstilling, men vi finder det alligevel relevant at åbne op for dette i vores diskussion, da vi anerkender og selv vurderer, at specialets undersøgte diskurs, formentlig stikker dybere end som så.

Vi kan på baggrund af vores projekt konkludere, at magt og historiske begivenheder spiller en central rolle for en diskurs tilblivelse, og at noget aldrig blot er opstået ud af den blå luft. Som et forsøg på at grave frem til diskursens oprindelsespunkt, har vi anvendt Foucault, som netop er optaget af at finde ud af hvilke begivenheder og magtmekanismer der har forårsaget en bestemt legitim tankegang eller herskende opfattelse i samfundet. Som studerende sidder vi dog tilbage med en tanke og formodning om, at vores udfald og analysefund formentlig havde set anderledes ud, hvis vi havde fortsat med Foucaults arkæologiske tankegang og gravet endnu længere tilbage i verdenshistorien. Vi anerkender at vores projekt ikke blot hviler på diskursive begivenheder fra 2. verdenskrig og frem til nu, men derimod også er et produkt, som muligvis trækker tråde tilbage fra kolonitiden og tilblivelsen af diskursen om ”Os” og ”Dem” – og som formentlig har haft en relativ stor indvirkning på at forme og definere diskursen om, at negative indvirkninger på menneskerettigheder primært finder sted i leverandører i udviklingslandene.

På baggrund af vores interview med de CSR-ansvarlige fra danske virksomheder, er vi blevet nysgerrige på at have øje for ud fra hvilken position de ser og betragter verdenen. Deres syn på

”Os” og ”Dem”, må være afstedkommet fra et kulturelt betinget aspekt, hvilket vi finder interessant at bringe i spil i vores forståelse af vores undersøgte problemstilling. Med dette greb bag øret, finder vi det interessant at inddrage begrebet *orientalisme*, som dækker over vestlige forestillinger om ’den anden’ – eller om ’*orienten*’, som den palæstinensisk-amerikanske professor Edward Said, udtrykker i hans studier om postkolonialisme.

Orientalisme skal ses som en form for vestlig dominans af orienten, hvilket særligt gjorde sig gældende i kolonitiden. Vestens forestillinger om ’de andre’ blev skabt i forbindelse med kolonimagterne, som overtog store dele af verden tilbage i 1600-1700-tallet. Said påpeger hvorledes relationen mellem ”Os” og ”Dem” har været et gennemgående aspekt som gennemsyrrer den måde historikere, forfattere, forskere og mange andre har skrevet om orienten. Det bygger på en særlig magtfuld relation imellem de to (Said, 2002, s. 25-54). Til trods for at kolonitiden er forbi og må betragtes som værende fortid, finder vi det stadig interessant at rejse spørgsmålet om der ikke den dag i dag, stadig kan ses tydelige over og undertoner af kolonialismen i vores samfund? – og i så fald hvordan dette er med til at influere CSR-praksissen og vores måde at etablere og præge vores forretningsrelationer? Det kan derfor diskuteres, om CSR-praksissen nogensinde vil komme til at bære præg af et forenet ”Os” og ”Dem” og et ’level playing field’, når fortiden er så fast indgroet, påvirker og ikke mindst indhenter vores nutid.

Litteraturliste

- Ruggie, J. G. (2013). *Just Business - Multinational Corporations and Human Rights*. New York: W.W. Norton & Company Ltd.
- United Nations. (2011). *Guiding Principles on Business and Human Rights*. New York, Geneva: United Nations.
- United Nations. (2012). *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights - An Interpretive Guide*. New York, Geneva: Human Rights Office of High Commissioner.
- The Danish Institute for Human Rights. (2020). *Documenting Business Respect for Human Rights - A Snapshot of Large Danish Companies*. København: The Danish Institute for Human Rights.
- Business & Human Rights Resource Centre. (30. April 2020). *Business and Human Rights: Mandatory human rights due diligence – European Commission to introduce a legislative initiative by 2021*. Hentet Marts 2021 fra Business & Human Rights Resource Centre: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/business-and-human-rights-mandatory-human-rights-due-diligence-european-commission-to-introduce-a-legislative-initiative-by-2021/>
- European Commission. (26. Oktober 2020). *Sustainable corporate governance*. Hentet Marts 2021 fra European Commission: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12548-Sustainable-corporate-governance/public-consultation_en
- Berlingske Tidende. (10. April 2021). *Nemlig.com overvåger ansattes effektivitet ved at tælle sekunder*. Hentet Marts 2021 fra Berlingske Tidende: <https://www.berlingske.dk/danmark/nemligcom-overvaager-ansattes-effektivitet-ved-at-taelle-sekunder>
- Fagbladet 3F. (8. Juli 2020). *Kurt Beier Transport tiltalt: Politiet kræver fængsel i Padborg-sagen*. Hentet Marts 2021 fra Fagbladet 3F: <https://fagbladet3f.dk/artikel/politiet-kræver-faengsel-i-padborg-sagen>
- Forenede Nationer. (u.d.). *Information om FN*. Hentet Marts 2021 fra Forenede Nationer: <https://unric.org/da/information-om-fn/>
- United Nations. (u.d.). *Universal Declaration of Human Rights*. Hentet Marts 2021 fra United Nations: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2006). Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. *Harvard Business Review Home*, 78-92.
- European Commission. (2011). *CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY - Recommendations to the European Commission by the subgroup on "CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY" of the Multi-Stakeholder Platform on the Implementation of the Sustainable Development Goals in the EU*. European Commission.
- Thorsen, S. S., & Meisling, A. (2005). A European Perspective in Corporate Social Responsibility. I R. Mullerat, *Corporate social responsibility : the corporate governance of the 21st century* (s. 349-372). Kluwer Law International.
- European Parliament. (2020). *Towards a mandatory EU system of due diligence for supply chains*. European Union.

- European Commission. (2020). *Study on due diligence requirements through the supply chain*. Brussels: European Commission.
- Erhvervsministeriet. (2021). *Orienteringsnotat til Folketinget om dansk høringssvar vedr. Europa-Kommissionens høring ang. kommende initiativ om bæredygtig selskabsledelse*. København: Erhvervsministeriet.
- Europa Parliament. (10. Marts 2021). *European Parliament resolution of 10 March 2021 with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability*. Hentet Marts 2021 fra Europa Parliament: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0073_EN.html
- European Commission. (2021). *Consultation Document Proposal for an Initiative on Sustainable Corporate Governance*. European Commission.
- Stormhøj, C. (2006). *Poststrukturalisme – Videnskabsteori, analysestrategi, kritik*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.
- Wæver, O. (2021). Strukturalisme og post-strukturalisme. I M. H. Jacobsen, K. Lippert-Rasmussen, & P. Nedergaard, *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning* (s. 289-334). København: Hans Reitzels Forlag.
- Foucault, M. (1998). Sex, Power and the Politics of Identity. I P. Rabinow, *Ethics: Subjectivity and Truth (Essential Works of Foucault, 1954-1984, Vol. 1)*. The New Press.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge - and Discourse on Language*. London: Travistock Publications, Ltd.
- Deleuze, G. (1990). *Negotiations*. New York: Columbia University Press.
- Jørgensen, K. M. (2006). *Om anvendelsen af Foucaults magtbegreb*. Aalborg Universitet: Institut for Uddannelse, Læring og Filosofi.
- Foucault, M. (1980). Power/Knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977 by Michel Foucault. I C. Gordon, *Two Lectures* (s. 78-108). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1984). Nietzsche, genealogy, history. I P. Rabinow, *The Foucault reader* (s. 76-100). New York: Pantheon.
- Foucault, M. (2008). *Sikkerhed, territorium, befolkning Forelæsninger på Collège de France, 1977-1978* (Årg. 1. udgave, 1. oplag). Hans Reitzel.
- Foucault, M. (1982). The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795.
- Dean, M. (2006). *Governmentality - Magt & styring i det moderne samfund*. Forlaget Sociologi.
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Samfundslitteratur, Roskilde Universitetsforlag.
- Richter, J. (2011). Magt og afmagt i individets liv. *Psyke & Logos*, 418-431.
- Foucault, M. (2002). *Overvågning og straf - Fængsels fødsler*. Det lille forlag.
- Forenede Nationer. (u.d.). *FN'S 17 VERDENSMÅL*. Hentet April 2021 fra FN's Verdensmål for bæredygtig udvikling: https://www.verdensmaalene.dk/maal?fbclid=IwAR29_LWhU5HWcOXidx-Tf8mIw16qy1Z2AY-p6G8RDACxos8HEiN8YCF3ReE
- Khawaja, I. (2010). *To belong everywhere and nowhere: fortællinger om muslimskhed, fællesgørelse og belonging*. Roskilde: Roskilde Universitet.

- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Interview - det kvalitative forskningsinterview som håndværk* (Årg. 3. udgave). København: Hans Reitzels Forlag.
- Søndergaard, D., & Staunæs, D. (2005). Interview i en tangotid. I M. Järvinen, & N. Mik-Meyer, *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv : interview, observationer og dokumenter* (s. 49-72). København: Hans Reitzels Forlag.
- Davies, B., & Harre, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20(1), 43-63.
- GLOBAL CSR. (2020). *Challenges with the OECD Guidance for Responsible Business Conduct – comments from GLOBAL CSR*. Hentet fra GLOBAL CSR: <https://globalcsr.net/challenges-with-the-oecd-guidance-commentary/>
- Alvesson, M. (2003). Methodology for close up studies - struggling with closeness and closure. *Higher Education*, 167-193.
- Krogstrup, H., & Kristiansen, S. (1999). *Deltagende observation, introduktion til en samfundsvidenskabelig metode*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (2015). *Kvalitative metoder*. Letland: Hans Reitzels Forlag.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (1995). *Ethnography. Principles in Practice*. London: Routledge.
- Kvale, S. (2005). A critical view on dialogical interviews. *Impuls - Tidsskrift for Psykologi*, 49-57.
- Thisted, J. (2010). *Forskningsmetode i praksis : projektorienteret videnskabsteori og forskningsmetodik*. Munksgaard Danmark.
- Bagchi, A. K. (2018). The 1990's - The Fall of the Berlin Wall, Globalization, and Crises. I J. Ocampo, A. Chowdhury, & D. Alarcón, *The World Economy through the Lens of the United Nations*. Oxford Scholarship Online.
- Pedersen, O. K. (2011). *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Giddens, A. (1994). *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Foucault, M. (2010). *The Archaeology of Knowledge - and Discourse on Language*. New York: Vintage Books A Division of Random House, Inc.
- Center for Communication & Civic Engagement. (u.d.). *Nike Chronology*. Hentet April 2021 fra Center for Communication & Civic Engagement: <https://depts.washington.edu/ccce/polcommcampaigns/NikeChronology.htm>
- Nike. (u.d.). *Supplier Code of Conduct & Code Leadership Standards*. Hentet April 2021 fra Nike: <https://purpose.nike.com/code-of-conduct>
- Ruggie, J. G. (2010). *Remarks at OECD Investment Committee*. Paris: OECD.
- Schmelzer, M., Kunkel, S., & Unger, C. R. (2014). A Club of the Rich to Help the Poor? The OECD, "Development", and the Hegemony of Donor Countries. I M. Frey, *International Organizations and Development, 1945–1990* (s. 171-195). PALGRAVE MACMILLAN.
- OECD. (u.d.). *Where: Global reach*. Hentet April 2021 fra OECD: <https://www.oecd.org/about/members-and-partners/>
- Beskæftigelsesministeriet. (u.d.). *OECD*. Hentet April 2021 fra Beskæftigelsesministeriet: <https://bm.dk/arbejdsmraader/arbejdsvilkaar/internationalt-samarbejde/oecd/>

Europa Kommissionen. (u.d.). *OECD's rolle*. Hentet April 2021 fra Europa Kommissionen: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/international-cooperation/international-organisations/oecd_da

amfori BSCI. (u.d.). *IMPROVING SOCIAL PERFORMANCE IN GLOBAL SUPPLY CHAINS*. Hentet Maj 2021 fra amfori BSCI: <https://www.amfori.org/content/amfori-bsci>

amfori BSCI. (u.d.). *Membership fees for ordinary members*. Hentet Maj 2021 fra amfori BSCI: <https://www.amfori.org/sites/default/files/amfori-membership-fees.pdf>

amfori BSCI. (1. Januar 2014). *amfori BSCI adfærdskodeks*. Hentet Maj 2021 fra amfori BSCI: <https://www.amfori.org/sites/default/files/amfori%20BSCI%20Code%20of%20Conduct-DK.pdf>

amfori BSCI. (u.d.). *about amfori*. Hentet Maj 2021 fra amfori BSCI: <https://www.amfori.org/content/about-amfori>

(18. Marts 2021). Interview med Virksomhed 2. (C. M. Larsen, & V. P. Hesselvig, Interviewere)

Det Politisk-Økonomiske Udvalg. (u.d.). *PØU alm. del - Bilag 69*. Hentet Maj 2021 fra Det Politisk-Økonomiske Udvalg: <https://www.ft.dk/samling/20072/alm-del/PØU/bilag/69/550744.pdf>

Thorsen, S. S. (2013). *Human Rights Explained - for business*. GLOBAL CSR.

European Parliament. (u.d.). *About Parliament*. Hentet Maj 2021 fra European Parliament: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en>

Foucault, M. (1979). *Discipline and punish - the birth of the prison*. Harmondsworth: Penguin.

CSR-chef. (18. Marts 2021). Interview med Virksomhed 2. (C. M. Larsen, & V. P. Hesselvig, Interviewere)

Thorsen, S. S. (11. Marts 2021). Interview med Sune Skadegaard Thorsen. (C. M. Larsen, & V. P. Hesselvig, Interviewere)

Foucault, M. (1991). Questions of method. I G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller, *The Foucault effect: Studies in governmentality* (s. 73-86). Chicago: The University of Chicago Press.

CSR-ansvarlig. (18. Marts 2021). Interview med Virksomhed 1. (C. M. Larsen, & V. P. Hesselvig, Interviewere)

MSI Integrity. (2020). *Not Fit-for-Purpose The Grand Experiment of Multi-Stakeholder Initiatives in Corporate Accountability, Human Rights and Global Governance*. MSI Integrity.

Sinkovics, N., Hoque, S. F., & Sinkovics, R. R. (2016). Rana Plaza collapse aftermath: are CSR compliance and auditing pressures effective? *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 29(4), 617-649.

CSR-Chef 2. (7. April 2021). Interview med Virksomhed 3. (C. M. Larsen, & V. P. Hesselvig, Interviewere)

Ruggie, J. G. (2010). Keynote Address by SRSG John Ruggie. *Engaging Business: Addressing Respect for Human Rights* (s. 1-7). Atlanta: International Organization of Employers.

Udlændinge- og Integrationsministeriet. (2020). *Guide: Sådan undgår du at ansætte udenlandsk arbejdskraft ulovligt*. København: Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Munshi, D., & Kurian, P. (2007). The case of the subaltern public – A postcolonial investigation of corporate social responsibility's (o)missions. I S. May, G. Cheney, &

- J. Roper, *The Debate over Corporate Social Responsibility* (s. 438–447). New York: Oxford University Press.
- Thorsen, S. S., & Andreasen, S. (2012). Remodelling Responsible Supply Chain Management: The Corporate Responsibility to Respect Human Rights in Supply Chain Relationships. I R. Mares, *The UN Guiding Principles on Business and Human Rights - Foundations and Implementations* (s. 129-149). Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Said, E. W. (2002). *Orientalisme - Vestlige forestillinger om Orienten*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.